G. V. İNCİCİYAN

BOĞAZİÇİ
Sayfiyeleri

Hazırlayan: Orhan Duru

Ferit Edgü'nün Önsözüyle

ALFA

3360 | ALFA | ARAŞTIRMA | 126
Boğaziçi Sayfiyeleri

Boğaziçi Sayfiyeleri
© 2018, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.
Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kitap Editörü Burak Fidan
Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Muzaffer Aysu

ISBN 978-605-171-690-9
1. Basım: Mart 2018

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu, Acar Sanayi Sitesi, No: 8 Bayrampaşa İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29
Sertifika No: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00
www.alfakitap.com – info@alfakitap.com
Sertifika No: 10905

G. V İNCİCİYAN

BOĞAZİÇİ
Sayfiyeleri

Hazırlayan: Orhan Duru
Ferit Edgü'nün Önsözüyle

Ermenice aslından çeviren:
Kandilli Kilisesi Papazı Derhayr Z.

Tüm illüstrasyonlar 1794 yılında yayımlanan
kitabın orjinal baskısından alınmışır.

ALFA

İÇİNDEKİLER

20 Yıl Sonra Küçük Bir Ek 7
Birinci Baskı İçin Sunu 11
Önsöz 13
Gugas V. İnciciyan'ın Yaşam Öyküsü 27
Giriş 35
Ek Bölüm. Osmanlı Devletinin Vezir-i Azamları 41

İstanbul Boğazı Üzerine Coğrafya Bilgileri 49
1. Adı 49
2. Boğaz'ın Uzunluğu 53
3. Boğaz'ın Genişliği 54
4. Boğaz'ın Açılması ya da Kapanması Konusunda Anlatılanlar 55
5. Boğaz Sularının Türlü Akıntıları 61
6. Boğaz'ın Havası 69
7. Boğaz'da Eski Çağlarda ve Bugünkü Yerleşim Yerleri ile Gelmiş Geçmiş Uluslar ve Devletler 74
8. Boğaz'ın Toprağı, Suyu ve Ürünleri 79
9. Eskilerin ve Osmanlıların Yazlıkları 80
10. Bizans İmparatorlarının ve Osmanlı Padişahlarının Yazlığa Gidişleri 92
11. Boğaz'ın Eski Halkı. Tapınaklar, Manastırlar, Kiliseler ve Ayazmalar 97

BOĞAZ'IN RUMELİ YAKASI 103
Tophane ve Salıpazarı 105
Fındıklı 110
Kabataş 111
Dolmabahçe 113
Hayrettin 115
Beşiktaş 115
Ortaköy 117
Defterdar Burnu 119

Kuruçeşme 121
Arnavuktöy 123
Akıntı Burnu 125
Bebek 129
Rumeli Hisarı 132
Baltaoğlu Limanı 136
Emirgânoğlu Bahçesi (Emirgan) 139
Tokmak Burnu ve İstinye (Rumca Stenia) 141
Köybaşı (Yeniköy) 144
Tarabya 146
Kalender 150
Kireç Burnu 152
Kefeli Köy 154
Büyükdere 156
Sarıyar (Sarıyer) ve Yenimahalle 158

ANADOLU YAKASI 161
Üsküdar 163
Öküz Limanı ve Kuzgunçuk 168
Istavroz, Stavros, Stavrosis 170
Çengelköy 173
Kule Bahçesi ya da Kuleli 175
Zeytun Burnu - Vaniköy 178
Kandilli 180
Göksu 184
Anadolu Hisarı 186
Kanlıca 189
Büyük ve Küçük-Çubuklu Bahçe 189
İncir ya da İncirli Köy 191
Beykoz ya da Bekgöz 193
Macar Burnu-Macar Bahçesi ve Yuşa Dağı 195
Yorus-Halk Dilinde Yoroz Kalesi ve Kavak 200

Dizin 205

20 YIL SONRA
KÜÇÜK BİR EK

Bilirim, kimi kitaplar talihlidir: kolaylıkla yayıncı bulurlar; nasıl, niçin olduğunu anlamadığımız bir okuyucu kitlesine ulaşırlar.

Ben, insanlar gibi (hattâ hayvanlar gibi) kitapların da yazgısı olduğuna inanırım.

İşte elinizdeki kitap bunlardan biri.

Birinci baskıya yazdığım küçük sunuda, Boğaziçi Sayfiyeleri'nin Türkiye serüvenini özetlemiştim bir iki sözcükle. Yirmi yıl olmuş.

Kitabın birinci baskısını, eksik olmasın, hatırımı kırmayıp gerçekleştiren Eren yayınlarının sahibi, babadan kitapçı Muhittin Salih Eren olmuştu.

Tıpkı sorgusuz sualsiz redaksiyonunu üstlenen dostum Orhan Duru gibi.

Peki, bu serüvenin içinde ben ne arıyordum?

Bir Boğaziçi âşığı olarak (bu deyiş ne denli bir klişe ise, benim için o kadar doğrudur) İnciciyan'ın Venedik'teki o küçük Saint Lazzero adasındaki, Ermeni Mikhitarist ma-

nastırında yazılıp 1791 yılında basılan o güzelim kitabını (Türkçe çevirisiyle birlikte) elime aldığımda, bu serüvene kendiliğinden dahil oldum.

Aradan yıllar geçti, uzun yıllar.

Ermeniler, bilirsiniz, sabırlıdır. Bu kitap benim gibi bir sabırsızı da sabırlı yaptı. Bakın, elime geçişinden bugüne, yaklaşık kırk yıl geçmiş.

Şimdi yeniden okuyucuya ulaşmaya çalışacak.

Ama Ermenilerin, benim bildiğim, tanıklık ettiğim, sabırlı olmaktan başka bir özellikleri (handiyse, huyları diyecektim) var: İstanbul denen bu kente, ama yalnız Boğaziçi'nin, Haliç'in, Adaların suyuna değil, bu ülkenin, doğudan batıya tüm topraklarına, onulmaz bir tutkuyla âşıktırlar.

Ben, yurtiçinde, yurtdışında (uzun yıllar Fransa'da) Ermeniler tanıdım, aralarında bu toprakları görmemiş olanlar vardı, ama tümünde bu topraklara ve de Türkçeye duydukları hasret vardı.

Türkçeye kazandırılışında küçük bir katkım olan bu kitabı haddimi aşarak, rahmetli dostum Orhan Duru'nun anısıyla birlikte bu hasreti yaşatagelenlere adıyorum.

Ferit Edgü
Kandilli, Ekim 2017

Birinci Baskı İçin Sunu

Elinizdeki kitabın garip bir öyküsü var. 1970'lerin sonlarında, kitaplarla pek ilgisi olmayan bir dostum, Ermenice küçük bir kitapla bir dosya getirip bir göz atmamı istedi.

Kitabın yazarını, (İnciciyan'ı), Hrand D. Andresyan'ın yazılarından tanıyordum. *Boğaziçi Sayfiyeleri*'nin ise yalnızca adını duymuştum.

Çevirinin dili bir hayli naif Türkçeydi. Sorduğumda, Kandilli Katolik Ermeni Kilisesinin Papazı tarafından Türkçeye aktarıldığını öğrendim. Ben, o sıralar Kandilli'de oturmama karşın Papaz Efendiyi hiç görmedim. Çeviriyi bana getiren dostum, kiliseye küçük bir yardım karşılığında *Boğaziçi Sayfiyeleri*'ni yayımlayabileceğimi söyledi. Küçük yardımı seve seve yaptım. Ama iş yayımlanmaya gelince, çevirinin denetlenmesi gerekiyordu. Ermenice ile karşılaştıracak birini bulamadım. Daha doğrusu buldum: Kevork Pamukcuyan, ama kendisi hastaydı, vakti yoktu ve

üzerinde çalıştığı kendi çevirileri vardı. Peki, acaba bir başka yabancı dile çevrilmiş miydi İnciciyan'ın bu yapıtı? Elbette, kitabı 1794 yılında Venedik'te St. Lazarro Adasındaki basımevinde basıldığına göre, hiç değilse İtalyanca çevirisi olmalıydı.

Ama İtalyancasını bulup karşılaştırma için bir uzmana vermek de nasip olmadı. Sonunda 1980'lerin başlarında, çeviride açıkça görülen tutarsızlıkları, tarih ve isim yanlışlıklarını gözden geçirip düzeltmesi, diline bir "çekidüzen" vermesi için, sevgili dostum Orhan Duru'ya emanet ettim.

Orhan, o yıllarda çok yoğun bir gazetecilik uğraşı içindeydi. Fırsat buldukça, elinde kalem *Boğaziçi Sayfiyeleri*'nde geziniyor, ama gezintisini bir türlü bitirme fırsatı olmuyordu. Yaklaşık on beş yıllık bir süreden sonra, metni yayına hazır duruma getirdiğinde, Papaz Efendi, bana çeviriyi öneren dostum ve denetlemek için ilk başvurduğumuz Pamukciyan aramızdan ayrılmış, kitabı yayımlayacak olan Ada Yayınları ise kapılarını çoktan kapamıştı.

Orhan'la birlikte, bu kitabın tadına varacak birinin kapısını çaldık. Çok şükür bu kapı açıldı.

Boğaziçi Sayfiyeleri, yazarının hoşlanacağı bir deyişle, "hüsnü kabul" gördü. Ne var ki, onu yayımlayacak Eren'de de bir beş altı yıl bekledi gün ışığına çıkmak için.

Şimdi bu satıları biraz korkarak yazıyorum.

Boğaziçi Sayfiyeleri kitabını dünya gözüyle görüp, bir nüshasını, Venedik'teki St. Lazarro Adasındaki (kitabın ilk baskısının yapıldığı yer) Mikhitarist Manastırına teslim edebilecek miyim?

Eğer bunu başarabilirsem, İnciciyan'ın, bu elinizde tuttuğunuz (umarım) kitabının yeni bir yaşam öyküsü başlamış olacak.

Ben bu serüvenin halkasından başka bir şey değilim. Kitabın kendisi ise bir aşktır. Boğaziçi aşkı. Anlattığım bu küçük serüvenin içinde yer alan kişileri toplayan, bir araya getiren tılsım da bu olmalı.

Ferit Edgü
Beykoz, Kasım 1998

Önsöz

İnciciyan'ın Kitabı Üzerine

İnciciyan, bu kitabına "Bizans Sayfiyeleri" adını veriyor ama gerçekte bir Boğaziçi tarihi ve coğrafyası bu. Biz bu nedenle "Boğaziçi Sayfiyeleri" adını benimsiyoruz. Yazılış tarihi olan 1794 yılına kadar olan dönemi kapsıyor. Yazar kitabının giriş bölümünde İstanbul Boğazının bir su yolu olarak tüm tarih boyunca önemine değiniyor.

Boğaziçi'nde Bizans döneminde sayfiyeler, imparatorların ve soylu kişilerin yazlık sarayları bulunduğu izlenimini ediniyoruz ilk bakışta. Ama kitabı dikkatle incelediğimizde, Bizans dönemindeki sayfiyelerin ve yazlık sarayların da çok Trakya'da, surdışında, Marmara Denizinin Anadolu ve Rumeli kıyılarında bulunduğunu görüyoruz. Boğaziçi'nin yazlıklara açılması, saraylar yapılması, buradaki yerleşim yerlerinin önem kazanması daha çok Türkler döneminde gerçekleşiyor.

İnciciyan Boğaziçi'ni ya da İstanbul Boğazını anlatırken kendinden önce neler yazıldığını ve başka kitaplarda ne gibi bilgiler verildiğini inceliyor. Bunlardaki ön bilgileri aktardıktan sonra kendi gözlemlerini sıralıyor. Kendinden önce gelen yazarların verdiği bilgilere de eleştirel bir gözle yaklaşıyor. Kimi zaman onların yanlışlarını çıkarıyor ortaya. Böy-

lece yazıldığı çağa göre bilimsel sayılabilecek bir çalışma buluyoruz bu kitapta.

İnciciyan'ın kendi gözlemleri olarak anlattıkları, kimi zaman dipnot biçiminde verdiği bilgiler Boğaziçi'nin ve İstanbul'un tarihine, o çağdaki toplum yaşamına ışık tutuyor.

İnciciyan kitabında Boğaziçi'ni her yönüyle ele alıyor. Boğaziçi ya da Bosphorus adının kaynakları ile ilgili söylenceleri sıralıyor. Boğaz'ın nasıl açılmış olabileceği konusundaki kuramları, Boğaz'daki akıntıları, bu akıntıların nedenlerini, Boğaziçi'nin iklimi ve toprak yapısını, Boğaz'ın uzunluğu ve genişliği dahil tüm coğrafyasını, burunlar, körfezler, yerleşim yerleri dahil bütünüyle ve ayrıntılarıyla sergiliyor.

Genel bir girişten sonra Boğaziçi'ndeki köyler, yerleşim yerleri manzume biçiminde anlatılıyor. Buradaki şiirsel yapıyla yazarın Boğaziçi'ne tutkunluğu da çıkıyor ortaya. Bu manzumelerin altına eklediği kimi açıklayıcı notlar da bilgi ve o günün yaşamını yansıtan ayrıntılarla dolu.

İnciciyan kendi etnik kimliğini kimi zaman ortaya koyan açıklamalarda bulunuyor ama bunu hiç abartmadan yapıyor. Bu açıdan bir Osmanlı tarihçisi gözüyle bakabiliriz ona. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunun sadık bir uyruğu gibi davranıyor. Kitabını hazırlarken yabancı kaynaklar kadar Osmanlı kaynaklarına da başvuruyor. Bir ayrım yapmıyor.

Kitabına, başlangıçtan kendi çağına kadar gelen tüm Osmanlı sadrazamlarını ve onların görev sürelerini gösteren bir de çizelge koyuyor. Böylece okurlara yardımcı olmak istiyor. Bizans imparatorlarının deniz yoluyla kent dışındaki sayfiyelerine nasıl gittiklerini anlattıktan sonra Osmanlı sultanlarının gidişlerini ve bu gidişte uyguladıkları protokolu da ayrıntılarıyla belirtiyor.

Kitabın bir önemli yanı da o dönemde Boğaziçi'nin etnik yapısını da açıklaması. Nerede Türklerin oturduğunu, nerede Rumların, Ermenilerin ve Musevilerin odaklaştığını, nerelerde karmaşık bir etnik yapı bulunduğunu gösteriyor. İn-

ciciyan ayrıca bu etnik yapının kimi yerde oluşma nedenlerini de anlatıyor. Örneğin kimi salgın hastalıkların insanları İstanbul'dan uzaklaştırıp Boğaziçi'ndeki köylerde oturmaya yönlendirdiğini vurguluyor.

Venedik'teki Mihitar Manastırında rahiplik rütbesine kadar yükselmiş olduğuna göre Katolik kilisesine bağlı olduğu anlaşılan yazar, titiz bir gözlemci ve tarihçi. Sadece İstanbul Boğazı üzerine değil Osmanlı tarihi ve yönetsel yapısı üzerine başka kitapları da var. Bunlardan bir bölümü çevrilerek yayınlandı. İnciciyan'ın tüm bu yapıtları Osmanlı tarihini inceleyen günümüz bilginlerinin önemli kaynaklarını oluşturuyor.

Elimizdeki bu kitap doğası ve coğrafi konumu kadar tarihiyle de ilgi çeken Boğaziçi'ne bir başka gözle bakmamızı sağlıyor. Unutulmuş adlarla, artık izleri bile kalmamış kalıntılarla, kimi zaman bomboş köşeleriyle bambaşka bir Boğaziçi. Kısacası betonlaşma çağından önceki Boğaziçi, burada az bulunur bir başyapıt gibi önümüze seriliyor.

İnciciyan'ın Kaynakları

ANNA COMNENA. Bizanslı kadın tarihçi. 1083-1108 tarihleri arasında yaşadı. İmparator Alexis Comnenos'un kızı. Babasının yaşamını anlatan "Alexiad" adlı kitap döneminin en önemli kaynağıdır. Türk tarihi açısından da önemli olan bu kitap Bilge Umar tarafından Türkçeye çevrildi.

ARISTIDES. Bithynialı. MS 117-189 arasında yaşadı. Söylevleri ile ünlü. Mısır'da, Anadolu'da, İtalya ve Yunanistan'da geziler yaptı. Etiyopya'ya bile gitti. Bir depremde harap olan İzmir kentine imparator Marcus Aurelius'dan yardım sağladığı için bu kentte heykelleri dikildi.

ARRISANOS Flavius. İzmitli. MS 105 yılında doğdu. Ünlü bir tarihçi ve devlet adamı. Roma vatandaşlığını kazandı. Önemli mevkilerde bulundu. Bir ara Kapadokya Valiliği yaptı. Pek çok yapıtı var ne yazık ki bunların çoğu bulunamadı. Büyük İskender'in tarihi ise bugüne kadar yaşadı ve İsken-

der'in yaşamı üzerine en önemli kaynak durumunda. Hindistan'la ilgili bir tarih yazdığı, ayrıca savaş taktikleriyle ilgili bir kitap kaleme aldığı da çağdaşları tarafından bildiriliyor. *İskender'in Anabasis*'i adlı İskenderin yaşamını ele alan kitabı Klasikler arasında Türkçeye de çevrildi.

BUFFON, Georges-Louis Leclerc. Ünlü Fransız doğabilimci. 1707-1788 yılları arasında yaşadı. Fransa'nın en büyük doğa araştırmalarından biri sayılır. Geriye bıraktığı dev büyüklüğündeki yapıtlarında hayvanlar alemini irdeledi. Doğada değişimler olabileceğini öne sürdü. Fransız Akademisi üyesi de oldu.

CANTACUZENE, Johannes. 14. yüzyılda yaşadı. Bizans tahtını ele geçirmek istedi. Başaramadı. Bunun üzerine bir manastıra çekildi. Anıları 1320-1360 tarihleri arasındaki dönemi kapsıyor. Bizans tarihi açısından önemli bir kaynak.

CEDRENUS. XI. yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi. Adem'den başlayarak 1067 yılına kadar gelen bir tarih yazdı. Daha çok kendinden önce gelen tarihlerden toparlama olan bu tarih araştırmacılarca pek değerli görülmüyor. Örneğin Tarihçi Scyletzes'in kitabının bir özetini olduğu gibi kendi tarihine aldı.

CELLARIUS, Christophe. Alman bilgini. 1638-1707 yılları arasında yaşadı. Weimar'da ders verdi. Hemen hemen tüm Latince yapıtların çevrilmesinde ön ayak oldu. Coğrafyanın gelişmesine katkıları oldu. Eski çağların coğrafyacılığı üzerine önemli bir kitap yazdı.

CHALCONDYLES. 15. Yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi. *Türklerin tarihi ve Bizans'ın düşüşü* adlı bir tarih kitabı yazdı. Bu tarih 1298 ile 1462 yılları arasını kapsıyor.

CHARDIN, Jean. Ünlü Fransız gezgini. 1643 ile 1713 yılları arasında yaşadı. Bir kuyumcunun oğluydu. Protestan olduğu için İngilizlerle yakınlık kurdu ve elmas tüccarı olarak Uzakdoğu'ya geziler yaptı. İran'ı baştan aşağı dolaştı. Hindistan'a gitti. Yazdığı *İran Gezisi* adlı kitap dönemine göre özgün bilgilerle dolu olduğu için çok beğenildi.

CHOISSEUL-GOUFFIER, Marie-Gabr-Auguste-Florent, Comte. 1752-1817 yılları arasında yaşadı. Fransa'nın soylu bir ailesinden geliyor. Eski Grek uygarlığına hayrandı. Ege adalarını ressamlarla dolaşıp oralarda yaşayan Rumların törelerini ve giysilerini saptadı. Fransa'nın büyükelçisi olarak İstanbul'a gönderildi. Böylece araştırmalarını sürdürebildi. Fransız Devrimine karşı olduğu için Büyükelçi olarak Londra'ya atanma kararına karşı çıkt ve Rusya'ya kaçtı. Yapıtları içinde Boğaziçi ile ilgili bilgiler de yer alıyor.

CHONIATES. Bizans tarihçisi. Asıl adı Nicetas Acominates. Frikya'da doğdu. 1216 yılında öldü. Bizans sarayında önemli görevlerde bulundu. İstanbul'un 1204 yılında Haçlılarca yağmasına tanık oldu. İznik'e çekildi ve orada "Annales" adındaki tarihini yazdı. Bu tarihin Türklerle de ilgili Ioannes ve Manuel Komnenos dönemleri Fikret Işıltan tarafından Türkçeye çevrildi.

CHRYSOLARAS, Manuel. 14. yüzyıl Bizans yazar ve diplomatı. İki kez İmparator Manuel Paleologos tarafından Avrupa'ya gönderildi. Başlıca görevi Türklere karşı yardım sağlamaktı. İtalya'nın Venedik ve Floransa kentlerinde eski Yunanca dersleri verdi.

CINNAMUS. XII. yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi. İmparator Manuel Komnenos'un sekreterliğini yaptı. Çağının tarihini yazdı.

CLAUDIANUS. Latin ozanı. 365 yılında İskenderiye'de doğdu. Şiirleri bütün Roma imparatorluğunda ün kazandı. Bu yüzden bronz bir heykelini Roma'ya diktiler. Bu heykelin yazıtında onun Virgilius ve Homeros'la aynı düzeyde olduğunu öne sürdüler.

CODINUS. Bizans'ın son tarihçisi. Türklerin fethinden sonra da yaşadığı ve İstanbul'un eski kalıntıları üzerine bir kitap yazdığı biliniyor.

DESLANDES, Andre-François Bourreau. Önemsiz bir Fransız yazarı. 1690-1757 yılları arasında yaşadı. Özellikle

denizcilikle ilgili konular üzerinde durdu. Bu arada eskilerin nasıl denizcilik yaptığını da inceledi.

DIODOROS. Ünlü Romalı tarihçi. Julius Ceasar ile Augustus'un dönemlerinde yaşadı. Çaının ülkeleri üzerine tarih ve coğrafya bilgileri veren ayrıntılı kitaplar yayınladı. Bunlardan büük bir bölümü günümüze gelmedi. Başka yazarların kitaplarında ondan alıntılar yapıldığını biliyoruz.

DION CHRYSOSTOMOS. Bursa'da doğdu. MS 40-120 yılları arasında yaşadı. Büyük bir söylevci olduğu biliniyor. Bun nedenle ona "Chrysostomos" diyorlar. Altın ağızlı anlamına geliyor. Söylevlerinden bir bölümü günümüze kadar geldi.

DIONYSIOS, Bizanslı. Trakyalı da deniliyor. MS 4 ya da 5. yüzyılda yaşadığı sanılıyor. "Anaplous tou Bosporou" (Deniz yoluyla Boğaz) adlı bir kitabı var. Bugün yitik kitaplar arasında. U kitabın varlığını kendi de İstanbl üzerine bir kitap yazmış olan 16. yüzyıl yazarlarından Petrus Gyllius'un yapıtından öğreniyoruz. Dionysios bu durumda Boğaz üzerine bir kitap yazmış olan ilk yazarlardan biri. Bu kitabın manzum biçimde kaleme alındığını biliyoruz. İnciciyan da Dionysios'tan söz ediyor. Ama özgün yapıtı görmüş değil ve Gyllius'tan aktarma yapıyor.

DIONYSIOS Periegetes. MS 1. yüzyılda yaşadığı sanılıyor. Dünyayı tanıtan bir manzum yapıt bıraktı. İskenderiye'de doğduğu ve yaşadığı bildiriliyor.

DOUSA, George. Ünlü Hollandalı bilgin Janus Dousa'nın (Jean Van der Does) oğlu. İstanbul gezisinden izlenimlerini yazdı. (1599)

DU CANGE, Charles de Fresne. Fransızların ünlü tarihçilerinden biri. 1610-1688 yılları arasında yaşadı. Amiens'de doğdu ve Paris'te öldü. Tüm yaşamını tarih araştırmalarına verdi. Özellikle Bizans tarihi üzerinde durdu. İlk yazdığı kitaplarda İstanbul'un Latinlerce ele geçirilmesini ve burada Fransızların oynadığı rolü anlattı. Daha sonra kimi ünlü Bizans tarihçilerinin yapıtlarını Fransızcaya çevirdi.

EREMYA ÇELEBİ, Kömürciyan. 1637 yılında İstanbul'da Langa'da doğdu. Ermeni asıllı tarihçi. 1695 yılında İstanbul'da öldü. İstanbul'da bir de basımevi kurdu. Ancak burada iki kitap bastırabildi. En ünlü yapıtı *İstanbul Tarihi*dir. Bu kitap Andreasyan ve Pamukciyan tarafından Türkçeye çevrildi ve yayınlandı. Eremya Çelebi çağında ünlü bir kişi olarak Çelebi ünvanını da kazandı. Başka pek çok kitabı, ayrıca Ermenice ve Türkçe şiirleri de var.

EUSTHATIOS. 12. yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi. 1198 yılında öldü. Selanikli olduğu ve papazlık yaptığı bildiriliyor. Bir tarih kitabı yazdı.

FABRICIUS, Jean-Albert. 1668 yılında doğdu. 1736 yılında öldü. Leibzig'li. Yaşamını eski dillerdeki kitapları incelemeye verdi. Latin ve eski Grek metinlerini topladı ve çevirdi. Bunlar arasında Bizanslı Dionysios'un da yapıtı var.

GLYCAS. Bizanslı tarihçi. 11 ya da 12. yüzyılda yaşadığı sanılıyor. *Annales* adıyla bir tarih yazdı. Bu tarih Leonclavius tarafından Latinceye çevrilerek Avrupa'da yayınlandı.

GREAVES, Jean. İngiliz doğubilimcisi. Latince adı Gravius. 1602-1652 yılları arasında yaşadı. İstanbul'a geldi. İstanbul'daki araştırmalarını tamamladıktan sonra Piramitleri ölçmek için Mısır'a gitti. Bu gezilerinde el yazması kitaplar topladı.

GYLLIUS Petrus. 1490 yılında Fransa'nın Albi kentinde doğdu ve 1558'de Roma'da öldü. Fransızca adı Pierre Gilles. Tam bir Rönesans aydını olan Gyllius iki kez İstanbul'a geldi. Dört kitapta İstanbul'u ve onun tarihsel kalıntılarını anlattı. Ölümünden sonra da *De Bosporo Thracio* (İstanbul Boğazı) adlı kitabı yayınlandı. Gyllius bu kitabında Bizanslı Dionysios'un izini sürdü. İnciciyan da Boğaz'ı anlatırken bu kitaptan yararlandı. Gyllius'n İstanbul'un tarihsel topografyası ile ilgili yapıtı ise *İstanbul'un Tarihi Eserleri* adıyla Erendiz Özbayoğlu tarafından Türkçeye çevrildi.

HERODOTOS. Antik çağın en ünlü tarihçisi. Halikarnasos (Bugünkü Bodrum) da doğdu. MÖ 484-425 yılları arasın-

da yaşadı. Perslerin ve Greklerin tarihini yazdı. Ünlü tarihi Müntekim Öktem tarafından Türkçeye çevrildi. Azra Erhat'ın önsözü ve aslıyla karşılaştırmasından sonra 1973 yılında yayınlandı.

HUDSON, Johannes. İngiliz dil bilimcisi. Asıl adı John Hudson. 1662'de Cumberland'da doğdu. 1719'da öldü. Oxford'da çalıştı. Eski Grek metinlerinde coğrafyayla ilgili parçaları çevirerek topladı. *Geographiae veteris sciptores greaci minores*. adlı yapıtı ikinci derecedeki Grek yazarlarının coğrafya konusunda anlattıklarından oluşuyor.

ISIDOROS. Eski Grek tarihçi ve coğrafyacısı. MÖ 3. yüzyılda yaşadığı sanılıyor. Coğrafya yazılarından bir bölümü bugüne kadar kaldı.

JOEL. Bizans tarihçisi. 12. yüzyılda yaşadı. İstanbul'un Haçlılarca yağmalanmasından sonraki dönemin tarihini yazdı.

KANTEMİR, Dimitri. Moldovya Prensi. 1643-1713 yılları arasında yaşadı. Uzun yıllar İstanbul'da bulundu. Türkçe dahil 11 dil biliyordu. Osmanlı İmparatorluğunun tarihini yazdı. Bu tarih Türkçeye de çevrildi. Ayrıca Türk müziğini de inceledi. Kendi icat ettiği notlara Türk müziğinden örnekler kaydetti. Bu çalışmaları Türk müziği araştırmacıları için bugün bile çok önemli bir kaynaktır.

KATİP ÇELEBİ. 1609-1659 yılları arasında yaşadı. Osmanlı döneminde yetişen en önemli ve en verimli bilginlerden biri. Geriye bıraktığı 21 kitap içinde "Cihannüma" önemli bir coğrafya yapıtı sayılır. Türk denizcilik tarihi üzerine yazdığı bir kitap da bu alanda önemli bir kaynak oluşturur. Bunun dışında Latinceden yaptığı çeviriler de dikkati çeker. İnciciyan'ın kaynakları arasında da yer alıyor.

LEONCLAVIUS. Alman bilgini, asıl adı Johannes Löwenklu. Müthiş bilgili bir araştırmacı idi. 1553'te Westfalya'da doğdu. 1593'te Viyana'da öldü. Bizans tarihçilerinin yapıtlarını çevirdi. Türkiye'ye geldi, araştırmalar yaptı. Bu arada

Türkçe öğrendi, bir Osmanlı Tarihi yazmak için çaba harcadı ama bitiremedi. Buna karşılık Türk tarihlerinden aldığı örnekleri Latinceye çevirdi ve bunlar 1596 yılında "Annales Sultanorum Othmanidarum" adıyla Frankfurt'ta yayınlandı.

LEON GRAMMATICOS. Bizans'ın parlak tarihçilerinden biri. 813 yılından 939 yılına kadar Bizans imparatorlarının tarihini "Chronographia" adı altında kaleme aldı.

LUITPRANDT. 10. yüzyılda yaşayan bir İtalyan yazar ve diplomat. İki kez İstanbul'a büyükelçi olarak geldi. O dönem Bizans yaşamını ve olayları anlatan bir tarih yazdı.

MARSIGLI, Louis-Ferdinand, Comte de Marsigli. Bolonyalı coğrafyacı, yazar ve diplomat. 1658 yılında doğdu ve 1730 tarihinde öldü. Gençlik yıllarında Türkiye'ye geldi ve araştırmalar yaptı, el yazmaları topladı. Daha sonra bir Doğu uzmanı olarak Kral Leopold'un hizmetine girdi. Türklere karşı savaştı. Bu arada yaralandı. İyileştikten sonra Leopold'un hizmetinde Karlofça Antlaşmasının görüşmelerinde diplomat olarak bulundu. Kral Leopold'un gözünden düşünce kendini yazmaya verdi. Boğaziçi'nden söz eden *Osservasione intorno al Bosforo Tracio ovverro Canale di Constantinopoli* adlı yapıtı 1681 yılında Roma'da yayınlandı. Osmanlı İmparatorluğunun askeri yapısı ile ilgili *L'Etat militaire de l'Empire ottomane, ses progres et sa decadance* adlı iki dilde Fransızca ve İtalyanca olan yapıtı ise ölümünden sonra 1732 tarihinde La Haye de basıldı. Türk ordusunun tarihi açısından önemli olan bu yapıt. 1936'da Genelkurmay tarafından Türkçeye çevrildi.

MARTINIERI, Ant-Aug. Bruzen de la Martiniere. Dieppe'li coğrafyacı. 1662-1746 yılları arasında yaşadı. Avrupa'da çeşitli kralların hizmetinde çalıştı. Başka yapıtlarının yanında büyük bir coğrafya sözlüğü yazdı.

MENIPPUS. Köpeksi filozof ve satirik ozan. Antik çağda en ünlülerden biri. Paraya değer vermezdi ve para düşkünleriyle alay ederdi.

NICEPHOROS Callistus Xantopolus. Bizanslı papaz. 14. yüzyılda yaşadı. Kendinden önce gelen tarihçilerin parçalarını toplayarak bir tarih yazdı.

NICEPHOROS. 12. yüzyılda yaşadı. Aynaroz manastırında rahipti. 1289'da öldü ve geriye bir coğrafya kitabı bıraktı.

OTHON de Freisingen. Alman tarihçisi. Haçlı seferlerine katıldı. Filistin'e kadar gitti. 1158'de öldü. 7 ciltlik bir tarih yazdı.

PACHYMERES. Bizanslı tarihçi. 1242'de İznik'te doğdu. 1310'da öldü. Bir Doğu tarihi yazdı. Kitabın açık dili özellikle beğenildi.

PALLADIUS. Yaşadığı dönem tam kestirilemeyen bir Romalı yazar. MS 2 ya da 4. yüzyıllarda yaşadığı öne sürülüyor. Daha çok tarım üzerine yazdığı kitaplardan tanınıyor.

PHILOSTRATOS, Flavius. Limni adasında doğdu. Ünlü sofist. MS 3. yüzyılda yaşadı. Önce Atina'da, sonra da Roma'da ders verdi. *Apollonius'un Yaşamı* adlı kitabı ünlüdür. Başka yapıtları da bugüne kadar geldi.

PLINIUS, Caius Plinius Secundus. Romalı ünlü tarihçi. Tiberius zamanında MS 23 yılında doğdu. 79 yılında öldü. 11 yaşındayken Roma'ya gitti ve çok iyi bir eğitim aldı. Roma Ordusuyla birlikte Almanlara karşı savaştı. Daha sonra Roma'ya dönüp bir yandan hukuk alanında çalışırken bir yandan da genel bir tarih kaleme aldı. Başka tarihler de yazdı. Çok verimli bir yazardı. Bu arada Vesüv yanardağı patlayınca yakından görmek isterken yaşamını yitirdi.

POLEMON. MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru İlion'da doğdu. Yaşamı boyunca geziler yaptı. *Dünya Çevresinde bir Gezi* adlı kitabında Anadolu'dan Kartaca'ya kadar o dönemde bilinen dünyayı anlattı.

POLIBIOS. Ünlü Grek tarihçisi. MÖ 200 yıllarında Megapolis kentinde doğdu. MÖ 122'de öldü. Romalılara karşı olduğu için sürgüne gönderildi. 16 yıl sürgünde kaldı. Daha sonra kurtuldu. Kartaca savaşlarını yaşadı. Doğduğu yere döndükten sonra büyük dünya tarihi yazdı. İlk kez böyle bir genel tarih yazdığı için ün kazandı.

POMPONIUS MELA. Romalı ünlü coğrafyacı. MS 1. yüzyılda yaşadığı sanılıyor. Yazdığı coğrafya kitabında eski yazarlardan alıntı yaptı.

PROKOPIUS. Bizanslı tarihçi. MS 6. yüzyılda yaşadı. İmparator Justinianus'un ve onun komutanı Belisarius'un resmi tarihçisi oldu. O dönemde yapılan ünlü yapıların tarihçesini yazdı. Bu tarihçenin Ayasofya ile ilgili bölümü Türkçeye çevrildi. Prokopius bu arada yaşadıklarını ve başka kitaplarda yazamadıklarını bir *Gizli Tarihte* topladı. *Gizli Tarih* ise Türkçeye tarafımızdan çevrildi.

SANSON, Nicolas. 1600 yılında Abbeville'de doğdu. Başlangıçta ticaretle uğraşırken sonradan haritacılığa geçti ve çağının en ünlü haritacısı oldu. 1667 yılında öldü. Üç oğlu Nicolas, Adrien ve Guillaume Sanson babalarının mesleğini izlediler, onlar da ünlü birer coğrafyacı ve haritacı oldular.

SCYLITZES. Bizanslı tarihçi. 11. yüzyılda yaşadı. Bizans sarayında önemli görevlerde bulundu. Bizans vakanüvislerinden biri. Theophanes'in bıraktığı yerde 811 ile 1081 yılları arasındaki Bizans tarihini yazdı.

SEKOMENES. Kekaumenes de denilir. 10. yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi.

SIMEON Logothetis.10. yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi. İmparator Filozof Leon ile Constantin Porphyrogenetus'n sekreterliğini yaptı. Geriye bir tarih bıraktı.

SPALLANZANI, Lazare. Ünlü İtalyan bilgini. 1729-1799 yılları arasında yaşadı. İlgi alanı çok genişti. Fizikten matematiğe kadar her alanla ilgilendi. Kan dolaşımı ve yapay döllenme konusunda ilginç görüşler ortaya attı. Akdeniz kıyılarını dolaşarak araştırmalar yaptı. Bu arada Rumeli'yi ve İstanbul'u gezdi. Buralardan aldığı örneklerle Pavia'daki Doğa Müzesini zenginleştirdi.

STEPHANOS. Bizanslı. Fransızlar Etienne derler. 5. ya da 6. yüzyıllarda yaşayan bir Grek yazarı. *De Urbibus* adlı bir coğrafya ve tarih sözlüğü yazdı ve bu yapıtında o dönem-

deki kentleri ve orada yaşayanların özelliklerini anlattı. Bu kitaptan sadece bir özet kaldı. Bu da 1502 tarihinde Venedik'te yayınlandı. İnciciyan'ın bu kitaptan da yararlandığını anlıyoruz.

STRABON. Amasyalı. Antik çağın en önemli coğrafyacısı. MÖ 64-65 yıllarında doğduğu ve MS 25 yıllarında öldüğü sanılıyor. *Geographia* adlı kitabında antik çağlarda bilinen dünyayı anlattı. Atalarının Pontus Kralları yanında önemli görevlerde bulunduğu, bu nedenle iyi eğitim aldığı anlaşılıyor. Bu eğitimi sırasında Roma'ya da gittiği biliniyor. Strabon'un ünlü coğrafyasından Anadoluyla ilgili bölümleri Adnan Pekman tarafından Türkçeye çevrildi.

STRATON, Lapseki'li filozof. MÖ 3. yüzyılda yaşadı. Doğanın gizleri üzerine araştırmalar yaptı. Yazılarından ancak birtakım parçalar günümüze kadar ulaşabildi.

SUIDAS. Bizanslı ansiklopedist. 10. yüzyılda yaşadığı sanılıyor. Tarih, coğrafya ve ünlü kişilerin yaşamlarını anlatan bir büyük sözlük yazdı. Bu sözlük sayesinde kitapları yok olan pek çok yazar üzerine bilgiler bugüne kadar ulaşabildi.

THEOPHANOS, Bizanslı tarihçi ve din adamı. MS 751-818 yılları arasında yaşadı. Midilli'de doğdu. Bir manastırda başpapazlık yaptı. İkonoklastların saldırılarına direndi. Geriye, yaşadığı dönemle ilgili bir tarih bıraktı.

TOURNEFORT, Joseph Pitton de. Fransa'nın ünlü botanikçilerinden. 1656-708 yılları arasında yaşadı. Doğuya yaptığı gezide İstanbul'da bulundu. Anadolu'yu ve Kafkasya'yı dolaştı. Buralarda bitkilerle ilgili araştırmalar yanında izlenimlerini de yayınlandı.

VARENIUS. Asıl adı Bernard Varen. Amsterdamlı coğrafyacı. 1610-1708 yılları arasında yaşadı. Hekimlik yapmasına karşın genel bir coğrafya kitabıyla tanındı.

VILLAHARDOUIN, Geoffroi de. Fransız şövalyesi. 1160-1213 tarihleri arasında yaşadı. Dördüncü Haçlı seferine katıldı. Bu sefere katılanlar Kudüs'e gitmek yerine 1204'te

İstanbul'u ele geçirip yağma etmekle yetindiler. Villehardouin İstanbul'un Haçlılarca ele geçirilmesinin ve ondan sonra yönetimi ele alan Baudounin'in tarihini yazdı.

WESSELING, Pierre. Ünlü Alman dilbilimcisi. 1692'de Westfalia'da doğdu. 1764'te öldü. Çalışmaları arasında eski çağ yazarlarından ve filozoflarından çeviriler de var.

ZONARAS. 12. yüzyılda yaşayan bir Bizans tarihçisi. Dinsel kitaplar yanında ***Annales*** adıyla bir tarih kitabı yazdı. Bu kitabında dünyanın yaradılışından

Bizans imparatorlarından Alexis Comnenos döneminin sonuna kadar önemli olayları anlattı. Yansız olmaya titizlik gösteren bir tarihçi olarak bilinir.

ZOSIMOS. 5. yüzyılda yaşayan bir Grek tarihçi. Roma'da avukatlık yaptı ve bir Roma tarihi yazdı. Bu tarihin bir bölümü kayboldu. Zosimos pagan olarak kaldı ve Hıristiyanlığa ve Constantinus'un Hıristiyanlaştırma politikasına karşı çıktı.

Orhan Duru,
Cihangir, 1998

Gugas V. İnciciyan'ın Yaşam Öyküsü*

(1758, İstanbul-2 Temmuz 1833, Venedik) Ermeni Mıkhitharist tarikatına mensup tarihçi ve coğrafyacı.[1]

Asıl adı Ğugios'tur. Edirneli İncici Hacı Mikayel'in torunu İncici Boğos Mikalyen'in oğludur. Annesi Diruhi, aynı tarikattan tarihçi Mikayel Çamçiyan'ın (1738-1823) kız kardeşidir.

1170'te babası tarafından Venedik'teki Mıkhitharist Manastırı'na gönderildi. Orada, sonradan tarikatın başkanlığında bulunan Başepiskopos Istepannos Akontz-Küver'in (1740-1824) talebesi oldu. Nisan 1774'te ruhani hayata intisap etti. 1876'ya kadar, hakkında başka önemli bir kayda rastlanmamaktadır. Aynı senenin sonlarına doğru, vatani hasretini gidermek üzere ve vaizlik görevi ile İstanbul'a ge-

---

[1] Müteveffa Kevork Pamukciyan, bu kitabın ilk baskısı için (Eren Yayıncılık, 2000) İnciciyan hakkında geniş bir biyografi vereceğini bildirmişti. Uzunca süren hastalığı sırasında görüştüğümüzde kendisi, bu çalışmayı yapamayacağını söyledi. Vereceği geniş bir biyografi yerine, *İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki bu yazının kullanılmasını istemiştir: Kevork Pamukciyan, "Ğugas V. İnciciyan," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 4, s. 171-172.

lip, 4 yıl kadar kaldı. Ağustos 1790'da Venedik'e döndü. 14 Mart 1805'te, gerek tedavi, gerekse *Coğrafya*'sının bazı kısımlarını gözden geçirmek niyetiyle tekrar İstanbul'a geldi. 1810'da, yeni Ermenice olarak neşredilen kitapları Ermeniler arasında yaymak gayesini güden Arşarunyatz adlı cemiyetin kuruluşunda önemli rol oynadı. 1815'te çıkan bir yangında bütün kitaplığı kül oldu. *Osmanlı Devleti Coğrafyası*'nın 2. ve 3. ciltleri de bu yangında yandı.

1819'da Düzyan ailesinin başına gelen felaket esnasında, onlarla dost olduğu için korkusundan Odessa'ya sığındı. Hadise yatıştıktan sonra, Eylül 1820'de İstanbul'a döndü. Düzyan ailesinin hamisi olduğu Arşarunyatz cemiyeti de bu sıralarda feshedilmişti. Bu sebeple, cemiyet tarafından finanse edilen, *Yeğanak Püzantyan* adlı yıllığın yayımı da sona erdi.

1828 başlarında, İstanbul'daki Katolik Ermeniler Ankara'ya sürgün edildiklerinden, İnciciyan İstanbul'da kalmayı sakıncalı gördü ve bu sebeple aynı yılın mayıs ayında Venedik'e döndü. Az sonra, bir yıl önce ölen, Rahip Kapriel Avedikyan'ın (1751-1827) yerine tarikat başkan vekili seçildi ve bu görevde iken vefat etti.

İnciciyan, eserlerinin geniş halk kitleleri tarafından okunabilmesi için, yeni Ermenice'yi tercih etmişse de, tarikat başkanı Akontz-Küver'in muhalefeti yüzünden, onun başkanlık döneminde (1800-1824), önemli çalışmalarını eski Ermenice ile neşretmek mecburiyetinde kalmıştır. 1791'de Venedik'te basılan, *Desutyun Hamarod Hin Yev Nor Aşkharhakrutyan* (*Eski ve Yeni Coğrafyaya Dair Muhtasar Mülahazat*) adlı ilk kitabı yeni Ermenice ile intişar etmiştir. Diğer önemli eserleri ise şunlardır: *Amaranotz Püzantyan* (*Bizans Yazlığı*) veya *Boğaziçi* (Venedik, 1794).

Kitabın başında 7 sayfalık önsöz mevcuttur. Müteakiben, 7-78. sayfalarda, Boğaziçi hakkında genel bilgiler verilmektedir. 79-92. sayfalarda, her bir Osmanlı padişahının sadrazamlarının adları ile birlikte, Hicri ve Miladi tarihler-

le, tahta çıkış yılları kaydedilmiştir. 93-105. sayfalarda, Rumeli kıyısında bulunan köyler hakkında, numaralandırılmış dörtlükler halinde, topografik ve tarihi bilgiler verilmektedir.180-232. sayfalarda da, Anadolu sahilindeki köyler tasvir edimektedir. 233-253. sayfalar ise hasislik, nefsperestlik, dünya ve şöhret sevgisi hakkında, yine manzum nasihatler ihtiva etmektedir.

Kitabın başında, Venedik Mıkhitharist rahiplerinden, Eğya Endazyan (1755-1789) tarafından hak edilen ve 1791'de Venedik'te basılan, 23 x 40,5 cm boyutunda Ermenice mufassal bir Boğaziçi haritası bulunmaktadır. Muhteviyatında, sahil köyleri, şehrin kapıları, camileri, kiliseleri, ayazmalar, biniş yerleri ve dalyanlar kaydedilmiştir.

Boğaziçi hakkında çök kıymetli bilgiler ihtiva eden bu eserin ilk kısmı (s. 1-78) 1813'te, Antoine-Jean Saint-Martin (1791-1832) tarafından, *Description du Bosphore par le Doctuer İngigian* adıyla Fransızcaya çevrilmiştir. Yine Venedik Mıkhitharist rahipleriden Kerovpe Aznavuryan (1791-1843), *Villegiature de Bizantini sul Bosforo Tracio* adı altında, eserin tamamı İtalyancaya çevrilmiştir. (San Lazarro, 1831)

Üçüncü eseri, *Darekrutyun (Vakayiname)* adı altında, 1800-1802 arasında neşredilmiş küçük bir yıllıktır. Dördüncü eseri, 1803-1820 arasında neşredilen *Yeğanak Püzantyan (Bizans Mevsimi)* adlı yıllıktır. Bunlardan bazıları birkaç önemli yazı ihtiva etmektedir. 1817 yıllığında bulunan, "On Sekizinci Yüzyılın Muhtasar İstanbul Tarihi Kronolojisi" (s. 83-90), tarafımızdan Türkçeye çevrilerek, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nın Haziran 1979 sayısında yayımlanmıştır (s. 44-49). 1820 yıllığında bulunan Galata Kulesi hakkındaki yazı da (s. 190-194) tarafımızdan Türkçeye çevrilerek, *Tarih ve Toplum* dergisinin Mart 1987 sayısında sunulmuştur (s. 142-144).

Beşinci eseri olan, *Aşkharhakrutyun Çoritz Masantz Aşkharbi (Dünyanın Dört Kısmının Coğrafyası)* adlı çalışmanın Avrupa'ya ayrılan ikinci bölümünün beşinci cildi (1804),

tamamen İstanbul'u kapsamaktadır. İlk 97 sayfası, Osmanlı Devletinin teşkilatı hakkında genel bilgiler verir ki, Hovannes Boğosyan (1889-1972) tarafımdam yapılan Türkçe tercümesi, *Hayat Tarih Mecmuası*'nda neşredilmiştir. (1965, sayı 1-10), İstanbul'a ait ikinci kısmı ise 1956'da Hrant Der-Andreasyan'ın çevirisi ve notlarıyla birlikte, *18. Asırda İstanbul* adıyla yayımlanmıştır.

Altıncı eseri, *Coğrafya*'nın Avrupa kısmının altıncı cildidir (1804). Osmanlı Devleti'nin coğrafyasına ayrılmış olup, Bulgaristan'ın merkezi Sofya'dan başlayarak, Marmara Denizi'ndeki adalarda sona ermektedir. Yedinci eseri, Coğrafya'nın Asya'ya tahsis edilen bölümünün birinci cildi olup, Doğu ve Güney Anadolu'dan bahsetmektedir (1806).

Sekizinci eseri, *Isdorakrutyun Hin Hayasdanyatz (Eski Ermenistan'ın Tasviri)* adını taşımaktadır (2 cilt, 1822). Dokuzuncu eseri 8 ciltlik *Tarabadum*'dur (*Asrın Tarihi*) (1824-1828). Bu eser 18. yüzyılın ikinci yarısını kapsamaktadır. Umumiyetle Osmanlı ve Avrupa devletlerinin yaptıkları harplerden bahsedilmektedir. İstanbul'da vuku bulan olaylar hakkında da bilgi mevcuttur.

Onuncu eseri, *Hınakhosutyun Aşkharhakrakan Hayasdanyaytz Aşkharbi (Ermenistan'ın Coğrafi Arkeolojisi)* (3 cilt, 1835) adını taşır.

Kevork Pamukciyan

Ա Մ Ա Ր Ա Ն Ո Յ

Բ Ի Ւ Զ Ա Ն Դ Ե Ա Ն

Ի նեղուցին կոստանդնուպօլսոյ
կոչեցեալ Ի տաճկաց,

Պ Օ Ղ Ա Զ Ի Ց Ի·

Յորմէ յառնէաւ ևս յայլոցդոյն վնդիրն
ապէմիոյ։

Յօրինեալ Ի հայր Ղուկաս վրդպտ
ինձիձեան կոստանդնուպօլսեցւոյ
Ի միաբանուէ գերյարգոյ Մխի-
թարայ մեծի աբբայի։

Յամի փէռան 1794· Ի մայիսի· 10։
և Ի Թռճականիս հայոց ռամիէ։

Ի Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ի Վանս սբոյն Ղազարու·

Հրատարակութիւն մեծաւորաց

BİZANS SAYFİYELERİ

Türklerce Boğaziçi olarak adlandırılan Konstantinopolis (İstanbul) Boğazı.

Bu yapıt Büyük Mihitar Appa Manastırı üyelerinden rahip İstanbullu GUGAS VARTABET İNCİCİYAN[2] tarafından yazıldı.

1794 yılı Mayıs ayının 10'u
VENEDİK
Sen Lazar Manastırı

[2] İnciciyan 1758 yılında İstanbul'da doğdu, 1833 yılında Venedik'te Saint Lazare'a bağlı Mihitar Manastırının önemli bir üyesi iken öldü, tarih ve coğrafya kitapları var.

Giriş

Boğaziçi üzerine bilgiler önemli bir coğrafya konusunu oluşturuyor. İki deniz ile iki kara parçası arasında uzanan dar ve uzun bir deniz yolu olan Boğaz, iki karayı birbirinden ayırıyor ve iki denizi birbirine bağlıyor.

Yeryüzünde çok sayıda çeşitli boğaz'lar var. Ancak bunların içinde, eski ve yeni tarihçilerin üzerinde önemle durdukları eski çağlardan bugüne dek sürekli araştırılan, Kuzey yarım küresinde ticaret yollarının ortasında yer alan, Avrupa ve Asya kıtalarının arasında bulunan, Karadeniz ile Marmara'yı birbirine bağlayarak burada ulaşımı kolaylaştıran İstanbul Boğazının ayrı bir değeri bulunuyor.

İki yakasında Bizans yazlıkları bulunduğu için eski yazarlar Boğaz'la ilgilendiler. Ayrıca Osmanlı ve Rum yazarları da bu konuya el attılar. Ayrıca Boğaz, deniz ulaşımı bakımından önemli bilgiler edinilmesinde de yararlı oldu.

Boğaz konusunu ilk işleyen yazar Bizanslı Dionysios'tu.[3] Yaşadığı yılları bilmiyoruz ama Gyllius[4] ile daha sonra Fab-

[3] Bizanslı Dionysos: Trakyalı da deniyor. MS 4 ya da 5. yüzyıllarda yaşadı. *Deniz Gezisi* adıyla öğretici bir manzum yapıt bıraktı.

Petrus Albiali Gyllius (1490-1555): Fransa Kralı I. François, Kanuni Sultan Süleyman döneminde onu Doğuya gönderdi.

ricius'un[5] alıntılarından bunu anlıyoruz. Onlardan öğrendiğimize göre Bizans kenti 197 yılında yıkıldı. Bu olaya Bizanslı tarihçi Stephanos da[6] değindi. Yine tarihçilerden Dionysios'un bir ozan olduğunu ve Vosporos,[7] Bosphorus, yani Boğaziçi üzerine şiirleri bulunduğunu öğreniyoruz. Dionysios'un Grekçe yapıtı elimize geçmedi. Ancak Gyllius'un ondan gerçek bilgiler edindiği Latince çevirilerinde görülüyor.

Bu arada Johannes Hudson da[8] Gyllius'tan kalma Latince parçaları bir araya getirirken *Coğrafya Bilgileri Geographie Veteris Scriptores Graeci Minores* yapıtının 3. cildinin önsözünde Dionysios'un Boğaziçi üzerine yazdığı şiirler konusunda Gyllius'un temel bilgilere sahip olduğunu belirtiyor. Ayrıca orada Dionysios'un yazılarının yitmiş olduğunu ve bir daha bulunamadığını belirtiyor.

Ondan sonra Boğaziçi konusuna el atan ikinci tarihçi Gyllius Petrus Albiali'nin kendisi oldu. Bu yazar 40 yıl Yunanistan, Asya ve Afrika'nın denizlerinde gezdi. Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da yaşadı. Daha sonra Roma'ya giderek Kardinal George Armenealius'un[9] himayesine girdi. Orada 1555 yılında 65 yaşında öldü. İstanbul Boğazı üzerine üç, İstanbul kenti üzerine dört yapıt bıraktı. Bunlar Amsterdam dışında İstanbul'da da basıldı.

Daha önce değindiğimiz gibi Dionysius'un yazdıkları Grekçe olarak Gyllius'un eline geçmişti. Onların yitmiş olması, Boğaz konusunda kendi yazılarının öneminin artmasına neden oldu.

Yapıtları Lion'da yayınlandı.

Jean-Albert Fabricius (1668-1731): Leibziglidir.

Bizanslı Stephanos: Fransızlar Etienne derler. 5 ya da 6. yüzyıllarda yaşadı. Coğrafya ve tarih sözlüğü yazdı.

Yazar özgün yazısında Bosphorus yerine Vosporos yazıyor. Rumca da (B) harfi (V) okunuyor.

Johannes Hudson: İngiliz dilbilimci, 1662'de doğdu. 1719'da Oxford'da öldü. Küçük Grek yazarlarının yapıtlarından coğrafya konularını çıkarıp bir yapıt oluşturdu.

George Armagnac olmalı. Küçüklüğünde Gyllius'dan ders aldı. Büyüyünce onu himaye etti.

Gyllius'un Boğaziçi üzerine yazdıkları uzun ve yorucu bir çalışma ürünü. Bunlarda sonsuz bir gerçek sevgisi, eski çağların tarih, edebiyat ve sanatı konusunda şaşırtıcı bilgiler ve araştırmalar yer alıyor. Ancak bu yazılarda yer yer aynı konuların yinelenmesi, çapraşık bir anlatım yoluna başvurulması, kimi zaman fazla derinlere inilerek ayrıntılara saplanmış olması bir eksiklik olarak beliriyor.

Üçüncü olarak tarihçi ve yazar Leunclavius[10] ya da Almancasıyla Johannes Löwenklau'yu görüyoruz. Vestfalya'da doğdu. Çağının tüm bilgilerini ve Avrupa dillerini çok iyi bilen bu yazar, tüm Avrupa krallıklarını ve İstanbul'u dolaştı. Grekçe, Latince, Arapça ve Türkçeden yaptığı çeviriler dışında, Boğaziçi'nin önemli yerleri konusunda yazıları da bulunuyor. Ama bunlarda pek önemli bilgiler yok. Kimi zaman yanlışlıklar yaptığı, eksikleri olduğu görülüyor. Örneğin Beşiktaş'ı, Ortaköy ve Kuruçeşme'den sonraya koydu. 60 yaşına basmadan 1293 yılında Viyana'da öldü.

Boğaz konusunu ele alan dördüncü yazar olarak Yeremiya Çelebi'yi[11] görmekteyiz. Yapıtlarında Boğaziçi'yle ilgili şiirler var. Halk dili ile düzenlenen yapıtlarında kendi dönemi ile ilgili önemli bilgiler bulunuyor.

Boğaziçi'ni inceleyen yazarlardan biri de Bolonya'lı Luigi Marsigli[12] idi. 1680 yılında Boğaz sularının akıntılarını in-

---

10 Leunclavius (Johannes Löwenklau) (1533-1593): Müthiş bilgili bir yazardı. Bizans yapıtlarından çoğunu çevirdi. Osmanlı tarihini yazmak için belgeler topladı. *Annales Sultanorum Othmandarum* 1596'da Frankfurt'ta yayınlandı. Sonra buna ek olarak *Leoclavii Pandectes Historiae Turciae*'yi yayımladı.
Eremiya Çelebi Kömürciyan (1658-1730): İstanbul'da, Langa'da doğdu. 1677'de Surp Nigasos Kilisesinde bir basımevi kurdu. *İstanbul Tarihi*'ni yazdı.
Luigi Marsigli (1658-1730): İstanbul'da bulundu. Sonra Kral Leopold'un emrine girerek Türklere karşı savaştı. Karlofça anlaşması imzalanırken bulundu. Osmanlı İmparatorluğunun askeri durumuyla ilgili olarak yazdığı kitap Türk ordusunun tarihi açısında en önemli bir belge sayılır.

celemek üzere İstanbul'a geldi. 1681 yılında Roma'da *Trakya Bosphorus'u Üzerine İnceleme* adlı ilk yapıtını yayınladı.

İstanbul'da Avusturya Konsolosluğunda çevirmen olarak çalışan Sinyor Momars da, Grekçe "Vosporomakia," yani "Boğaz Sorunları" diye bir yazı hazırladı.

İtalya'nın Floransa kentinden olan Sestini Domenico, eski paralar, özellikle Grek paraları üzerinde uzmandı. Ayrıca tarım ve bitkiler alanında Avrupa'nın en ünlü yazarıydı. Sultan I. Abdülhamid döneminde birkaç kez İstanbul'a geldi. 1780 yılında Floransa'da İstanbul Boğazı konusunda bir kitap yayınladı. Bu yapıtında yörenin bağları, bahçeleri, fidanlıkları, ürünleri, meyveleri ve çiçeklerini inceledi, Türklerin avcılıkları ve İstanbul'daki hayvan türleri konusunda geniş bilgi verdi.

İstanbul'da İtalyan Elçiliğinde çevirmenlik yapan Kosmos Kömürciyan, ya da İtalyanca adıyla Cosimo de Carbonear İstanbul üzerine İtalyanca kısa bir yazı yazdı. Kısa da olsa bu yazı önemli. Bu yazıda yeni yer adları yerine eskiləri de gösteriliyor ve geniş bilgi veriliyor.

Boğaziçi konusunda eski ve başlıca kaynaklar bu yazarların yapıtları. Bunların dışında küçük de olsa başka kaynaklar da bulunuyor. Örneğin Hollandalı ünlü Janus Dusa'nın[13] oğlu George Dusa'nın 1599 yılında yayımladığı *İstanbul Gezisi* bunlar arasında sayılabilir.

Yine Joseph Tournefort[14] adlı gezginin bu yüzyıl başında yazdığı bir gezi kitabı var. Tarihi 1717. Bu kitapta Doğu ülkeleri konusunda birçok yeni ve gerçek bilgiler yer alıyor ama Boğaziçi konusunda Gyllius'un yazdıklarının ötesinde bir şey yok.

Daha pek çok bilgin Boğaziçi konusunda yazılar yayınladı. Ayrıca Boğaziçi haritaları yapıldı. Hicri 1145/Miladi 1732

[13] Janus Dusa (Jean van der Does): Hollandalı. 1545-1604 yılları arasında yaşadı. Hollanda'da Leyde Üniversitesini kurdu.
Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708): Fransa'nın önde gelen bitki uzmanı ve gezginlerinden biriydi.

yılında İstanbul'da Hacı Halife ya da öteki adıyla Katip Çelebi[15] tarafından yazılan *Cihannüma* ve *Coğrafya* yapıtlarında bu haritalar yer aldı.1735 tarihinde Hollandalı Bon tarafından çizilen Boğaziçi haritası oyularak basıldı ve bu harita o çağa kadar yapılanların en iyisi oldu.

Sultan I. Abdülhamid döneminde devlet emri ile Fransa'dan uzmanlar getirildi. Bunlar Boğaz kıyılarını yeniden gözden geçirdi. Kıyıdan kıyıya ölçümler yaptı. Eski haritaları düzeltip yeni haritalar ortaya çıkardılar.

1788 yılında Viyana'da birçok başka yerlerin haritaları hazırlanırken, Boğaziçi'nin de yeni bir haritası çıkarıldı.

Dük Choisseul-Gouffier İstanbul'da Fransa elçisi iken Osmanlı Devletinin bütün yörelerinden coğrafya bilgileri toplamaya çalıştı, ayrıca Boğaz'ı inceledi. Ancak onun hazırladığı haritada toprak sınırları ve yer adları ile ilgili yanlışlar bulunuyor. Örneğin Selvi Burnu onun yapıtında Mezar Burnu diye geçiyor.

Bunlar daha çok yeni haritaları yapanlar. Daha eskiden de Boğaz'ın haritaları yapılmıştı. Gyllius'un yazdıklarına göre Fransız coğrafya kralı Nicolas Sanson'un[16] oğlu Guillaume Sanson çok eskiden bir Boğaz haritası çizdi. Bu harita üzerinde sonradan Amsterdam'da ünlü Johannes Clerikos düzeltmeler ve ekler yaptı ve yeni bir harita düzenledi.

Okurlarımız bu küçük yapıtımızda Boğaziçi ile ilgili en önemli bilgileri, Boğaziçi'nin eski ve yeni tarihini, doğal durumunu bir arada bulacaklar.

Yapıtımız iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Boğaz için genel bilgiler yer alıyor. İkinci bölümde ölçülü-uyaklı

---

[15] Katip Çelebi (1609-1659): Osmanlı döneminde yetişen en önemli bilginlerden biri. Bibliyografya, tarih, coğrafya alanlarında kaleme aldığı yapıtlar en önemli kaynaklar arasında sayılıyor.

Nicolas Samson. (1600-1667): Fransız coğrafyacı, haritacılıkta uzman. Üç oğlu da haritacı oldular ve dönemlerinin en iyi haritalarını yaptılar.

bir anlatımla Boğaziçi köyleri anlatıldı. Coğrafya adları çoğu çevrilmeden, halk dilinde söylenilen ve kullanılan biçimde sunulmaya çalışıldı. Birtakım eski adları bizim toplumumuzun tanıdığı biçimde kullanmaya özen gösterdik. Daha kolay anlaşılsın diye bunu yaptık. Örneğin Vizantinos yerine Bizans, Pontus yerine Bondos kullanıldı. Türkçe adlarda da yazıldığı gibi değil de söylendiği gibi kullanılmasını uygun gördük. Çünkü bunların okunuşu çoğu kez halk tarafından zor anlaşılıyor, kulaklarımıza eski ve yabancı geliyor.

Bu yapıtımızda denize doğru uzanmış kara parçaları için, bir coğrafya deyimi olan Burun sözcüğünü kullandık. Burunları adlandırırken, ya onların üzerinde bulunan bir köyün ya da yerleşme yerinin, o da olmazsa en yakın yerin adı verildi.

Yazı içinde padişahlardan söz edilirken I, II, III gibi rakamlar kullanıldı.

Ayrıca çok geçen vezir-i azamlar için verdiğimiz ek bilgilerde ve onları sıralarken Hicri tarihler esas alındı, yanlarına Miladi tarihleri verildi. Vezirlerin göreve başladıkları Hicri yıl dikkate alındı, her defasında duruma göre Miladi tarih bulundu.

Bu açıklamalardan sonra okurlarımıza sunduğumuz bu yapıtla Bizans yazlıklarının anlatımında şenlikli bir hava yaratır, verdiğimiz bilgilerle yararlı olabilirsek, bu kitabı yazmaktaki muradımıza ermiş olacağız.

Ek Bölüm

Osmanlı Devletinin Vezir-i Azamları

Bu kitapta zaman zaman Boğaziçi ile yakın ilgisi bulunan pek çok Osmanlı Sadrazamının adı ile karşılacaksınız. Bunların geri bıraktıkları yapılar, Boğaziçi'ndeki izleri, tarih yönünden önemlidir.

Her defa bunların yaşamları konusunda ayrıntılı bilgi verilmesine gerek kalmasın diye, onların tümünü burada tarih sırasıyla okurlara sunuyoruz.

İlk Osmanlı padişahı Sultan Osman Gazi'nin vezir-i azamı yoktu.

O nedenle ikinci padişah Sultan Orhan Gazi'nin vezir-i azamlarından başlıyoruz sıralamaya.

SIRA ADLARI VE LAKAPLARI	HİCRİ	MİLADİ
Sultan Orhan Gazi'nin vezir-i azamları		
1. Alaeddin Paşa (Osman oğlu)	728	1327
2. Süleyman Paşa (Orhan oğlu)	730	1329
Sultan I. Murad'ın vezir-i azamları		
3. Hayrettin Paşa (Çandarlı Kara Halil)	770	1368

Yıldırım Beyazıd'ın vezir-i azamları		
4. Ali Paşa (Hayrettin Paşa'nın oğlu)	788	1386
5. İbrahim Paşa (Ali Paşa'nın oğlu ya da kardeşi) Çelebi Sultan Mehmed zamanında da vezirlik yaptı	814	1411
Sultan II. Murad'ın vezir-i azamları		
6. Halil Paşa (İbrahim Paşa'nın oğlu)	831	1427
Fatih Sultan Mehmed'in vezir-i azamları		
(Halil Paşa göreve devam etti)		
7. Mahmud Paşa (Alacahisarlı)	857	1453
8. İshak Paşa	872	1467
9. Mahmud Paşa (ikinci kez)	877	1472
10. Gedik Ahmed Paşa	878	1473
11. Karamanlı Mehmed Paşa	882	1477
Sultan II. Beyazıd'ın vezir-i azamları		
12. İshak Paşa (ikinci kez)	886	1481
13. Davut Paşa	888	1481
14. Hersekzade Ahmed Paşa	902	1496
15. İbrahim Paşa (Halil Paşa oğlu)	903	1497
16. Mesih Paşa	905	1499
17. Hadım Ali Paşa	907	1501
18. Hersekzade Ahmed Paşa (ikinci kez)	909	1503
19. Hadım Ali Paşa (ikinci kez)	912	1506
20. Hersekzade Ahmed Paşa (üçüncü kez)	917	1511
21. Koca Mustafa Paşa	917	1511
Sultan I. Selim'in vezir-i azamları		
(Koca Mustafa Paşa görevine devam etti)		
22. Hersekzade Ahmed Paşa (dördüncü kez)	919	1513
23. Hadım Sinan Paşa	920	1514
24. Yunus Paşa	923	1517
25. Piri Paşa	923	1517

Kanuni Sultan Süleyman'ın vezir-i azamları

26. İbrahim Paşa	929	1522
27. Ayas Paşa	942	1535
28. Lütfi Paşa	944	1537
29. Hadım Süleyman Paşa	947	1540
30. Rüstem Paşa	951	1544
31. Kara Ahmed Paşa (Rüstem'in kardeşi)	960	1552
32. Rüstem Paşa (ikinci kez)	962	1554
33. Semiz Ali Paşa	968	1560
34. Sokollu ya da Tavilli Mehmed Paşa	972	1564

Sultan III. Murad'ın vezir-i azamları

(Sokollu Mehmed Paşa göreve devam etti)

36. Ahmed Paşa	987	1579
37. Siyavuş Paşa	988	1580
38. Özdemiroğlu Osman Paşa	990	1582
39. Hadım Mesih Paşa	992	1584
40. Siyavuş Paşa (ikinci kez)	993	1585
41. Sinan Paşa (ikinci kez)	994	1585
42. Ferhat Paşa	997	1588
43. Siyavuş Paşa (üçüncü kez)	1000	1591
44. Sinan Paşa (üçüncü kez)	1001	1592

Sultan III. Mehmed'in vezir-i azamları

(Sinan Paşa devam etti)

45. Ferhat Paşa (ikinci kez)	1003	1591
46. Sinan Paşa (dördüncü kez)	1003	1594
47. Lala Mehmed Paşa	1004	1595
48. Sinan Paşa (beşinci kez)	1004	1595
49. Damat İbrahim Paşa	1004	1595
50. Cağaloğlu Sinan Paşa	1005	1596
51. Damat İbrahim Paşa (ikinci kez)	1006	1597
52. Hadım İsmail Paşa	1006	1597
53. Cerrah Mehmed Paşa	1006	1597

54. Damat İbrahim Paşa (üçüncü kez)	1007	1598
55. Yemişçi Hasan Paşa	1010	1601
56. Yavuz Paşa	1012	1603

Sultan I. Ahmed'in vezir-i azamları

57. Lala Mehmed Paşa	1013	1604
58. Derviş Mehmed Paşa	1015	1606
59. Kuyucu Murad Paşa	1015	1606
60. Nasuh Paşa	1020	1611
61. Öküz ya da Damat Mehmed Paşa	1023	1614
62. Halil Paşa (Sultan I. Mustafa I ve II. Osman döneminde de vezirlik yaptı)	1026	1617

Sultan II. Osman'ın vezir-i azamları
(Halil Paşa göreve devam etti)

63. Öküz Mehmed Paşa (ikinci kez)	1028	1618
64. Çelebi Ali Paşa	1029	1619
65. Hüseyin Paşa	1030	1620

Sultan I. Mustafa'nın vezir-i azamları
(ikinci padişahlığı döneminde)

67. Kara Davut Paşa	1031	1621
68. Merre ya da Kara Hüseyin Paşa	1031	1621
69. Lefkeli Mustafa Paşa	1031	1621
70. Gürcü Mehmed Paşa	1031	1621
71. Merre Hüseyin Paşa (ikinci kez)	1032	1622
72. Kemankeş Ali Paşa	1032	1622

Bağdaş Fatihi Sultan IV. Murad'ın vezir-i azamları
(Kemankeş Ali Paşa göreve devam etti)

73. Çerkez Mehmed Paşa	1033	1623
74. Hafız Ahmed Paşa	1034	1624
75. Halil Paşa	1036	1626
76. Hüsrev Paşa	1037	1627
77. Hafız Ahmed Paşa (ikinci kez)	1041	1631
78. Recep Paşa	1041	1631
79. Tabanyassı Mehmed Paşa	1041	1631

80. Bayram Paşa	1046	1636
81. Tayyar Mehmed Paşa	1048	1638
82. Kara Mustafa Paşa	1048	1638

Sultan İbrahim'in vezir-i azamları

(Kara Mustafa Paşa göreve devam etti)

83. Sultanzade Mehmed Paşa	1053	1643
84. Salih Paşa	1055	1645
85. Hezarpare Ahmed Paşa	1057	1647

Sultan IV. Mehmed'in vezir-i azamları

86. Sofu Mehmed Paşa	1058	1643
87. Murad Paşa	1059	1648
88. Melik Ahmed Paşa	1060	1650
89. Siyavuş Paşa	1061	1650
90. Gürcü Mehmed Paşa	1061	1650
91. Tarhuncu Ahmed Paşa	1062	1651
92. Derviş Mehmed Paşa	1063	1652
93. İpşir Mustafa Paşa	1064	1653
94. Murad Paşa (ikinci kez)	1065	1654
95. Ermeni Süleyman Paşa	1065	1654

(Kimi kaynaklar bundan sonra Deli Hüseyin Paşa'yı gösterir. Ama ona verilen vezirlik mührü yolda geri çevrildi.)

96. Zurnazen Mustafa Paşa	1066	1655
97. Siyavuş Paşa (ikinci kez)	1066	1655
98. Boynu eğri ya da Boynu Yaralı Mehmed Paşa	1066	1655
99. Köprülü Mehmed Paşa	1066	1655
100. Köprülü oğlu Fazıl Ahmed Paşa	1072	1661
101. Maktul ya da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa	1087	1676
102. Kara İbrahim Paşa	1095	1683
103. Süleyman Paşa	1097	1685
104. Siyavuş Paşa (üçüncü kez)	1098	1686

Sultan II. Süleyman'ın vezir-i azamları

(Siyavuş Paşa göreve devam etti)

105. Nişancı İsmail Paşa	1099	1687
106. Tekfurdağlı Mustafa Paşa	1099	1687
107. Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa	1101	1689

Sultan II. Ahmed'in vezir-i azamları

(Köprülü Fazıl Mustafa Paşa göreve devam etti)

108. Arabacı Ali Paşa	1102	1690
109. Hacı Ali Paşa	1103	1691
110. Bıyıklı Mustafa Paşa	1104	1692
111. Sürmeli ya da Defterdar Ali Paşa	1105	1693

Sultan II. Mustafa'nın vezir-i azamları

(Sürmeli Ali Paşa göreve devam etti)

112. Elmas Mehmed Paşa	1106	1694
113. Amcazade Hüseyin Paşa	1109	1697
114. Daltaban Mustafa Paşa	1114	1702
115. Rami Mehmed Paşa	1114	1702

Sultan III. Ahmed'in vezir-i azamları

116. Nişancı Ahmed Paşa	1115	1703
117. Enişte ya da Damat Hasan Paşa	1115	1703
118. Kalaylıkoz El-hac Ahmed Paşa	1116	1704
119. Teberdar ya da Baltacı Mehmed Paşa	1116	1704
120. Çorlulu Ali Paşa	1118	1706
121. Köprülüoğlu Numan Paşa	1121	1710
122. Teberdar Mehmed Paşa (ikinci kez)	1121	1710
123. Gürcü Yusuf Paşa	1123	1711
124. Gürcü ya da Nişancı Süleyman Paşa	1124	1712
125. Kaptan ya da Hoca İbrahim Paşa	1125	1713
126. Damat ya da Şehit Ali Paşa	1125	1713
127. Bostancıbaşı Halil Paşa	1128	1715
128. Nişancı Mehmed Paşa	1129	1716
129. Damat İbrahim Paşa	1130	1717
130. Silahtar Mehmed Paşa	1143	1730

Sultan Mahmud'un vezir-i azamları
(Silahtar Mehmed Paşa görevine devam etti)

131. Hacı ya da Kabakulak İbrahim Paşa	1143	1730
132. Topal Osman Paşa	1144	1731
133. Hekimbaşıoğlu Ali Paşa	1144	1731
134. Gürcü İsmail Paşa	1148	1735
135. Silahtar Esseyit Mehmed Paşa	1148	1735
136. Yeğen Mehmed Paşa	1151	1738
(Kimi kaynaklara göre 1150 ve ondan önce Muhsinzade Abdullah Paşa)		
137. İvaz ya da Hacı Mehmed Paşa	1151	1738
138. Nişancı Hacı Ahmed Paşa	1153	1740
139. Hekimbaşıoğlu Ali Paşa (ikinci kez)	1155	1742
140. Seyit Hasan Paşa ya da Ağa Paşa	1155	1742
141. Tiryaki Mehmed Paşa	1159	1746
142. Seyyit ya da Firarizade Abdullah Paşa	1160	1747
143. Divitdar Emin Mehmed Paşa	1163	1749
144. Mirahor Mustafa Paşa	1165	1751

Sultan III. Osman'ın vezir-i azamları
(Ragıp Mehmed Paşa görevini sürdürdü)

145. Hekimbaşıoğlu Ali Paşa (üçüncü kez)	1168	1754
146. Defterdar Naili Abdullah Paşa	1168	1754
147. Silahdar Bıyıklı Ali Paşa	1168	1754
148. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Sait Paşa	1169	1755
149. Mirahor Mustafa Paşa (ikinci kez)	1169	1755
150. Ragıp Mehmed Paşa	1170	1756

Sultan III. Mustafa'nın vezir-i azamları
(Ragıp Mehmed Paşa görevine devam etti)

151. Hamza Paşa ya da Hamza Hamid Paşa	1176	1762
152. Mirahor Mustafa Paşa (üçüncü kez)	1177	1763
153. Muhsinoğlu Mehmed Paşa	1178	1764
154. Silahtar Hamza Paşa	1182	1768
155. Nişancı Mehmed Emin Paşa	1182	1768
156. Moldavancı Ali Paşa	1183	1769

157. İvazpaşaoğlu Halil Paşa	1183	1769
158. Silahtar Mehmed Paşa	1184	1770
159. Muhsinoğlu Mehmed Paşa (ikinci kez)	1185	1771

Sultan I. Abdülhamid'in vezir-i azamları
(Muhsinoğlu Mehmed Paşa devam etti)

160. İzzet Mehmed Paşa	1188	1774
161. Derviş Mehmed Paşa	1189	1775
162. Darendeli Mehmed Paşa	1190	1776
163. Ağa ya da Çelebi Mehmed Paşa	1192	1778
164. Silahtar esseyit Mehmed Paşa ya da Karavezir	1193	1779
165. İzzet Mehmed Paşa (ikinci kez)	1195	1780
166. Esseyit Hacı Yeğen Mehmed Paşa	1196	1781
167. Hamid Halil Paşa	1197	1782
168. Şahin Ali Paşa	1199	1784
169. Yusuf Paşa	1200	1785

İstanbul Boğazı Üzerine Coğrafya Bilgileri

1. Adı

Karadeniz'den Marmara'ya uzanan boğaz, şimdi burada oturan Türklerce "Boğaziçi" olarak adlandırılıyor. Sözcük çevirisi Boğaz ya da Boyun içi anlamına geliyor. Ancak genellikle yerel anlamda İstanbul Boğazı deniliyor. Yani İstanbul kentinin boynu ya da boğaz'ı anlamına geliyor.

Türkler bu adı yeni bulup koymadılar. Onlardan önce de Rumlar Boğaz'ı "Lemon" diye adlandırırlardı. Bu da onların dilinde boru, boğaz, boyun anlamında olup, hayvanların vücudundaki boru biçiminde organlardan esinlendiler.

Heredotos[17] Boğaz'a "boyun" anlamına gelen "Avkhin" diyor. Aynı benzerliklerle Heredostos "Pontus Ağzı," Strabon[18]

---

[17] Herodotos (MÖ 484-425): Antik çağın en ünlü tarihçisi. Bugünkü Bodrum'da (Halikarnassos) doğdu.
Strabon (MÖ 58-MS25): Amasyalı. Antik çağın en büyük coğrafyacısı.

"Bizans Ağzı," Bigmogos (?)[19] "Pontus'un Batı Ağzı" adlarını veriyorlar.

Aynı benzetmelerle Aristides[20] "Pontus Girişi" adını veriyor. Philostratos[21] "Pontus Çıkışı" diyor buraya. Boğaz, Pontus'tan, yani Karadeniz'den çıkıp Marmara'ya aktığı için böyle uygun görüyor. Karadeniz'e çıkabilmek için yalnız bu dar geçitten yararlanabilir ve orada oturanlar gerektiğinde çeşitli yöntemlerle burayı kapatabilir, yani kilitler. Görüldüğü gibi eskiler bu yöreye adları ya benzetme ya da işlevlerini göz önüne alarak taktılar.

Ancak öz bir deyimle burası özellikle "Vosporos" diye adlandırılıyor. Latince bu ad "Bosphorus" diye geçiyor. Bu ad Grekçe iki sözcükten oluşuyor: "Voso" ve "Poros" Bunlardan ilki büyük baş hayvan (inek ya da öküz), ikincisi ise geçit anlamına geliyor. Bu deyim ise mitolojiden kaynaklanıyor. Bazı şiirlerde anlatıldığına göre, Kral Inachus'un kızı İo bir ara Zeus tarafından inek ya da dana biçimine sokulmuş. Bunu gören halk kızınca, onu ülkeden ülkeye kaçırmışlar. O arada Boğaz'dan da geçirmişler ve o nedenle buraya Vosporos adı verilmiş, yani "Öküz ya da Dana Geçidi" anlamında.[22] Vosporos adının kullanılmasında yaygın inanç böyle. Ancak değişik anlatımlar da karşımıza çıkıyor.

---

[19] Ptolemeus olabilir. MS 2. yüzyılda yaşayan İskenderiyeli ünlü coğrafyacı.
Aristides: MS 2. yüzyıl. Mısır ve Anadolu'da dolaştı. Söylevleri bugüne kaldı.
Philostratos: Atinalı sofist. 3. yüzyılda Roma'da ün kazandı. *Apollonius'un Yaşamı* ve başka yapıtları bugüne kaldı.
İo Efsanesi. İlk Argos kralı İnachus'un kızı İo'ya Tanrılar Tanrısı Zeus tutuldu. Bu durumu eşi Hera'dan saklamak için kızı dana ya da inek biçimine soktu. Belki de boğa. Hera bunu anlayınca bu ineğe bir sinek musallat etti. İo bu sinekten kurtulmak için oraya buraya kaçtı. Bu arada Boğaziçi'nden de geçti.

Yukarıdaki biçimde anlatanlar arasında Apollodorus[23] ve Dionysios Perigetes[24] bulunuyor.

Kimine göre, bu konuda Arrianos[25] değişik bir öykü anlattı. Frikyalılar bir kez boğaz'dan kolayca geçmek istediler. Bunu bir öküz ya da ineğin öncülüğünde gerçekleştirdiler. Anlatıldığına göre Kalkedon'da (Kadıköy) bunun anısına tunçtan bir inek anıtı diktiler. Anıtın adı "Damalis"ti. İnek ya da dana anlamına geliyor.

İnek ya da öküz kılığındaki İo'nun Boğaz'ın Asya yakasında ilk karaya çıktığı yerin neresi olduğunu Polibios[26] anlatıyor. Buraya o zaman "inek" denildiğini belirtiyor. Bu bölgenin bugünkü adı ise Üsküdar.

Bizanslı Dionysios[27] İo'nun Boğaz'da ayak bastığı yerde ilk Bizans kentinin kurulduğunu öne sürüyor. Gyllius bunu kendi kitabı *Bosphorus*'un birinci cildinin ilk bölümünde belirtiyor.

Yukarıda adı geçen Dionysios'un anlattıklarına göre, Boğaz'ı yüzerek geçen inek Faros, yani Fener'de karaya çıktı. Burası günümüzdeki Fenerbahçe olmalı. Oraya yakın olan ve Moda Burnu diye adlandırılan burun, eskiden Manda Burnu diye anılırdı.

Kimi yazarlara göre eski çağlarda Boğaz'da yaşayanlar karşı kıyıya geçmek istediklerinde sallar yaptırdılar ve bunları öküzler aracılığıyla çektirdiler. Vosporos adının buradan gelmiş olabileceğini belirtenler de var. Başka birtakım

---

[23] Apollodorus: Atinalı yazar. MÖ 140. Tanrıların işlerini anlatan şiirler yazdı. Triambik vezni icat etti.
Dionisios Perigetes (MÖ 1. yüzyıl): İskenderiyeli şair. Dünyayı tanıtan bir şiir yazdı.
Arrianos (MS 2. yüzyıl): İzmitli tarihçi. İskender'in yaşamını anlatan *İskender'in Anabasisi* adlı yapıtı günümüze kaldı.
Polibios: MÖ 200 yıllarında yaşadı. Grek tarihçisi. İlk kez büyük genel bir tarih yazdı.
Dionisios (MS 4. yüzyıl.): Bizanslı. "Deniz Gezisi" adında coğrafya açısından öğretici bir şiir yazdı.

yazarlar, buraya Vosporos adının verilmesini, Bizanslıların kendi hayvan sürülerini bir kıyıdan ötekine denizden yüzdürerek geçirmelerine bağlıyorsa da Gyllius birinci kitabının ikinci bölümünde bunu doğru bulmuyor.

Nimfis'e göre Frikyalılar Boğaz'dan geçerken kullandıkları gemilerin burunlarına inek başı süslemeleri yaptılar. Bu da Boğaz'a bu adın verilmesine neden oldu. Bu söylenceyi yorumlayanlar, Kral İnachus'un kızı İo'nun Boğaz'ı geçerken inek biçimine girmiş olmayıp yukarda sözü edilen inek süslemeli gemilerden biriyle geçtiği kanısına da varıyorlar.

Şimdi bütün bunlardan sonra, hangi anlatı doğru olursa olsun ister gerçek inek ister yapay inek olsun, Bosphorus adının inek sözcüğünden gelmiş olduğu kanıtlanıyor.

Azak Denizi ile Karadeniz arasındaki boğaz'a da Bosphorus adı verildi eskiden. Ancak bu konuda sağlam bilgilerle karşılaşılmıyor. Martinieri'nin[28] yazdığına göre Bosphorus adı özellikle İstanbul Boğazı için kullanıldı. Azak Denizi ile Karadeniz arasındaki boğaz'a ancak benzetme yoluyla bu ad verilmiş olabilir. Eski çağlarda, bu ikisinden başka aynı adın verildiği başka bir boğaz'la karşılaşılmıyor ama kimi kaynaklar her boğaz'a *bosphorus* denildiğinden söz ediyor.

Yukarıda sözü edilen iki boğaz'ı birbirinden ayırmak için Azak Boğaz'ına Khimeria Bosphorus'u, İstanbul Boğazına da Trakya Bosphorus'u denildi. Trakya, Boğaz'ın Avrupa yakasındaki toprak parçasıdır. Plinius[29] ve Ptolemeus böyle yazıyor.

Arrianos ise Boğaz'ı Misia Bosphorus'u olarak tanımlıyor. Buna neden olarak Strabon'un Misia'lıların Kırklareli'nde oturduklarını yazmış olması gösteriliyor.

---

28 Martinieri (1662-1746): Dieppe'li coğrafyacı.

29 Caius Plinius Secundus (MS 1. yüzyıl): Romalı tarihçi.

Arrianos şöyle yazıyor:

> "Kalkedonya ile Bizans arasındaki boğaz'a eskiden Misia Boğaz'ı derlerdi. Çünkü Misialılar karşı kıyı Trakya'da otururlardı."

Cellarius[30] ise Boğaz'ın böyle adlandırılmasının nedenini, onun bir ucundan Misia topraklarına bitişik olmasına bağlıyor. Heredotos da yapıtının bir yerinde (3. Kitap 85. Bölüm) buraya "Kalkedonyalılar Boğaz'ı" adını veriyor.

Hıristiyanlık döneminin Bizans tarihçileri burayı "Stenos" olarak da adlandırıyor. Dar ve ince anlamına geliyor bu sözcük. Du Cange[31] bunu Zosimos,[32] Palladius,[33] Theophanos[34] ve Chriysostomos'a dayanarak kanıtlıyor.

İşte İstanbul Boğazı (Boğaziçi) eski çağlardan bugüne dek, yukarıda anlatmaya çalıştığımız biçimlerde adlandırıldı.

2. Boğaz'ın Uzunluğu

Bir ırmağı andıran Boğaz'ın başlangıcı (üst ucu) Karadeniz, bitimi (alt ucu) ise aktığı Marmara Denizi yönündedir. Ancak eski Grek yazarları kendi gemileri Karadenize açıldıkları vakit ilk önce bu ucu gördükleri için Boğaz'ın başlangıç bölümü olarak Marmara yönünü gösterdiler.

İstanbul halkı genellikle Boğaz'ın uzunluğunu Marmara yönündeki gümrükten Kavaklara kadar 18 Osmanlı mili sayıyor. (Osmanlı mili, 909 coğrafi adım, beş parmak ve beş çizgi uzunluğunda olup her coğrafi beş mil, Osmanlı beş milinden yarım mil fazladır.)

---

30 Cellarius (1638-1707): Alman bilgin. Coğrafya kitabı yazdı.

31 Du Cange (Charles du Fresne) (1610-1688): Amiens'li Fransız yazar. İlk Bizantinolog yazar.
Zosimos: 5. Yüzyıl Grek tarihçisi. Bir Roma tarihi yazdı. Hıristiyanlığı reddederek pagan kaldı.
Palladius (MS 2 ya da 5. yüzyıl): Romalı yazar.
Theophanos (751-818): Bizanslı tarih yazarı.

Boğaz'ın başlangıç noktası, Karadeniz yönünde eskilerin Bavonare, Kiania ya da Sirligates dedikleri kayalıklar kabul ediliyor. Bunlardan biri Rumelifeneri önündeki taştır. Bitimi ise Kalkedonya (Kadıköy) Burnu ile İstanbul kenti arasıdır. Bu iki nokta arasındaki uzaklık 20 İtalyan mili ya da coğrafi mil tutar. Herodotos Boğaz'ın uzunluğunu 120 ölçek olarak gösteriyor, yani 15 mil ediyor, ancak başlangıç ve bitim noktalarını belirtmiyor. Polibios aynı uzunluğu verirken başlangıç ve bitim noktalarını belirtiyor. Karadeniz yönünde bir tapınak (Yeron ya da Hieron),[35] Marmara yönünde ise Kadıköy, Menippus[36] ve Arrianos bu noktayı Polibios'dan daha fazla gösteriyor, Peripolos adlı gezi kitaplarında Bosphoros'a aynı uzunluğu veriyorlar, başlangıç olarak Zeus tapınağını alıyorlar. Burada belirlenen Zeus Tapınağı Polibios'da geçen tapınağın aynı olması gerek. Bitiş noktası yine Kadıköy kabul ediliyor.

Boğaz uzunluğunu bir yandan Zeus tapınağı, yani Kavak yakınındaki Yoros Kalesinden, Kadıköy-İstanbul çizgisine kadar eskiler böylece 15 mil gösterdiler. Eski yazarlar içinde Bizanslı Dionisios Boğaz'ı ötekilerden daha uzun tutup Fener önlerindeki adalara kadar götürdü. Ama uzunluğunu aynı gösterdi, yani 120 ölçek, 15 mil. Bu konuda Gyllius, birinci kitabının 2. Bölümünde Dionisios'un rakamlarının yanlış olabileceğinden söz ediyor.

Bu arada Boğaz'ın uzunluğu konusunda Zosimos da yanılgı içinde bulunuyor. O da Boğaz'ın uzunluğunu 300 ölçek, yani yaklaşık 37 mil gösterdi. Aynı zamanda Karadeniz ağzındaki Yoros Kalesi ile Kadıköy arasını da 200 ölçek, yani 25 mil olarak gösterdi.

3. Boğaz'ın Genişliği

Boğaz'ın en dar olan yerleri Akıntı Burnu, Kayalar Burnu, Tokmak Burnu, Köybaşı, Macar Burnu ve Yoros Kalesi nokta-

[35] Yoros Kalesi.

[36] Menippus (MÖ 3. yüzyıl): Grek filozof ve satirik ozan.

larıdır. Buralarda biraz fazla, biraz az olmak üzere genişlik 500 adım, yani yaklaşık yarım mil kadar tutar.

Eski yazarlardan Strabon ve Arrianos Boğaz'ın en dar yeri olarak Yoros Kalesini-Zeus Tapınağını gösterdiler. Pilostratos de Bizanslı Dionisios de aynı görüşü öne sürüp dört ölçek, yani yarım mil saydılar.

Polibios ise en dar olarak Kayalar Burnunu gösterdi ve buranın genişliği için beş ölçek dedi. Polibios'tan önce Strabon ve Pomponuis Mela[37] aynı yer ve aynı genişlikten söz ettiler.

Bizanslı Dionisios ise aynı yer için dört ölçeklik bir mesafe verdi. Plinius "Bosphorus 500 adımlık (yarım mil) bir uzaklık ile Avrupa'yı Asya'dan ayırmaktadır" diyor ve Boğaz'ın en dar yeri olarak burayı kabul ediyor. Başka bir yerde de aynı yöre için bu ölçüyü verip şöyle diyor:

"Xerxes'in babası Darius askerlerini bu noktadan karşıya kıyıya geçirdi." Burası Kayalar Burnu mevkiidir. Herodotos da 4. kitabının 85. bölümünde Boğaz'ın en dar yerinin dört ölçek olduğundan söz ediyor.

Boğaz'ın en geniş yerleri de koylar, körfezlerin bulunduğu bölümlerdir. Örneğin Çubuklu, Hünkar İskelesi, Kırkağaç önleri. En geniş yerleri iki mili geçmez. Boğaz'ın Karadeniz girişindeki ağzı yaklaşık 20 ölçek, yani üç mil kadardır. Marmara girişi iki mildir.

4. Boğaz'ın Açılması ya da Kapanması Konusunda Anlatılanlar

MÖ 20 yıllarında yaşayan ünlü Sicilyalı Diodoros[38] küllliyatının beşinci kitabında şöyle yazıyor:

> "Samotrake'lilerin anlattıklarına göre, başka ülkelerdeki genel su basması olayından önce birçok

---

[37] Pomponius Mela: Latin coğrafyacısı. MS 43 yılında *Coğrafya*'sını yazdı.
Diodoros: Ünlü Latin tarihçi.

büyük dalgalar kendi topraklarına saldırdı. Bunun sonucu olarak önce İstanbul Boğazı ağzı, daha sonra da Boğazhisar[39] açıldı. Çünkü Karadeniz dört tarafı kapalı bir göl durumunda idi. Oraya gelen nehirler o kadar su akıttılar ki, sonunda kabardı ve Hellespontus'a[40] (Yunanca Ellispontos yazılır) taştı. Asya kıyılarının büyük bir bölümü çöktü ve Samotrake'nin deniz kıyısı bölümlerinin birçoğu sular altında kaldı. Sonraları zaman zaman balıkçı ağları bazı sütun başlarını su yüzüne çıkardığında, su altında kalmış kentlerin varlığı bu durumu kanıtlıyor.

(Samotrake adası Türkler tarafından Semendret[41] diye adlandırılıyor. Boğazhisar'ın güney ağzı, İlemia[42] ve İmbros[43] adasının kuzeyine düşüyor.) Bu konuda Strabon da birinci kitabında –Hazreti İsa günlerinde– şöyle yazıyor:

"Stratos'un[44] bu konuda anlattıklarına göre Karadeniz'in önceleri İstanbul Boğazı gibi bir ağzı yoktu. Nehirlerden oraya akan suların zorlamasıyla açıldı ve böylelikle sular Propontis (Marmara Denizi)'e ve Hellespontus'a (Boğazhisar) aktı.

Bu noktayı, MÖ 140 yıllarında yazan Polibios da belirtti ve Azak Denizi'nin nehir suları ile dolup sularının Karadeniz'e döküldüğünü, oradan da suların Marmara Denizi'ne aktığını anlattı.

---

39 Çanakkale.
40 Çanakkale Boğazı.
41 Doğrusu Semadirek olmalı.
42 Limni.
43 İmroz.
44 Stratos (MÖ 3. yüzyıl): Lapseki'li filozof. Doğa olaylarını anlattı.

Buffon[45] birinci kitabının 11. bölümünde "Böyle bir görüş bana daha doğru gelmekte olup, açıklaması da çok zor olmasa gerek..." diyor. Karadeniz'in dibinin eskiden daha derin olduğu belli. Nedenine gelince oraya akan nehirlerin getirdiği kum ve topraklar denizin dibini yükseltti ve dolayısıyla suların düzeyi de yükselince, taşmasına ve başka taraflara akmasına yol açtı.

Petrus Vesseling[46] Rodos ve Delos adalarının suya gömülmesini bu çağa bağladı ve daha sonra suların azalmasıyla yavaş yavaş ortaya çıktıklarını anlattı. Bu konuda Pilon şunları yazdı: "Gerçekten denizin alçalmakta olduğunu, eskiden sular altında kalmış, batmış olan ünlü Rodos ve Delos adalarının tekrar zamanla ortaya çıkmaları gösteriyor. Bu durumu tarihte pek çok kimse yazılarıyla yineledi. O dönemde Formaleon da[47] bu su baskınını Troya'nın sular altında kalmasına bağlıyor. Plinius'un 2. kitabı, 88. Bölüm.

Karadeniz'in yırtılmış olmasını kanıtlayan öyküleri o yörede yaşayanlardan ve özellikle denizcilerden duyma olanağı ile karşılaşılıyor. Onlar İstanbul Boğazının açılışını kanıtlamak için Karadeniz kıyılarında yüksek dağların yamaçlarında birçok temellerin ve eskimiş yapıların varlığını anlatıyor, kayalarda gemi halatlarının izleri ile yine gemilerin bağlanmaları için kullanılan demir halkaların bulunduğunu söylüyorlar.

Türklerin yazdığı *Cihannüma*[48] kitabında Canik Dağları yörelerinde böyle şeylere rastlandığına değiniliyor.

Öyleyse belli oluyor ki, önceleri Karadeniz'in suları, adı geçen dağların yüksekliğinde idi. O zamanlar gemiler buralara bağlanır ve demirlerini buralara atardı. Sonra sular

---

45 Buffon (Geroges-Louis Leclerc) (1707-1788): Fransız doğabilimci.

46 Pierre Wesseling (1692-1764).

47 Polemon da olabilir. MÖ 3. yüzyılda yaşadı. Gezilerini yazdı.

48 Katip Çelebi'nin kitabı.

azalınca, yani denizin düzeyi bugünkü durumunu alınca, demirler ve halkalar o yükseklikte kaldı ve artık oralarda görülüyor. Öyleyse Karadeniz sularının azalmasının nedeni, bize kara parçasının yarılmasını ve boğaz'ların açılmış olmasını kanıtlıyor. Yani Karadeniz sularının başka yönlere akması için İstanbul Boğazının açılmış olması gerekti. Ayrıca İstanbul Boğazında da görülen bazı işaretler bu görüşü doğruluyor. Örneğin, Akıntı Burnu ile Bebek arasında, deniz durgun olduğunda, dikkatli gözlemciler yapı kalıntıları görebilir. Bunların içinde kemerler bile var. Bu yapılar dikkatle gözden geçirildiğinde, suların içine devrilmiş olmayıp, o yerde eskiden yapılmış oldukları anlaşılıyor. Bu görüntülerin, Üsküdar'da Şemsi Paşa yalısı önünden akıntıya doğru olan bölgede de bulunduğu usta yüzücüler ve balıkçılar tarafından söylendi ve anlatıldı. Bu görüşü savunmak için üçüncü bir noktaya da değinebilir. Çoğu kez karşılaşılan bir gerçek de Boğaz'ın iki yakasında karşılıklı yerlerde aynı cins toprak, aynı cins taş ve aynı cinste ve biçimde toprak şeritleri bulunmasıdır. Örneğin Avrupa kıyısındaki bir dağ üzerinde önce killi bir toprak tabakası, onun üzerinde kumlu bir şerit, daha sonra çakıllı ve sonra da taşlı yerler var ise, aynı toprak yapısını karşı Asya kıyısında da aynen görmekteyiz. Öyle ki kıyılardan birinde karşılaştığımız karanın taş düzenini aynı taş ve düzenle karşı kıyıda da bulmaktayız.

Böyle doğal bulgular, dünyanın her yerinde deniz yarılmalarında ve ada oluşlarında rastlanıyor ve görülüyor. Bu görüş, Britanya topraklarının esas Avrupa kıt'asında ayrılmasında da geçerli oldu. Okyanus sularının açtığı boğaz, İngiliz toprağını asıl kıt'adan ayırdı. İşte bu bilgiler Boğaz'ın açılışını anlatan nedenlerdir.

Boğaz'ların açılışını yalnız Karadeniz sularının bollaşmasına bağlamamak gerekir, eski çağlarda buralarda bulunan yanardağlardan da söz edilebilir. Gezi kitaplarında yazılanlara bakılırsa, kimi gezginler İstanbul'a yakın Trakya

yörelerine geldiklerinde Kral Phineos[49] onlara, Boğaz'ın ağzında iki yanardağ bulunduğunu ve bunların alev ve duman çıkardığını söyledi. Bunların sular üzerinde sallandıklarından da söz ediliyor. Bunlar, Formaleon'un Karadeniz Tarihi yazılarının 8. ve 30. yapraklarında değindiği ve Fener'in önünde bulunan kayalar olsa gerek.

Çağının tanınmış doğabilimcisi Spallanzani[50] Sultan I. Abdülhamid zamanında gezileri sırasında İstanbul'a da uğradı, orada uzun süre kaldı ve çevreyi iyice tanımak olanağı buldu. Onun da yazdıklarına göre buralarda eski yanardağ izleriyle karşılaştı. Bu durumu Sarıyer ve içerdeki madenli ve kükürtlü dağlar da kanıtlıyor. Ayrıca İstanbul ve yöresinin eski çağlardan beri deprem bölgesi olduğu biliniyor. İstanbul da bu sallantılardan uzak kalmadı. Yanardağların varlığı ise bu sallantıların başlıca nedenlerinden biridir.

Şu ya da bu biçimde olsun, Boğaz'ın açılış tarihi olarak MÖ 1269 yılı ya da Troya'nın yakılışından 89 yıl öncesi düşünülmesi gerekiyor. İşte bu kadar eski bir çağda olanları göz önünde bulundurarak nedenleri değerlendirmek doğru olur.

Başka bir görüşe göre, zamanla Karadeniz'e akan suların getirdiği birikintiler yığılıp çoğalacak ve onun çıkışı olan Boğaz tıkanacak. Strabon'un ikinci kitabında yazıldığına göre, eskilerden Stratos da bu görüşte.

Polibios da bu görüşü uzun boylu anlatarak, üçüncü kitabında şöyle diyor:

> "Bu kadar hızlı akan nehirler sürekli ve güçlü akıntılarla türlü kalıntıları sonunda Pontus'a[51] doldurunca, sonucun anlatıldığı gibi olacağına kimsenin şaşmaması gerek." Ve ekliyor: "Öyleyse denilebilir

---

49 Phineos: Efsanelerde geçen Trakya kralı. Tanrıları kızdırdı.

50 Lazae Spallanzani (1729-1799): Doğabilimci. İstanbul'a geziler yaptı.

Karadeniz.

> ki eskiden olduğu gibi bugünlerde de dolup kapanacağı gibi, bundan sonra da Azak Denizinin ve Pontus'un tıkanması olasıdır."

Karadeniz'in ilerdeki durumunu açıklayabilmek için Azak Denizi örnek olarak gösteriliyor. Azak Denizinin dibi, o zaman (bugün olduğu gibi) şimdiki derinlikte değildi ve fazlaca doluydu. Aristoteles'in yazdığı gibi, o zaman gemilerin kılavuz kullanmaları gerekmekte idi. Buna dayanarak Polibios, Pontus'un yavaş yavaş dolmakta olduğunu, ancak büyüklüğü nedeniyle bunun göze çarpmadığını belirtiyor. İster (Tuna) nehri ağzındaki İstidi diye adlandırılan kumluğu örnek gösterip, nehirlerin getirip Karadeniz'e döktükleri suların günden güne topladığı çamurları arttırdığını öne sürüyor. Bunu Stratos da anlatıyor.

Polibios bu konudaki sözlerini şöyle tamamlıyor:

> "Bunları şu nedenle söylemek istiyoruz. Kimi anlamak istemez belki ama bir gerçektir ki Pontus (Karadeniz) dolmaktadır ve dolacaktır. Bir gün başka denize çıkış olanağı kalmayınca, suları birtakım boşluklar da doldurarak, göller ve ufak denizler oluşturacaktır."

Bu görüşü Gyllius, 1. kitabının 4. bölümünde yadsıyor, Tournefort ise Polibios'un bu varsayımı ile alay ediyor. Oysa Varenius[52] 1. kitabının 16. bölüm 8. babında bu düşünceleri benimseyerek Boğaziçi'nin kapanacağına ve Karadeniz'in yeniden bir göle dönüşeceğine hiç kuşkusu olmadığını söylüyor. Çağının ünlü doğabilimcisi Buffon da bu görüşü savunarak Tournefort'un dediklerine karşı çıkıyor. O da yapıtının 2. kitabında (11. Bölüm) şöyle yazıyor:

[52] Bernard Varen Varenius (1610-1680): Amsterdamlı coğrafyacı.

> "Karadeniz gibi kendileriyle toprak, kum ve türlü kalıntılar getiren sekiz-on ırmağın etkisinde kalan bir deniz yavaş yavaş mutlaka kirlenecek, rüzgar ve doğal çeşitli etkiler altında bunlar Bosphorus'a doğru akmaktan geri kalmayacak. Öyleyse zamanla Boğaziçi'nin tıkanmasına kesin gözüyle bakılmalıdır."

Aynı bölümden az önce Buffon'un yazmış olduğu bir paragrafı buraya almakta yarar görmekteyim:

> Bu nehirlerin devamlı olarak Karadeniz'e aktıkları süre toprak ve kum getireceği nasıl bir gerçekse, zamanla bu suların nehirlerin aktığı yerlerden azalmaya başlayacakları da düşünülünce, Boğaz'ın yavaş yavaş dolacağı kesindir. Ancak böyle oluşumlar bir yerde türlü nedenlere de bağlı bulunduklarından sonuçları hemen kestirilemez ve varsayımlar olarak kalır.

5. Boğaz Sularının Türlü Akıntıları

Boğaz'ın su akıntıları birbirine karşıt yönlerde üç türlüdür:

1. Karadeniz'den Marmara Denizine doğru.
2. İlkine karşıt olarak Marmara Denizinden Karadeniz'e doğru.
3. İlkine karşıt yönde alttan geçen akıntı.

İlk akıntı dikkate alındığında sular, Karadeniz'den Boğaz yoluyla Marmara Denizine akıyor ve buradan da hızla Akdeniz'e boşalıyor. Bu akıntının nedeni pek belli değilse de şöyle bir açıklama yapılabilir: Yukarda da belirtildiği gibi Karadeniz'e birçok büyük nehir akıyor ve bunlar fazlaca su getiriyor. Sular doğal olarak Karadeniz'in su düzeyini yükseltiyor.

Bu sular İstanbul Boğazından dışarı çıkıyor ve bunlar fazlaca su getiriyor. Sular doğal olarak Karadeniz'in su düzeyini yükseltiyor. Bu sular İstanbul Boğazından dışarı çıkıyor ve Karadeniz'in sularının artmadan aynı düzeyde kalması sağlanmış oluyor. Bu açıklama görünürde insanı inandırıyor ama bazı şeyler incelendiğinde geçerliği kuşkulu kalıyor. Karadeniz kendine akan suları, akıntıları ile Boğaz'dan dışarı veriyorsa, herkes kolayca Karadeniz'in suyunun azalmadığını anlayabilir. Nehirler topluluğu bir taraftan çıkan, bir taraftan giren akıntıların nedeni ise ve sürekli aynı ölçüde kalıp Karadeniz'in düzeyini yükseltmiyorlarsa, benimsenebilecek bir görüş olmaktan çıkıyor. Şöyle ki, pek çok sayıda ufak dereleri bir yana bıraksak bile Karadeniz'e akan dokuz büyük nehir bulunuyor. Avrupa kıyısında: 1. Tuna, 2. Kurla ya da Dinester, 3. Özi Suyu ya da Dnieper, 4. Don ya da Donavis, Asya kıyısında: 5. Kusan, 6. Rion, 7. Çorak ya da Çoruh Suyu, 8. Kızılırmak, 9. Sakarya. Oysa Karadeniz'de çıkan su miktarı, bu denize akan bir tek nehrin suları kadardır ancak. Bu konuda Tournefort şunları yazıyor: "Trakya Bosphorus'u bu büyük nehirlerden herhangi biri ile ölçülemeyecek niteliktedir."

Buffon da ikinci kitabının 11. Bölümünde diyor ki: "Karadeniz'e akan ırmaklardan herhangi birinin denize akıttığı su miktarı Boğaz'ın dışarı çıkardığı su miktarından az değildir." Bu konuda kuşkusu olanlar, yani bu durumu anlayanlar varsa, bir an için Boğaziçi'nin uzunluğunu, derinliğini ve enini gözlerinin önüne getirsinler ve bunu yukarıdaki dokuz nehirle kıyaslasınlar. O zaman bu akıntı ile Boğaz'ın, Karadeniz'e akan o kadar suyu dışarıya çıkaramayacağı kanısına varabilirler. Boğaz'ın ortalama genişliği 800 adım, yani yaklaşık bir mil kabul edilse, derinliği de ortalama genişliği 400 adım ve derinlikleri de en az dört kılaç olarak hesaplasak, dokuz nehir topluca 3600 adımlık bir ene, yani yaklaşık üç millik genişlikle birlikte 36 kulaçlık bir derinliğe ulaşır. Burada hesaplamada Bosphorus için en büyük ölçüler, ne-

hirlere ise tam tersi en küçük ölçüler uygulanmıştır. Öyleyse Boğaz'dan çıkabilecek olandan pek çok kat su akmaktadır Karadeniz'e. Kaldı ki bu nehirlerden yalnız Tuna nehrinin Karadeniz'e dört ağızdan aktığını düşünüp coğrafyacıların bunların en ve derinliklerini İstanbul Boğazından çok daha fazla olduğunu söylemeleri göz önüne alınınca durum daha iyi ortaya çıkıyor.

Ayrıca daha burada aynı denize akan ve sözü edilmeyen başka sular var ki, bunların sayısını Strabon 40 olarak gösteriyor, onları hesaba bile almadık. Bu durumda, bu suların hiç değilse hepsi dışarı çıkamadıklarına göre, akıntıların başlıca ya da biricik nedeni olamazlar.

Bu noktayı ele almak gerekirse, buradaki akıntının, yani Karadeniz'den Akdeniz'e doğru olan akıntının nedenini, Atlas Okyanusundan Akdeniz'e olan akıntı için bilginlerin ileri sürdüğü nedenlerle açıklamamız doğru olur kanısındayız. Şöyle ki Karadeniz, İstanbul Boğazı ve Boğazhisar (Çanakkale) yoluyla Akdeniz'e akıyorsa, Atlas Okyanusun'un suları da Septe (Cebelütarık) Boğaz'ı aracılığıyla Akdeniz'e akıyor. Ve Septe Boğazı'nda da Boğaziçi'nde rastlanan su akıntısı aynı biçimde görülüyor. Bilginler, Akdeniz'in hiç değilse o yörelerde Atlas Okyanusu'ndan daha alçak olduğu için ve dengenin sağlanabilmesi koşulları yüzünden Septe Boğazı'ndaki suları Okyanus'tan Akdeniz'e doğru akıtıyorlar. Dolayısıyla Akdeniz ve onun buraya yakın bölgeleri Karadeniz'den daha alçak düzeyde olduğu için, suların dengelerini koruma açısından Karadeniz suları önce İstanbul Boğazına sonra da Boğazhisar'a doğru akıyor. Yani bu yoldaki Karadeniz akıntısı, Akdeniz'deki akıntıya benziyor.

Örneğin Nil nehri (Kutsal Nil) bir gölden çıkıp Akdeniz'e akıyor. Bunun gibi bu akım, çok büyük bir göl gibi olan Karadeniz'den başlayıp Akdeniz'e ulaşıyor.

Bu görüşleri, eskiler de, Stratos ve Strabon da ileri sürüyor. Çünkü bu denizler ve o yörelerdeki boğaz'lar ikisi tara-

fından da çok iyi biliniyordu. Suların alçaklık ya da yüksekliklerı konusunda da bilgi verdiler. Aynı şeyi, başka coğrafya bilginleri konusunda da bilgi verdiler. Aynı şeyi, başka coğrafya bilginleri gibi Varenius da deneyleriyle, Alman Denizi'nin Hollanda-Felemenk denizinden daha yüksek olması nedeniyle kanıtlandı.

Eski çağ yazarlarından Polibios, Bosphorus'un bu akıntısının gidiş ve kıvrımlarını şöyle anlatıyor.

> "Pontus"tan (Karadeniz) başlayıp Boğaz'a giren akıntı dönüp önce Hermea Tapınağı önünde (Kayalar Burnu) Avrupa kıyısına gelir. Burası en dar yer olarak biliniyor. Oradan akıntı kıyıya çarparak yön değiştirir ve karşı Asya kıyısına yönelir. Oradan yeniden bir kavis çizerek Akıntı Burnu'na varır ve oradan da daha güçlü bir biçimde Üsküdar'a uzanır, tam Şemsi Paşa Sarayının bulunduğu yere varır ki, burası İo söylencesinde onun Boğaz'ı geçip karaya çıktığı yerdir. Buradan sonra akıntının ufak bir bölümü Altınboynuz – Haliç'e akar, büyük bir bölümü ise Marmara'ya gider."

Gyllius birinci kitabının 4. bölümünde Boğaz'ın bir ucundan diğerine yedi toprak uzantısı sayıyor ve akıntıyı bu yedi uzantı nedeniyle yedi kavisle yürütüyor. Biz de sayınca bu kadar bulmaktayız:

1. Köybaşı, Kalender ve Tarabya ile (Akıntının Karadeniz'den Boğaz'a geçişteki düz çizginin aksine, Köybaşından önce geçtiği Umur Yeri ve Macar Burnu'nda kıvrılmış sayılması gerekir.)
2. İlarya ya da Maskara Burnu, Kanlıca dahil.
3. Kayalar Burnu, Şeytan Akıntısı ile,
4. Kandilli Burnu, Zeytinburnu'yla,
5. Akıntı Burnu, Defterdar Burnu'yla,

6. Üsküdar ya da Şemsi Paşa, Kuzguncuk ve İstavroz'la,
7. Sarayburnu

İstanbul Boğazının en güçlü ve önde gelen bu akıntısı, poyraz ve lodos rüzgarları ile yönlerini değiştirebiliyor. Kuzey rüzgarının güçlenmesi ile akıntının hızı artıyor ve gemilerin yukarı ilerlemeleri olanaksızlaşıyor. Güney rüzgarlarının esmesiyle ise iri dalgalar ortaya çıkıyor. Bunun fazlaca artması, güçlenmesi ve sürekli oluşu, akıntıyı ters yöne çeviriyor, yani Marmara'dan Karadeniz'e doğru akıtıyor. Çünkü tam Boğaz'ın ağzında esiyor bu rüzgar. O zaman yukarıya doğru, yani Marmara'dan Karadeniz'e gemilerin yolculuğu kolaylaşır. Ve bu esinti daha fazla arttığında, akıntıların suyu kıyılara doğru çıkar, içlere doğru akar ve böylelikle doğa güçlerinin nasıl birbirine karşı etki yarattığı daha iyi görülür.

Boğaz suyunun ikinci akıntısı birincinin tam tersidir. Yine aynı biçimde düşünülebilir. Nasıl Karadeniz yönünden gelen akıntı Boğaz'ın çıkıntıları ve burunlarıyla etkilenmekte ve yön almakta ise, bunun gibi Marmara'dan yukarıya Karadeniz'e ilerleyen akıntı da özellikle körfezlerden etkilenmekte ve oralarda görülebilmektedir çoğunlukla. Bu akıntıya "karşı akıntı" ya da anafor adı veriliyor.

Dolayısıyla Karadeniz yönünden gelen gemiler yolları için körfezleri seçerler ve denize düşen çöpler körfezlerin bitim noktalarına kadar yukarı doğru itilir. Çoğu kez bu durumda olan çöpler, sonunda güçlü bir akıntı onları alıp Boğaz'dan dışarı denize götürülünceye kadar, aşağı ve yukarı doğru akıntıların etkisiyle gidip gelirler.

Bu ikili su akıntılarının hareketleri İstanbul halkına zaman zaman şaşırtıcı görüntüler sergiliyor. Örneğin bunlardan biri I. Abdülhamid'in günlerinden az önce oldu. Toplanmış olan çok miktardaki çöp yığınları kentin başlangıcı olan Bahçekapısından sular tarafından alınıp açıklara götürüldü, körfezlerin suları ve akıntıların etkisi ile bunlar, aylarca, yukarı-aşağı hareket eden adacıklar gibi gidip geldi.

Birbirine karşıt bu su hareketleri, genellikle büyük nehirlerde ve bütün boğaz'larda görülmekte olup, körfezlerde çalışan araçları ve akıntıları etkiliyor. Akıntıların gücü, körfezlerin dış tarafındaki suları etkiler ve körfezin öbür tarafına doğru iter ve akıntıya ters düşen yönde bir su akımı doğurur. Bu nedenle körfezlerde suya düşen maddeler uzun zaman bir o tarafa bir bu tarafa sürüklenir dururlar, ancak sonunda yine akıntıya kapılarak denize çıkarlar.

Akıntının ve karşı-akıntının (anafor) güçleri bir yerde dengelenirse, birbirine karışmaları suyun yüzünde ve altında değişik bir hareket yaratır ve buna girdap denir. Bunlar özellikle körfezin büyükçe olduğu, bir çok ufak ufak körfezlerin birbirine yakın bulunduğu yerlerde oluşur ve çıkıntılarda (burun) biter. Çünkü anafor geniş yerde güç kazanır ve çıkıntıya rastladığında yavaşlar. Kandilli Burnu buna bir örnek sayılabilir.

Boğaz'da çoğu kez görülen ve geçici olan su döngülerinin nedeni ise başkadır. Küçük girdaplar biçiminde olan bu su devinimlerine Orkoz denir. Bunlar kışın ve en çok Kasım ve Aralık aylarında görülür. Balıkçılar için çok zararlı olup aletlerini sürükler. Bunlar Karadeniz'den esen rüzgarların etkisiyle ortaya çıkar.

Suların böyle çemberleşmesini oluşturan nedenlerden biri de Kağıthane ve Alibey Köyünden gelen iki deredir. Akıntı güçlü akışı ile Boğaz'ın ağzına, Sarayburnu ve Üsküdar arasından Marmara'ya çıkabilmek için hızla gelir, burada dere sularının rahatça dışarı çıkmalarına engel olur, kendi güçlü olduğu için bir kale gibi onlara karşı çıkar ve o sular zorunlu olarak anafora katılır. Bu nedenle akıntının etkili olmadığı Rumeli yakasında sular, Beşiktaş'a, Ortaköy'e ve hatta Defterdar Burnu'na kadar gider, buralarda yavaş yavaş kendileri de akıntıya kapılarak dışarıya doğru akar. Dolayısıyla Rumeli kıyısında Defterdar Burnu'na kadar sular akıntının ters yönünde gider. Bu da kiminin şaşkınlığına yol açar.

Yukarıda anlattığımız gibi, güney rüzgarları sert ve güçlü estiği, akıntı yön değiştirip Marmara Denizinden Karadeniz'e doğru akmaya başladığı zaman, anafor da kendi yönünü akıntıya göre ters çevirerek Karadeniz'den Marmara'ya doğru gelir ve kıyıyı yalayarak İstanbul Körfezi'ni döner ve dışarı akar. Anafor ve akıntı suları Cihangir ve Fındıklı önlerine geldiğinde birbirine karışır, Boğaz yüzeyinde bir çalkantı yaratır ve bu da su üstünde açıkça görülür.

Akıntı ve karşı-akıntılar, yani akıntı ve anaforlar kimi zaman denizin belli bir yerinde bir su çizgisi oluşturur. Halk buna kanal adını verir. Bu sözcük Latince ve İtalyancada su geçidi, su yolu anlamına gelir. Karşıt yöndeki akıntıların arasında kalan bu çizgi hareketli olmayıp daha sakincedir. Bu durum balıkçıları, daha büyük balıklar avlamalarına yaradığından mutlu eder.

Boğaz'ın üçüncü su hareketi dipten ve şaşırtıcı bir niteliktedir. Buna "iç akıntı" deniliyor. Bu su akıntısı belli bir derinlikte, üstteki akıntının tam ters yönde gider. Yani Marmara Denizi yönünden Karadeniz'e doğru akar.

5. yüzyılda yaşayan Bizanslı tarihçi Prokopius 4. kitabının 6. bölümünde şunları yazıyor:

> "Balıkçıların anlattıklarından Boğaz'dan geçen suların hepsinin aynı biçimde akmadığı anlaşılıyor. Bu su akışlarından bazıları yüzeydedir ve akışlarını gözlerimizle izleyebiliyoruz. Suların bir bölümü ise dipten ve aksi yönde gidiyor. Buna göre, Boğaz'da balıkçıların oltaları suyun altına inince, her seferinde bunlar alttan giden akıntılarla Yoroz Kalesine doğru sürüklenir."

Gyllius da birinci kitabının 4. bölümünde bu olaya önemle değiniyor ve balıkçıların deney ve anlattıklarından yararlandığını söylüyor. Tournefort da bu durumu anlatmaya çalıştı. Luigi Marsigli de konuyu dikkatle inceledi ve örnekler verdi.

Gerçekten birçok balıkçı ve denizci, örneklerle bu durumu kanıtlıyor. Bir balıkçı ağı ya da başka bir araç bu su akışının içine düşse, o şey aşağı doğru kayıp Marmara Denizi'ne doğru sürükleneceği yerde, tam tersi yukarıya doğru çıkmış, Karadeniz yönünde hareket etmiş bulunuyoruz. Örneğin Öküz Limanı önünde alt su akıntısına düşen bir madde, yavaş yavaş gelip Çengelköy önlerinde görülüyor.

Böyle ters yönde bir iç akıntının varlığına Greve[53] gibi Buffon da katılmıyor. Greve: "İstanbul'da kesinlikle iki akıntı bulunmadığını" söylerken, Buffon *Dünyanın Durumu* adlı kitabının ikinci bölüm 11. kısmında, nehirlerde olduğu gibi, denizlerde de kıyılardaki suların esas akıntının tersine gittiğini, maddeleri yukarı itenin bu sular olduğunu yazıyor. Oysa birtakım örnekler bunu yalanlıyor. Boğaz'da olta ya da başka bir şey tam akıntının üzerinden, onun kapladığı ve yönlenmiş olduğu yerlerden bile olsa, yani kıyı yakınında adı geçen ters akımın hiç bulunmadığı noktalarda denize düşse bile akıntının yönüne göre aşağıya doğru kayacağına yukarı doğru gidiyor. Bu durumu Prokopius'a, yalnız yörenin balıkçıları değil, akıntının bulunduğu pek çok yerin balıkçıları anlattılar.

Benzer iç akımlar Septe Boğazı'nda da görülüyor. Başka yerlerde de benzer olayların tanıkları bulunuyor. 1770 ve 1773 yıllarında ünlü su bilgini ve denizci Desland yaptığı deneylerle bunu kanıtladı ve Buffon'un görüşlerine karşı çıktı. Ayrı ayrı dönemlerde, Atlas Okyanusu'nun Gine açıklarında suların saydam ve durgun, derinliğin sekiz kulaç kadar olduğu Gonsalve ve S. Gadarine burunları arasında denize 10 okkalık bir kurşun indirildi. Kurşunun ucuna iki kulaç uzunluğunda bir iple bir tahta bağlandı. Bunlar suya indirildiğinde tahta parçası önce üst akıntı yönüne, yani kuzeybatı yıldız-karayel yönüne gitti. Daha derine indirildiğin-

[53] Greve (Jean Greaves) (1602-16652): Latince adı Gravius. İngiliz doğabilimci. İstanbul'da bulundu ve elyazması kitaplar topladı.

de, yani akıntının belirsiz yerine gelindiğinde tahta belli bir yön almadı. Ama kurşun bir kulaç daha aşağı sarkıtılınca, bu kez tahtanın yukarıdaki akıntının ters yönüne, yani güneydoğu, gündoğusu-keşişlemeye yöneldiği görüldü. Böylelikle sekiz kulaçlık bir suda, üç kulaca kadar olan bölümde sular kuzeybatıya, onun altındaki bölümler güneydoğuya akmaktaydı. Aynı deneyler denizin çok daha derin olduğu yerlerde, kıyıdan 6 ya da 7 kilometre uzaklarda da yapıldı. Suyun 50 kulaç derin olduğu bu yerlerde üst su akımının kalınlığının 12-15 kulaca kadar çıktığı saptandı. Orada da daha derine inildiğinde aletin ters yöne gittiği gözlendi. Aynı deneyler İstanbul Boğazında da yaşandı.

Bu gerçeklerin görülmesi, yapılan deneylerle durumun kanıtlanması üzerine Buffon da görüş değiştirdi. *Dünyanın Durumu* adlı kitabının 4. bölümünde bunu görüyoruz.

Bu ters akımlara neden olarak Deslandes bazı görüşler öne sürdü. Ona göre bunun nedenleri olarak rüzgarlar, nehirlerin denizlere akıttığı topraklar ya da deniz altının yapısı düşünülebilir. Deniz altının yapısına göre suyun aşağıya doğru çekilmesi durumu ortaya çıkabiliyor. Ay'ın bu durum üzerinde etkisi olmadığını söyleyen Deslandes,[54] ayın her döneminde denizdeki bu durumun değişmediğini ekliyor.

Yine de Prokopius kendi kitabının bir yerinde (4. kitap, 6. bölüm) şunu yazıyor: "Onlardan her biri kendi düşündüğünü ileri sürer ve söyler."

6. Boğaz'ın Havası

Boğaziçi'nin havası genellikle, hele yüksek ve dağlık bölümlerde çok sağlıklı olur. Her ne kadar orada oturanlar, eğlenmek ve kolay sağlıklı olur. Her ne kadar orada oturanlar, eğlenmek ve kolay dolaşabilmek açısından kıyı şeridini yeğlerse de buraların havası yüksek bölgelerle karşılaştırılamaz.

---

[54] Andre-François Boureau Deslandes (1690-1758): Denizcilik üzerine kitapları var.

Ayrıca yaz aylarında Boğaz'ın kimi yerleri çok sıcak olur. Özellikle vadiler ve kapalı yerlerde sıcak boğucudur. Serin rüzgar, kuzeydoğudan esen ve poyraz denilen rüzgardır. Bu rüzgarın tatlı tatlı estiği yöreler, yazlıkta oturmak isteyenlerin hoşlandığı yerlerdedir. Bu nedenle yazlık akını, Boğaz'ın başka taraflarından çok, o kısımlara doğru olur. Yazın meltem denilen ve doğudan esen rüzgarlar da uzun sürer. Bu rüzgarların ilk esenine "kiraz meltemi," ondan sonrakine "kabak meltemi" denir. Görüldüğü gibi bu adlar o rüzgarların estiği zaman oluşan meyve türüne göre verilir. Onlardan sonra meltem rüzgarlarının bir üçüncü türü başlar esmeye... Bu da ilki gibi uzunca sürer. Kimi zaman kırk, hatta elli gün sürer esişi.

Meltem rüzgarları doğrudan doğruya doğudan eserse sıcaklığı nedeniyle, sağlığa zararlı olabilir, orada oturanları rahatsız eder. Hele kolera zamanlarında halk, bu rüzgarları hastalığı arttıran bir neden olarak görür.

Sabahları Boğaz'da hava çoğu kez hafif ve deniz sakindir. Güneş yükseldikçe ve sıcaklık arttıkça, rüzgarlar da artar ve denizin dalgaları büyümeye başlar. Akşamları güneşin alçalmasıyla bu durum hafifler ve batışıyla birlikte sabaha kadar deniz tamamen durgunlaşır. Fırtınalar dışında Boğaz'da yaz rüzgarlarının hepsi böyle eser.

Kış, bu yörelerde Ocak ve Mart aylarında sert olur. Çoğu kez kar yağar. Derelerde, deniz sularının pek derin olmadıkları yerlerde su yüzeyinde donmalarla karşılaşılır.

1779 yılında İstanbul limanının bir bölümü, Eyüp'le Hasköy arası dondu. Yaşlıların anlattıklarına bakılırsa, daha eskiden de bundan daha fazla soğuklar görüldü.

Tarihler imparator Kopronimos V. Konstantin[55] döneminde görülen bir donma olayının çok kötü koşullar yaratmış olduğundan söz ediyor.

---

[55] Kopronimos V. Konstantin: 741-775 yılları arasında Bizans imparatoru. Lakabı Edepsiz. Papazlar ve resim kültüyle savaştı.

Gyllius, birinci kitabının 4. bölümünde bu olayın 156 yılında Tarihçi Zonaras[56] 12. yüzyılın başında, Karadeniz ve Boğaz'ın tamamen donduğu dönemle ilgili olarak şunları yazdı:

> "Onun (İmparator Kopronimos) döneminde çok sert bir kış oldu. Yalnız nehirler değil, kuzeydeki deniz (Karadeniz) bile yer yer soğuktan dondu. Bu arada Boğaz'da donduğundan kentten (İstanbul) karşı taraftaki Chrysopolis'e (Üsküdar) kadar olan bölümde deniz sertleşti. İnsanlar, Boğaz'ı buradan Üsküdara kadar yürüyerek geçebildikleri gibi, hayvanlar ve kağnıları çeken öküzlerle de yük taşınabildi. Bu zamanda başka denizlerde de benzer olaylara rastlandığı biliniyor.
>
> Daha sonra havanın yumuşamasıyla buzlar parçalandı ve bu parçalar şiddetli rüzgarların etkisiyle deniz üzerinde yüzmeye, oraya buraya sürüklenmeye başladı. Adacıklar gibi hareket eden buz kitleleri üzerinde çok değişik türde evcil ve yabanıl hayvan da onların birbirine çarpmaları sonucu parçalanıp öldü. Buz adacıklarının kimi rüzgarların şiddetiyle hızla sürüklenerek İstanbul surlarına çarptı ve bu çarpmanın şiddetiyle yalnız surlar değil, onların yakınındaki yapıların da yıkılmasına, zarar görmesine neden oldu."

Zonaras'tan önce de o çağlarda yaşamış olan tarihçi Theophane[57], Karadeniz'in 100 mil uzunlukta bir bölümünün, önce 30 daha sonra da 50 kulaç derinlikte bir bir kalınlıkta donduğunu yazarak şunları anlattı:

---

[56] Zonaras: 12. yüzyıl Bizans tarihçisi. *Annales* adıyla kendi döneminin tarihini yazdı.
Theophanes (751-818): Bizanslı tarihçi. İkanoklastların saldırısına uğradı.

"Şubat ayında, pek çok sayıda ve dağlar gibi iri buz parçaları şiddetli rüzgarların etkisiyle Dafnosia ve Yoros'dan Boğaz'a girdiler ve oradan İstanbul kentine akmaya başladılar. Bunlar daha sonra Propontis (Marmara Denizi) kıyılarına varıp oradan da deniz kıyısını ve kimi zaman adaları izleyerek Boğazhisar'a (Çanakkale Boğazı) kadar ulaştılar. Bunu gözlerimizle görmüş bulunuyoruz. Örneğin bunlardan birinin üzerine oynamak için otuzdan fazla çocuk çıkabildi. Başkalarının üzerinde de çok sayıda evcil ve yabanıl hayvan ölülerine rastlandı. Sofiana limanından (Ahır Burnu) İstanbul'un kent bölümüne buzlarla tamamen kaplanmış olan bölüm buzlarla tamamen kaplanmış olduğundan buraları kara parçasıymış gibi göründü. Bu büyük buz parçalarından biri, şimdiki Sarayburnu'nda bulunan Akropolis'in basamaklarını parçaladı, başka biri daha büyük bir hızla surlara çarptı. Bu çarpış o kadar şiddetli oldu ki, sarsıntısını daha içerlerde oturanlar bile duydu. Buz parçalarının bazılarının büyüklüğü kent surlarının yüksekliğini bile geçtiği için, bunları gören kadınlı erkekli İstanbul halkı şakın, bağıra çağıra ve ağlayarak evlerine kapandılar."

10. yüzyılda İmparator Romanus[58] zamanında yaşamış olan Leon Grammaticos[59] şiddetli soğuklardan söz etti. Bunlardan birinin 120 gün sürdüğünü ve donmalar olduğunu bildirdi. Yalnız onun anlattıklarında denizin de donmuş olduğu konusunda bir bilgiyle karşılaşılmıyor.

---

[58] Romanus Lecapenes: Ermeni asıllı Bizans İmparatoru (919-944).

Leon Grammaticos: Bizanslı tarihçi. 813-949 yılları arası tarihini yazdı.

Gyllius da kendi zamanında iki kez sert kış olduğunu anlattı. İstanbul'un liman tarafında Kağıthane'den başlayıp Galata'ya kadar olan bölümde deniz yüzeyinin bile donduğunu, kayıkların ilerlemekte zorluk çektiğini ve ancak buzları kırarak kendilerine bir yol açabildiğini yazdı.

Dimitri Kantemir[60] de yazdığı *Osmanlı Tarihi*'nde 1621 yılında şiddetli soğuklar sonucu don olduğunu ve denizin de buz tuttuğunu, İstanbul ile Üsküdar arasında halkın bir kıyıdan ötekini yürüyerek gittiğini anlattı.

Boğaziçi'nde yoğun yağmurlar da görülür. Örneğin Miladi 1789 yılı, Ekim ayının 11. Salı günü, yani Hicri 1204 yılının Sefer ayı üçüncü günü yağan şiddetli yağmur, anlatılması güç zararlar verdi.

Özellikle Boğaz'ın tepelerinde ve vadilerinde bulunan köyler büyük zarar gördü. Buna benzer bir yağmur da 1751'de yağdı ama o zaman bugünkü kadar büyük zarar görülmedi.

Boğaz'da zaman zaman çok tehlikeli fırtınalarla karşılaşılır. Bunlardan olağanüstü biri, 1785 yılı Şubat ayında patladı ve birkaç dakika içinde Boğaz'da 30'dan fazla sandal batırdı. 17. yüzyılda yaşamış olan Chardin[61] adındaki bir gezgin denizcinin anlattığına göre, Karadeniz'den Boğaz'a geçiş noktasında bir günde 17 çektirme gemi battı. Bir yıl sonra Kasım ayında da bir günde batan gemilerin sayısı 36'yı buldu.

Boğaz'ın vadilerinde ve alçak yerlerinde ani olarak patlak veren ve buralarda oturanların "civerna" dedikleri tehlikeli bir rüzgar vardır. Bu rüzgar özellikle yelkenli gemilere zarar verir.

Güney rüzgarları çıktığında Marmara Denizi ağzının tam karşısına düşen Boğaz'ın Avrupa kıyılarının rahatı kaçar ve fazlaca zarar görür. Çünkü bu durumda rüzgar ile sular bu yöne itilince, Boğaz'ın kendi doğal akıntısı ile karşılaşır. Bu

---

60 Dimitri Kantemir (1623-1723): Moldovya Prensi. Uzun yıllar İstanbul'da yaşadı. 11 dil biliyordu.
Jean Chardin (1643-1713): Ünlü gezgin. Doğu ülkerini dolaştı. Elmas satıcısı idi.

karşılaşmada iri dalgalar oluşup bunlar var gücüyle kıyıya çarpınca, deniz kıyısındaki evlerin tahtalarını söker ve büyük hasara yol açar.

Boğaz'da yıldırım düşmesine pek rastlanmaz.

Boğaz'da sık sık sisli havalar olur. Özellikle Aralık ve Mart aylarında çokca görülür. Böyle zamanlarda Karadeniz'den Boğaz'a girecek gemiler zorluk çeker ve kazalar olur.

Ama siste hava daima sakindir. Bu nedenle 4. yüzyıl ozanlarından Gigodianus ya da Claudianus,[62] Boğaz'ın sisinden şöyle hayranlıkla söz eder.

Eski tarihçilerin yazdığına göre gemiler, Kapıdağı'na gelince yükseklerden Boğaz'ın havasını sisli görürlerdi. Bu bakış bir çeşit uzaklık tayini olarak da düşünülüyor. Çünkü hava belli bir uzaklıktan sisli görülür.

7. Boğaz'da Eski Çağlarda ve Bugünkü Yerleşim Yerleri ile Gelmiş Geçmiş Uluslar ve Devletler

Bosphorus ya da Boğaziçi, Asya ve Avrupa'nın Anadolu ile Rumeli yakaları arasında uzanıyor.

Asya tarafındaki toprak parçası ya da sancak, Kocaeli ya da daha doğru olarak Kocaili adını taşıyor. Yani Koca'nın ülkesi. Bu ad, buraları ele geçiren Osman Gazi'nin adamlarından Akçakoca'nın anısına verildi.

Osmanlı Devleti arşivlerinde yazılı olduğuna göre, bu sancağın iki kadılığından biri Üsküdar, biri Yoros'tur. Bu iki kadılık da Kocaeline bağlı olup Boğaz'ın kıyısındadır. Ama yine aynı resmi arşivlere göre, Üsküdar kadılığının bir ayrıcalığı var. Bu görev "Has" niteliğindedir. Ve ona bağlı olarak Yoros, Karamürsel, Kaymas, Taşköprü, Gençili ve Kartal yöreleri bulunur. Böylece Boğaz'ın Anadolu yakasındaki iki kadılıktan başlıcası Üsküdar, öteki ise Yoros'tur.

Eski çağlarda Boğaz'ın bu yanında son kuzeybatı sınırı Vitinya, Latinlere göre Bithynia, yani Pütanya'dır.

---

[62] Claudianus: Latin ozanı. 365 yıllarında İskenderiye'de yaşadı.

Bu yöreyi İsidoros[63] şöyle tanımlıyor. "Buranın birçok değişik adları oldu. Önceleri Bebrikia, sonraları Migdonia denildi. Kral Bithinos'un anısına Bithynia adı takıldı. Burası bizce Frikya diye bilinen yerdir. Burada ilk oturanlara Bebrikliler[64] ya da Vevrityalılar denilirdi. Bu nedenle buralara Vevritya[65] adı da verildi. Daha sonra Trakyalılar onları uzaklaştırınca ve kendileri bu topraklara yerleşince bu topraklar onların adını aldı.

Zamanla Bebriklilerin adı yitip Bithynialı halk buralara yerleşti. Çevre de Bithynia ya da Pütanya diye adlandırıldı. Eskiden buraların büyüklerine Kral deniliyordu. Ancak pek eskilerin adları ve sıraları bilinmiyor. Bir dönemde oralarda Amicus[66] diye bir kral vardı ve onun ölümünden sonra egemen olan kralların adları belirlendi. Onların sonuncusu Nikomedes III, 75 yaşında çocuksuz ölünce ülkesi Romalılara kaldı. Böylelikle Bithynia savaşsız olarak Romalıların eline geçti.

Boğaz'ın Avrupa yakası kıyıları Galata'dan Fener'e kadar uzanır ve Rumeli adını taşır ve Galata voyvodasının hükmü altındadır. Bu yörede Beşiktaş ve Yeniköy'de mahkemeler bulunur. Bu yörede Beşiktaş ve Yeniköy'de mahkemeler bulunur. Bu mahkemelerde kadılar belli günlerde davaları görmek için yörelerde dolaşır. Kendileri bulunmadığı zaman yerlerine naipler, vekiller gönderirler ve görevlerini onların aracılığıyla yaparlar.

Eski çağlarda Boğaz'ın bu kıyısının tümüne Traki ya da Traçiş, yani Trakya denilirdi. Bu bölgede türlü halklar yaşadı. Herodotos'un beşinci kitabında yazdığına göre buranın

---

63 İsidoros (MÖ 3. yüzyıl): Grek tarihçisi. Coğrafya yazıları bugüne kaldı.

64 Bebryces, Bebrukes, Bithynia'nın efsanevi halkı.

65 Aynı sözcüğün Rumca söylenişi. B harfini V diye okuyorlar.

66 Amycus, Bebryces'lerin kralının oğlu. Boksör olarak ünlüydü. Ancak Argonot'lardan Polydeueces onu bir dövüş sırasında öldürdü.

bu güçlü toplulukları birbirini anlayabilse, birbiriyle anlaşabilseydi, onların oluşturduğu birliğin gücünü etrafta yaşayan hiçbir devlet karşı duramazdı. Onları ilk kez yabanıl yaşantılarının dışına çıkaran, onların yaşama biçim ve yasalarını öğreten ünlü bilgin Pitagoras'ın öğrencisi Zalmoksis[67] oldu. Büyük İskender'den önce Trakyalıların pek çok kralları vardı. Bunların adları belli olmakla birlikte, ne yaptıkları konusunda pek bilgi yok. Bu krallık üçe bölündü, daha sonra birleşti, en sonunda da Büyük İskender'in yönetimine girdi. İskender'in ölümünden sonra Trakya'da yeniden bir krallık kuruldu. Bir süre geçince Galyalıların bir bölümü Yunanistan'a saldırıp işgal ettiler, ardından Trakya'yı ele geçirdiler. Ancak daha sonra yerliler güçlenip işgalcilerin elinden kurtardılar topraklarını. Yeniden kendi krallarının uyruğuna girdiler. Bu olay, 1. yüzyılda İmparator Vespasianus[68] çağında oldu. Daha sonraları Yunanistan'da olduğu gibi Trakya toprakları yeniden Romalıların vilayeti haline geldi. Bu durum Osmanlıların gelip esas Trakya topraklarını (15. yüzyıl), daha sonra Boğaz'ın öteki bazı bölgelerini ve son olarak da İstanbul'u fethedinceye kadar sürdü.

Boğaz'ın Asya kıyısındaki topraklara Bithynia, Avrupa kıyısındaki topraklara Trakya denilirdi ama bu kıyıların kimi yerlerinin başka adları da vardı.

Daha önce de değinildiği gibi Bizans tarih kitapları yalnız Boğaz'ı değil, Avrupa kıyısındaki kıyıları Stenos diye adlandırdılar. Du Cange'ın gösterdiği gibi, bu bölüm Boğaz'ın Karadeniz ucuna kadar uzanmaktadır, ancak özellikle sözü edilen yerler Galata'dan yukarı Fındıklı ve Beşiktaş bölümüdür. Pachymeres[69] Boğaz'ın Avrupa kıyısının anti-pera ola-

---

[67] Zalmoksis: Eski çağlarda Trakya'da yaşadığı söylenen efsanevi kişi. Orada yaşayanlara ruhun ölmezliğini öğrettiği öne sürülür.
Vespasianus (MS 69-79): Roma İmparatoru.
Pachymeres (1242-1311): Tarihçi.

rak adlandırıldığını söylüyor. Bu ad "karşısı" anlamında kullanılmış bir deyimdir. Yani "Asya karşısı" gibi.

Kimi eski tarihçiler, Hıristiyanlık döneminde de Boğaz'ın Asya kıyısına yine "Anti-pera" adını verdiler. Yani Pera'nın karşısı demek istediler. Bunu Du Cange, İstanbullu Nicephoros'tan,[70] Scylitzes'den[71] ve Prokopius'dan alarak aktardı. Adlarını bilmediğimiz kimi eski tarihçiler de Asya kıyısına "anti-pera" dediler. Codinus[72] adlı yazar da Asya kıyısında Üsküdar'da olduğu yazılan Damalis heykelinin yerini "Anti-pera" olarak belirledi. Burada Türklerin de aynı anlamda kullandıkları "karşıyaka" deyimini anımsayabiliriz. Bu sözcük, Boğaz'ın iki kıyısı için de, ötekinin anlatmak için kullanılabiliyor.

Anti-pera ya da yalnız "Pera" adı, yani "karşısı" anlamındai bu ad, kimi kez Galata için, "Bizans kentinin karşısı," kimi zaman da "Asya kıyısının karşısı" olarak kullanılmış oluyor.

Kayalar Burnu ile Akıntı Burnu arasındaki Boğaz'ın en dar yerine ise "anaplos" denilmekte idi. Eustathius[73] Boğaz'ın en dar yeri için bu deyimin kullanıldığı yazıyorsa da, bu yanlış olmalı. Gyllius da bu deyime karşı çıktı. Du Cange'ın açıkça belirtmiş olduğu gibi, eskiler Boğaz'ın Avrupa kıyısına Anaplos demekteydiler. Prokopius "Gemiciler Karadeniz'e çıkarken sol tarafta kalan parçasına Anaplos derlerdi" diye yazıp bu yanlışlığı kanıtladı. Gyllius'a göre bunu Bizanslı Stephanos da kabul ediyor.

Gyllius'a göre: Prokopius, Anaplos'un Boğaz'ın en dar yeri olduğunu söylerken, Dionisios, Anaplos'u Boğaz'ın kentten başlayarak Karadeniz'e kadar uzanan bölümü olarak tanımlamaya çalıştı.

---

[70] Nicephoros (12. yüzyıl): Papaz. Coğrafya kitabı yazdı.
Scylitzes (11. yüzyıl): Bizans tarihçisi.
Codinus: Bizanslıların son tarihçisi. Fetihten sonra da yaşadığı, kentin eski eserlerini yazdığı öne sürülüyor.
Eustathius (12. yüzyıl): Selanikli papaz. Bir tarih kitabı yazdı.

Deniz ve Boğaz'ın üzerinde, deniz kıyılarında, İstanbul'a bağlı yörelerin davaları Bostancıbaşı tarafından görülürdü. Bostancıbaşı kimi zaman gündüz ya da gece sandalları ile buralarda dolaşırdı. Büyük sandallarında 22 kürekçi, küçüklerde ise yedi kürekçi bulunurdu. Bostancıbaşı, Bostancılar denilen bir topluluğun, yani ocağın başıdır. Bostancılar kendi aralarında kuşandıkları kemerleriyle belirlenen dokuz sınıfa ayrılırlardı. Birinci sınıftaki çuhadan kenar beylik bağlardı. Üçüncüler sarı dizge, dördüncüler uskumru bağlardı. (Bu, Londra çuhasından bir sargıdır ve uskumru gibi bir parlaklıktadır.) Beşinci sınıftakiler ketenden, altıncı sıradakiler beyaz şemle, yedinciler siyah keten, sekizinciler siyah muktasem, en sonunda dokuzuncu sınıf olanlar yeşil muktasem bağlarlardı. Bu dokuz dereceden geçtikten sonra erişilecek yer Hamlacı makamıdır. Yani Padişah'ın ilk kürekçisi olabilmek demektir. Burada da iki derece vardır. Bundan sonra Haseki Kethüdası, yani Kahya olunur, ondan sonra da Bostancıbaşı. Bu ocaklarda Baltacılar 25 kuruş gündelik alırlar. Kiminin gündeliği ise 14 kuruştur. 39 kuruş ücret almak isteyenler Bahçe Ustası olabilirlerdi.

İstanbul'un yakın çevreleri, Kağıthane'den başlayarak Karadeniz'i ağzına kadar Boğaz'ın bu tarafında, Üsküdar'dan Fenerbahçe'sine kadar, ayrıca İstanbul'un kara tarafından Florya bahçesine kadar, yakın ve uzak yerleriyle ta Çatalca'ya kadar olan sayısız saray bahçelerinde ustalar (zaptiye) bulunurdu. Bunların hepsinin emrinde 20-30 kişi bulunmaktadır. Bu bahçelerden kiminin ürünleri doğrudan doğruya padişaha giderdi. Karaağaç bahçesi, çoğu ürünleri, ne kadar olursa Saray Sebzehanesine gönderilmesi zorunluydu. Belirlenmiş bahçeler ise, yıldan yıla, aldığı ürüne göre her Ekimin 26'sında –bu tarih eski takvimle Kasımdır– Saray Hazinesi için Bostancıbaşına ödeme yapardı. Eski düzene göre bu miktar 24 kesedir. Bunun bir kesesi Bostancıbaşının,

bir kesesi de vakfın, yani Davutpaşa bahçesindeki Caminin olurdu. Bütün bu vergilerin miktar ve biçimleri duruma göre değişikliklere uğrardı.

8. Boğaz'ın Toprağı, Suyu ve Ürünleri

Boğaz'ın iki yanındaki toprak parçaları dağlık ve tepeliktir. Engebeli ama genellikle tatlı eğimlidir. Vadi ve çukurlukları da boldur ve bunların sayısını Gyllius elli kadar gösterir. Düzlük ve çayırlıkları azdır.

Dağların üstleri toprakla örtülü olup, alt bölümleri mavimtrak ve kurşuni taşlarla kaplıdır. Bu taşlarla, yolları kaplamak, kaleler yapmak ve kireç hazırlamak mümkündür. Başlıca taş ocakları Avrupa kıyısında Baltalimanı yöresinde, Asya kıyısında Umur Yeri, Çubuklu ve Kule Bahçesi çevresinde bulunuyor. Taşların fırınlarda yakılarak kireç hazırlandığı kireçhaneler ise genellikle mukata diye adlandırılır ve Bostancıbaşı'nın mülküdür.

Boğaz'ın toprağı çoğu kez killidir. Birçok yerlerde sarı ve kırmızı renktedir. Yer yer siyah toprağa da rastlanır, buralarda tohumlu ürünler çok iyi yetişir. Karadeniz'e yakın beyaz ve kumlu topraklar da bulunur. Başka taraflarda maden cevheri olan topraklar da vardır. Toprağın ekilmesi konusuna gelince, kabul etmek gerekir ki bu topraklarda her türlü meyve, çiçek, yeşillik ve tahıl yetişir. Ayrıca önceleri buralarda yetişmeyen birçok bitkinin, bu topraklarda ekilince iyi sonuç alınabildiği deneylerle görülmüştür.

Eski tarihçilerden Pompunius Mela, Trakya topraklarını verimsiz diye tanıtırken, deniz kıyısı bölümünü, yani Boğaz kıyılarını bu görüşün dışında tutuyor.

Boğaz kıyılarının suları ne bol ne kıt sayılır. Gyllius, şuradan buradan Boğaz'a otuz kadar dere aktığına değiniyor. Bunların büyük bir bölümünün kışın var olduğunu düşünmek gerekir. Çünkü bunların kimisi yaz aylarında kurur.

Yer yer sağlığa iyi gelen çeşitli içme suları vardır. Bunların başlıcaları Sultaniye, Bulgurlu ve Çamlıca sularıdır. En iyileri ise Sarıyer'de Kestane Suyu, Abuhayat suyu ve Yuşa tepesindeki Gümüş suyudur.

9. Eskilerin ve Osmanlıların Yazlıkları

İstanbul'a yakın çevrenin güzellikleri, deniz ve kıyılarının hoş görüntüleri Bizans İmparatorlarının ve halkının gönlünü çeldi, buralarda yazlıklar yapmak ve zaman zaman gezmeye çıkmak isteğini yarattı yüreklerinde.

11. yüzyılda İmparator Alexis Comnenos[74] çağında yazan Nicetas Choniates'ın[75] üçüncü kitabında şu satılar yer alıyor:

> "Keşke Rigionea'da (İstanbul'un Yedikule kapısı ile Silivrikapı arasında kalan ovalık bölge) olup Zafame'yi (Yazlık Sarayı) seyredebilseydik. Kutsal İstanbul'u selamlayıp Propontis'te denizin üzerinde olsaydık. Orada kuzey rüzgarı bol ve tatlı eser, orada balıklar taze ve canlı, orada deniz hamamları insanı neşelendirir. Bol sulu derelerin akışları gönülleri etkiler ve kırlangıç vb. gibi türlü kuşların sesleri dinleyenleri mest eder."

5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyıl başı arasında Anastasius[76] ve Justinianus'un[77] imparator oldukları günlerde İstanbul'un kara yönünde kentlilerin çok sayıda büyük sayfiye evleri bulunmaktaydı. Çağın tarihçisi Prokopius bunları anlatıp İstanbul'un o kesimini "Bizans'ın yakın düzlüğü" diye adlandırıyor. Bizans İmparatorları daha çok 10. ve 12. yüzyıllarda

---

74 Alexis Comnenos: Bizans İmparatoru (1081-1118).

75 Nicetas Choniates: Acominates de denir. Bizans sarayında önemli görevler yaptı. 21 kitaplık bir tarih yazdı. 1216'da öldü.
Anastasius: Bizans imparatoru (491-518). İmparator olduğunda yaşlıydı. 88 yaşında öldü.
Justinianus: Bizans'ın en ünlü imparatoru (527-565).

İstanbul yazlıklarında keyif sürmeye başladılar. Leon Grammaticos, 10. yüzyılda imparatorluk yapmış olan Alexandros[78] için şunları yazıyor:

> Propontis Boğazı'nda birçok büyük yapılar yaptırıp süsledi ve ondan sonra imparatorların yazları serin havada yaşamaları dönemi açıldı, tıpkı bazı Pers hükümdarlarının Sus ve Ektaban'da yaptıkları gibi.

12. yüzyılda yaşamış olan İmparator İsaac Angelus[79] için de Nicetas şunları anlatıyor: "Savaşlarda durmaz ikide bir İstanbul'a dönerdi. Propontis'in eğlenceleri, güzel havası, avcılık ve binicilik çağımızın imparatorunu öyle bağlamıştı ki dışarıda uzun zaman kalamaz olmuştu." Aynı yazar üçüncü kitabının beşinci bölümünde de imparatoru için şunları söylüyor:

> "Havası ve suyu hoş yöreler aranır ve... oralarda büyük büyük binalar yapılırdı. Propontis'te çok masraflı konutlar yapıldı... deniz doldurulup küçük adacıklar meydana getirildi."

Geçen süre içinde imparatorlar İstanbul dışında kendileri için çok sayıda yazlık yaptırdılar:

1. Büyük Constantinus'un[80] yazları oturduğu en eski yerin Dragos yakınlarında olduğu öne sürülüyor:

---

78 Aleksandros: Bizans İmparatoru (866-913).

79 İsaac II. Angelus: İki kez imparator (1183-1195 ve 1203-1204). Alexis Comnenos'un torunu idi. 1195'de tahttan indirildi ve gözleri oyuldu. Haçlılar onu ikinci kez imparator yaptılar.

Büyük Constantinus: Roma imparatoru. İmparatorluğun merkezini Roma'dan İstanbul'a taşıdı. Konstantinopolis adı ondan geliyor.

Dragos yakınlarında Büyük Constantinus'un yazları oturduğu bir yer vardı. Burası Severus'un[81] oğlu Karis'in[82] oturduğu yerdi.

2. Nicephorus Kallistus,[83] Büyük Constantinus'un Nicomedia konağına gidişini şöyle anlatıyor:

"Batıyı bırakıp Doğuya geçen imparator, Nicomedia konağına gitti." (7. Kitap 50. Bölüm) Bu sarayın İmparator Diocletianus'dan[84] önce bir başka hükümdar tarafından yaptırıldığı sanılıyor. "Çünkü Nicomedia'da hükümdarların Diocletianus'dan önce de yaptırılmış konutları vardı. (8. kitap 7. bölüm)

Bu saraya Haktatiniusda deniliyor. İmparator Constantinus Porphyrogennetus'un[85] da burada yaşadığı, 9. yüzyılda İmparator Filozof Leon'un[86] bir süre bu yazlığa geldiği biliniyor.

3. Antakyalı Alipios'un[87] sözünü ettiği Heraklia Sarayı da Julianus[88] çağında eski bir yapı idi. Justinianus onu yeni baştan onardı. (Prokopius 4. kitap, 9. bölüm)

4. Önce Irea denilen yazlık saray çok ünlü idi. Bunu Bizanslı Stephanos'tan naklen Bithynialı Demosthenes anlattı: Prokopius'un daha önce buraya Ireon demesi yanlıştı.

---

[81] Septimius Severus: Roma imparatoru. Tahtta hak iddia eden Pessennius Niger'i tuttuğu için Bizans'ı yerle bir etti.
Carus: 262-283 yıllarında bu adda bir Roma imparatoru var. Ama Septimius Severus'un bu adda bir oğlu yok.
Nicephorus Kallistus Xantopulos: 14. yüzyıl tarih yazarı.
Dieclatianus: Roma imparatoru (284-305).
Constantin Porphyrogennetus (913-959): Bizans İmparatoru. İmparatorluk rengi mor odada doğduğu için bu ad verildi. Yaşamını bilginler arasında geçirdi. İmparatorluktaki resmi törenlerle ilgili kitabı vardır.
Filozof Leon: Bizans İmparatoru (886-911).
Antakyalı Alipios.
Julianus: Bizans İmparatoru (361-363).

Sonraları bu ad değişikliğe uğradı. Örneğin Codinus'a göre eski bir tapınağa ilinti kurarak Iras da denildi. Burasını 6. yüzyıl başlarında İmparator Justinianus yaptırdı. (Prokopius, Birinci kitap, 11. bölüm). Aynı yerde Meryem Ana adına bir kilise, hamam ve yeni bir de iskele yapıldı. Codinus'un anlattığına göre, İmparator Küçük Justinianus[89] da oraları zenginleştirdi ve daha sonraki imparatorlar tarafından bir yaşlılar yurdu yapıldı. Makedonyalı Basil[90] de buraları yeniden onardı ve su sarnıçlarını temizletti. Heraklius[91] ise buranın bağ ve bahçelerini genişletti, ağaçlandırdı ve bostanlar oluşturdu. Anonim tarih yazarlarına göre Aziz İlia Kilisesi yapıldı ve Constantinus Porphyrogennetus adlı imparator da bu yazlığı yeni yeni yapılarla zenginleştirdi. İmparatorların büyük bir kısmı çoğu kez iyi vakit geçirmek amacıyla bu saraya giderlerdi. Prokopius Justinianus, "yanına karısı Teodora ve saraylılardan büyük bir kalabalığı alıp yılın büyük bir kısmında deniz kıyısındaki yazlıklara, çoğunluğu Erion'a giderdi" diye yazıyor.

İskenderiye Seyahatnamesi kitabında yazıldığına göre, eşi imparatoriçe Eudacia kızı Epiphania'yı dünyaya getirirken imparator Hereklius bu sarayda yaşamaktaydı.

Filozof Stephanos'un deyişi ile, İmparator Heraklius savaş dönüşü denizde boğulacağı kehanetini duyunca, gelip Erion Sarayında kaldı. Kentin yöneticisi, Baltalimanı önünde deniz üzerinde gemilerle bir köprü yaptırdı ve İmparator oradan atla karşıya geçti. (İstanbullu Nicetas ve Suidas'a[92] göre)

---

89 Küçük Justinianus: II. Justinianus olmalı. Takma adı "Burnu Kesik." İki kez imparatorluk yaptı (685-695 ve 705-711). İlk tahttan indirildiğinde burnu ve dili kesildi. O da Hazarların yanına kaçtı. Daha sonra yeniden tahta çıkıp düşmanlarını cezalandırdı.

Makedonyalı I. Basil: Makedonya hanedanını kuran imparator (867-886).

Heraklius. İmparator (610-641).

Suidas: Bizanslı ansiklopedist. 10. Yüzyıl.

Gostand'ın anlattığına göre de İmparator I. Basil de çoğu kez bu saraya gelir ve orada yaşardı. Bu yazlık, Kalamış Körfezi sırtlarında idi, yani Fenerbahçe'nin bulunduğu taraflarda. Burası daha sonraları saraylıların, hükümdarların oturduğu yerler oldu.

5. Prokopius (1. kitap 11. bölüm) ve Eustathios[93] (*Patrik Eudikios'un Hayatı* kitabında) aynı İmparator Justinianus'un Jutundiana denilen yerde bir saray yaptırdığını anlatıyorlar. Theophanes de bu saraya başka bir adla değiniyor. Ancak bu sarayın yeri belirsizdir.

6. Bition yazlığı, eski Bithynia eyaletinin adıyla anılan Biteon denilen yerdeydi. Bunu da İmparator Justinianus yaptırdı. Aynı zamanda hemen yakınında doğal su kaynakları bulunduğu için halka açık hamamlar yapıldı. Uzaklardan gelen bu sular çok tatlıdır. Aynı yörede Justinianus, melekler adına bir tapınak dikti ve hastaneyi genişletti. (Prokopius 5. kitap 3. bölüm)

İmparator Justinianus'un eşi Teodora'nın Biteon hamamlarına gidişini Theophanos da anlatıyor. Bu sarayın Marmara kıyılarında Tuzla yakınında bir yerde olması gerekir. Buralarda şimdi bile bu sarayların kalıntılarına rastlanabiliyor. Tangir ya da Tangır Hamamı denilen ılıcalar da buraya çok yakındır. Bizanslı Stephanos, Biteon'u İzmit Körfezine yakın olarak gösteriyor. Buraları şimdi Tuzla içmelerinin bulunduğu yerlerdir.

7. 6. yüzyılın içinde, İmparator Justinus, eşi adına Sofiana sarayını yaptırdı.

Zonaras'a göre; Sofia onun karısı oldu ve kraliçe ünvanını aldı. Onun adına bir saray ve aynı adla bir iskele yapıldı. O yöre ve orada yapılanlar eşinin adını aldı.

Justinus bunların hepsini imparatorluğunun dördüncü yılında kıymetli taşlarla yaptırdı. Yine Theophanos'un yazdı-

[93] Eusthatios: Selanikli papaz. Tarihçi. 1198'de öldü.

ğına göre, Justinus'un imparator olmadan önce ölen ve Aziz Mihail kilisesine gömülü olan oğlu Justos için yaptırdığı bir de mezar bulunuyor. "Bu sarayı Justinus'un eşi Sofia'nın adıyla yaptılar" diye yazılı olduğuna göre başkalarının bu sarayı İmparator Tiberius'un[94] yaptırmış olduğunu sanması doğru değildir. O ancak onarmıştır. Kocası öldükten sonra da Sofia bu sarayda kaldı. Bu noktayı Zonaras, Cedrenus[95], Joel[96] ve Glycas[97] belirttiler.

İmparator olacağı burada kendine söylendiği için Heraklius da bu yazlıkta kalmayı çok severdi.

Bu sarayın yeri olarak tarihçiler İstanbul kenti dışında liman taraflarında Çatladıkapı ve Ahırkapı'yı gösterdiler.

8. 6. yüzyıl sonlarında İmparator II. Tiberius da bir saray yaptırdı. Bu yazlığın Constantin Monomachos[98] ve İsaac Comnenos'un[99] imparatorlukları döneminde de var olduğu söyleniyor. Bu sarayın deniz kıyısında ve İzmit'ten pek uzakta olmadığı öne sürülüyor.

9. 7. yüzyıl içinde İmparator Constantin Heraclius[100] Kadıköy'de bir saray yaptırdı. Nicopheros'un yazdığına göre "Constantin'in vücudu sürekli ağrılar içinde bulunuyordu. Daha ılıman bir havada yaşamak için kendi yaptırdığı Kalkedonya (Kadıköy) sarayında otururdu."

Tarihçi Villehardouin[101], 13. yüzyılda burada süregelen eğlenceli yaşamdan çokça söz ediyor.

---

94 Tiberus II. Bizans imparatoru (578-582).

95 Cedrenus: 11. yüzyıl tarih yazarı.

96 Joel (12. yüzyıl): Bizans'ın Haçlılarca yağmalamasından sonraki döneminde tarihini yazdı.
Glycas (12. yüzyıl): Bizans tarihçisi.
Constantin Monomachos: Bizans imparatoru (1042-1054). Monomachos "tek başına savaşan" anlamına gelir.

99 Isaac Comnenos: İmparator (1057-1059)?

100 Constantin Heraclius: IV. Constantin olmalı. 668-685.

101 Geoffroy de Villehardouin: Şövalye. Haçlı seferine katıldı. İstanbul'un nasıl yağmalandığını anlattı.

Kalkedonya'nın Dirin adını taşıyan ve "fındık ağaçları" anlamına gelen bir yöresi vardı. Rupinos[102] burada Aziz Peter ve Aziz Paul adına büyük bir kilise yaptırdı. Bundan ötürü aynı yöreye Rupina adı verildi.

Sekomenes'in[103] yazdığına göre "Rupinos, Dirin'de oturmakta idi ve buraya sonradan Rupina denildi." Justinianus'un komutanlarından biriydi o. Acaba Kadıköy yöresindeki Rupinos'a ait köşk ile imparatorluk yazlık sarayı diye adı geçen yapı aynı mıdır?

Du Cange bu konuda bir açıklama yapamıyor. Kadıköy'de şimdiki Kavak Sarayı belki eskilerin Dirin'i olabilir. Şöyle ki, fındık ağaçları belki sonradan kavak'a dönüştürülmüştür.

10. 9. yüzyılın başında İmparator Theophilus[104] Vriania (Latince Briania) yazlık sarayını yaptırdı.

Değişik mimarisi olan bu yapı için anlatıldığına göre, imparatorun hocası Johannes Sungegos Suriye dönüşünde o ülkenin geleneklerini anlatıp o biçimde bir saray yaptırmasını salık verdi ve tıpkı onların saray yapısı uygulandı.

Bu yapı, Patrik İgnasios'un[105] adına yapılan ve Satiria denilen manastırın kalıntıları üzerinde yükseldi. Oraya bahçeler yapılıp su getirildi. (Leon Grammatikos ve Simeon Logothetis[106]).

Codinos ise bu yazlığın yapımını İmparator Tiberus'a bağlıyor. Du Cange bunun yerini Asya taraflarında Bithynia'da gösteriyor. Yani İstanbul'dan pek uzak değil.

11. Teodora adlı yazlık saray da yine 9. yüzyıl başlarında yapıldı. Burası İmparator Romanus Lecapenes zamanında Bulgarlarca yakıldı.

---

102 Rupinos: Ruginos olmalı. Justinianus döneminde yüksek bir yönetici.

103 Kekaumenes de denilir. 10. yüzyılda yaşayan bir tarihçi.

104 Theophilus: İmparator (820-829).

105 Patrik İgnasios (799-877).

106 Simeon Logothesis. İmparator Porphyrogennetus'un sekreteri idi. 10. yüzyılda bir tarih kitabı yazdı.

Anonim tarih yazarlarından esinlenerek Leon Grammatikos buraya Aziz Teodora adını verdi. Du Cange bu nedenle bu Teodora'nın imparator Theophilos'un eşi Teodora olması gerektiğini söyledi. Rumlar kendi kilise yasalarına göre bu kadının adını kutsallaştırmış ve onu azizeleri arasına almıştı.

12. Yine 9. yüzyılda ünlü Pizanea (Latince Piganea) yazlık sarayı inşa edildi. Adı Rumca Pazi, yani çeşme sözcüğünden geliyor. Yakınındaki kiliselerden dolayı burası Meryem Ana Çeşmesi, Kilisesi, Sarayı diye de adlandırıldı. Buraya ayrıca Piliopate de denildi. Rumcada *filipation* dolaşmak, dolaşacak yer anlamına geliyor. Gerçekten de çevresi gezinti yapılacak bir ormanlıktı.

Cinnamus[107] ikinci kitabının 14. bölümünde şunları yazıyor: "Surların karşısındaki bu yazlık saraya soylular gelir ve oraya Filopatia derlerdi. Kentin patırtı ve kalabalığından kaçıp hoşça vakit geçirirlerdi. Burası insana huzur ve rahatlık verirdi. Çevresi ağaçlık ve zengin bitkili olup bol yeşillik içindeydi."

Burasını, Makedonyalı denilen İmparator Basil yaptırdı. Hava değişimi için yararlandırdı. Ayrıca Meryem Ana, Aziz İlia, Elisa ve Büyük Constantinus adına tapınaklar yaptırdı. Romanus Lacopenes zamanında Bulgarlar burayı yaktılar. Ancak yeni baştan onarıldı. Romanus'un oğlu Constantin'in bu yazlıkta doğmuş olmasından onarım gördüğü anlaşılıyor. Bu noktayı daha sonraki tarihçilerin anlattıklarında da buluyoruz. Bu saraya imparatorlar daha çok ilkbahar aylarında gelirlerdi. Othon Tiakillion[108] bu konuda şunları anlattı:

> İlkbaharda eğlenmek ve rahat vakit geçirmek için imparatorlar tarafından yaptırılan bu saraylar, görkemli görünümleriyle ilgi çekiyorlar.

---

107 Cinnamus: I. Basil dönemini yazan tarihçi.

108 Othon: Freisingen'li olmalı. Alman tarihçisi. 7 ciltlik bir tarih yazdı. 1158 de öldü.

İmparator Basil'in bu sarayda yaşamış olduğunu torunu Constantin Porphyrogennetus anlatıyor. İmparator Nicepheros Phocas'ın[109] da buraya geldiğini o zaman elçilik yapan Luitprant[110] da yazdı.

Zonaras da buradan söz edip "İmparator Andronikos[111] kardeşiyle Meryem Ana evinde kalırdı. Bunu kimileri kendi hastalığı, kimileri de sevgili oğlunun alışkanlığı için yaptığını düşünürler" diye yazdı.

Cinnamus'a göre İmparator Manuel[112], Fransa Kralı Ludovic'i[113] bu sarayda ağırladı. İmparator Alexius'un[114] da burada yaşadığını Nicetas anlatıyor. Buranın güzelliklerine Prokopius, Nicephoros Kallistus ve Othon Tiakillion da değindiler, hayvanlar için bol oltalarla dolu, zengin çiçekli ve ağaçlı geniş ormanlı, bol suyu ve gölleri olan bir yer olduğunu, imparatorların av alanları bulunduğunu yazdılar.

Buraların İmparator Basil'in avlandığı yerler olduğunu Nicetas ve Leon Grammaticos'dan öğrenmekteyiz.

Tarihçiler, bu yerin Altın Kapı'dan kent dışına doğru Yedikule surlarından ileride olduğunu söylüyor. Yani buralar günümüzde Ermeni mezarlığı ve Balıklı Ayazmasının bulunduğu yerler olarak kabul edilebilir. O yazlık sarayla, tapınakların, bahçe ve ormanların eskiden o yörede olduğunu söyleyebiliriz.

13. Bu saraya yakın bir yerde de Afamia adlı bir yazlığın bulunması gerekir. Çünkü Nicetas, 9. yüzyılın başında böyle bir saraydan söz etti ve Afamia'nın Rigionea düzlüğünden

---

109 Nicephoros II. Phocas: Bizans imparatoru (963-969).

110 Luitprant. Constantin Porphyrogennetus döneminde Bizans sarayında İtalyan büyükelçisi idi. Daha sonra da elçi olarak geldi. Yazdığı kitap dönemin Bizans'ını anlatıyor.
I. Andronikos: İmparator (1182-1185).
Manuel I. Comnenos: İmparator (1143-1180).
Ludovic: Fransa kralı VII. Louis. İkinci Haçlı Seferinde İstanbul'dan geçti.
Alexius: İmparator (1081).

görüldüğünü söyledi. Rigios ya da Latince Recius saraylı anlamına geliyor. Kentin o yöndeki kapısına da bu ad veriliyor. Du Cange'a göre yukarıda değinilen aynı kapıdır. O halde Rigionea düzlüğü, Yedikule ve Silivrikapı önündeki düzlüktür.

Ayrıca, Afamia, İstanbul'un karayolu yönünde kente çok yakın Hayfa köyünün adını andırıyor.

Davutpaşa denilen ünlü yapı bu yerlerin üzerinde bulunuyor.

14. Aretea adlı yazlık saray da 11. yüzyıl içinde 4. Romanus[115] tarafından yaptırıldı. Yerinin güzelliği havasının ılıman oluşu dillere destan oldu. Anna Comnena[116] da kitabında değiniyor. Du Cange, Avrupa kıyısında Trakya'da gösterirse de, tam yeri belirsizdir.

Bunlardan daha başka birçok yazlık sarayın adı geçiyor, ancak bunlardan çoğunun yerleri belli olmadığı gibi, kimin yaptırdığı da bilinmiyor. Örneğin:

15. Eski bir yazlık saray olan Aziz Mamas yapısı. 5. yüzyılda yaşamış olan İmparator Leo'nun[117] burada oturduğu biliniyor. İmparator Constantin'in[118] de İrene'nin düğününü burada düzenlemiş olduğunu Theophanes ve Cedrenus yazıyor. Bulgarların Grumos adlı kralları 8. yüzyıl başlarında İsauria'lı Leo döneminde burayı ateşe verdi.

Daha sonra burası da yeniden onarıldı. İmparator I. Basil, Theophilos'un oğlu İmparator IV. (Belki III.) Mikhael'i burada öldürdü. Burası kentin dışında çok güzel manzarası olan bir yerdi. Ksilokirkos'un (Şimdiki Ayvansaray Kapısı) karşısında bulunduğu söyleniyor. Bu ad belki de bu kapının yanında bulunan eski kilise ile Aziz Mamas Manastırı adının

---

115 Romanus Diogenes: Malazgirt'te Alparslan'a yenilen ve esir düşen Bizans imparatoru.
Anna Comnena (1083-1153): İmparator Alexis Comnenos'un kızı. *Alexiad* adıyla babasının yaşamını yazdı.
İmparator I. Leo (457-474).
Hangi Constantin olduğunu çıkaramadık.

zamanla değişen biçiminden almış olabilir. Yani "Ay Mam Saray Kapısı" gibi.

16. Miludia yazlık sarayı. Nicetas Choniates bu sarayın Marmara'dan bakılınca doğuda görüldüğünü öne sürüyor.

17. Nimfes yazlık sarayı. Burası, Latinler 13. yüzyılda İstanbul'u zaptettikleri zaman imparatorlar Nikea'da (İznik) otururken geldikleri yazlık saraydır. (Leuclavius). Johannes Ducas orada öldü. Karadeniz'e yakın Lutia eyaletinde olan bu yerde 1233 yılında önemli bir toplantı yapıldı.

18. Üsküdar yazlık sarayı. Nicetas *İmparator Manuel'in Yaşamı* adlı kitabının 7. cilt, 6. bölümünde şöyle diyor: "Ben (imparator) hava değiştirmek ve aynı zamanda kalabalıktan uzak kalmak için Damalia'da Üsküdar yazlık sarayı denilen köşkümde bulunuyorum."

Eskiden Damalia denien sırt, şimdi tam Şemsi Paşa köşkünün bulunduğu yerdir.

19. Argina yazlık sarayı. Anna Comnena 10. kitabında bu yazlığa değindi. Du Cange'a göre, Aziz Mamas adına olan saraydır. Burası kentin Kirolimni adını taşıyan kapıdan pek uzak değildi. Bu kapı halen kapalı olup, Balat Kapısı ile Ayvansaray kapısı arasına düşmektedir.

Bütün yazlık saraylar ve köşkler Bizans İmparatorluğu döneminde kentin dışında eğlenmek ve hava değişimi için yapılmış konutlardır. Tarihçilerin yazılarında çoğunun adı geçiyor. Du Cange bunları bir araya topladı.

Bulundukları yerlerden anlaşıldığına göre, eğlence ve sefa, Boğaz'ın yukarısına, yani Karadeniz'e doğru pek yaygın değildi. Görüldüğü gibi sarayların çoğu İstanbul'un kara bölümünde bulunuyor. Bunlardan ancak birkaç tanesi Boğaz'ın bitiminde, sur yanlarında ya da bunların karşı tarafında yer alıyor. Üsküdar ve Kadıköy'de olanlar bile Boğaz dışı sayılabilir. Şu halde Nicetas'ın "İmparatorlar yazlarını Propontis'de geçirmeyi adet edinmişlerdi." sözünü bu yerler için anlamak gerekir. Prokopius ayrıca Çengelköy'de bulunan bir

yazlıktan söz ediyor. Bu imparator Justinianus zamanında yapıldı, sonra eskidi ve yıkıldı.

Osmanlılar döneminde özellikle Kanuni Sultan Süleyman çağında Boğaziçi'nde çok sayıda yazlıklar ve dinlenme konutları yapıldı. Kule Bahçesi, Sultaniye, Tokat vs... Bunlardan ilerde söz edeceğiz. Sonra Sultan IV. Murad yeni yeni binalar yaptırdı. Bunlardan Üsküdar ile Kadıköy arasında bulunan Kavak Sarayı anılmaya değer. Sultan Ahmed döneminin vezir-i azamlarından İbrahim Paşa, İstanbul Limanının bitiminde, yani Boğaz'ın dışı kabul edilen Kağıthane taraflarında yeni yapılar yaptırdı. Bunların arasında fıskiyeli havuzlu bir saray da vardı. Bunun üzerine zamanın büyükleri Kağıthane deresinin iki yanını yazlık evlerle doldurdular. Eski zamanlarda orası Borbizos (Vorvizos) adını taşıyor. Sultan Ahmed'in denizden korkması da Kağıthane yöresinde yazlıkların çoğalmasına başlıca neden oldu. Sultan Ahmed bu korkusundan hiç sevmezdi Boğaz'a çıkmayı. Kağıthane ve Aynalıkavak'a giderdi her zaman. Bir seferinde çok sevdiği kendi Mutfak Ağasının Baltalimanındaki evine çağrılınca çektirme gemi ile zar zor gidebildi. Sultan Ahmed ancak Ortaköy ile Beşiktaş arasında, eskiden Çığaran Yalısı, sonradan Sultan Yalısı denilen, deniz kıyısındaki yazlığına giderdi. Burada İbrahim Paşa'nın çok sevdiği lale bahçelerinde mevsim gelince gece eğlenceleri yapılır, çiçek bahçelerinde fenerler yakılırdı. Ancak Kağıthane deresi kıyılarında yapılmış olan bu büyük yazlıkların hepsi 1143, yani Miladi 1730 yılındaki ayaklanmada yerle bir edildi.

Sultan Ahmed'in halefi Sultan Mehmed, denizden hiç korkmaz, aksine çok severdi. Öteki padişahlardan da daha fazla eğlenceye düşkündü. Eskiden yapılan yazlıkların hepsini onardı, genişletti ve süsledi. Hepsine gidip kalırdı. Bütün bu yazlıklar içinde yalnız Kandilli'deki satışa çıkarıldı.

Osmanlılar döneminde zamanın büyükleri, ulemaları en fazla yazlığa çıkan kimseler olmuştur. Özellikle Rumeli ya-

kasına fazla rağbet oldu. Halkın yazlıklara gitmeye başlaması Sultan Murad zamanında görüldü ve Sultan III. Mustafa'dan sonra çoğaldı ve alışkanlık haline geldi.

Yazlığa çıkmak alışkanlık olunca, kolera olaylarının azaldığı görüldü. Halk bu hastalıktan kaçmak için köylere akın etti. Oralarda oturdukça rahata ve eğlenceye de alıştılar. Ayrıca kentte zaman zaman çıkan yangınlardan sonra da yanan yerlerde oturanlar köylere göçe başladılar.

Rum ahali de, çeşitli nedenlerle köylerde yaşamaya başladı. Gözden düşen ağaları, beyleri kent içinde oturmaya izinli olmadıklarından köylerde otururlardı. Bu koşullar altında, onların akraba, ahbap ve dostlarından olanlar, ziyarete gittikçe bu çevreyi görür, sever ve yavaş yavaş bu köylerden arazi alarak yerleşirlerdi.

Sultan IV. Mustafa, Beylerbeyinde bazı mülkleri satıp, Üsküdar'da kendi adına bir cami yaptırdı. Sultan I. Abdülhamid. Boğaz'daki Emirganoğlu bahçesini, kentin kapısındaki Bahçekapı imaretinin geliriyle yaptırdı.

10. Bizans İmparatorlarının ve Osmanlı Padişahlarının Yazlığa Gidişleri

Bizans imparatorlarının yakınındaki yazlıklara, ya da kent ile başka yerlerdeki kiliselere törenle gidişlerine *proodos* ya da *prohorisis* denilirdi. Yani "öne gidiş" ... Latincede aynı anlamda *processus* sözcüğü kullanılırdı.

Buradan esinlenerek imparatorların yazlıklarda kalmalarına da *processus* denilirdi. Bizans'ın Rum tarihçilerinin yazılarında *prokessa* ya da *prokensa* diye geçer bu sözcük.

Gerçekte *processus* ya da *processis*, Romalılarca konsüllerin törenle arenalara gidişleri için kullanılırdı. Constantin Berperos[119], Luitprant ve başka bazı yazarlar imparatorların saraydan törenle çıkıp kente yakın yazlıklara gitmelerine "*metastimata*, *metastazimon*, *metastazimata* ve *metasta-*

[119] Constantin Berperos (?).

zis" diyorlar. Taşınma, yer değiştirme, gidiş anlamına geliyor bu sözcükler.

Daha uzak yazlıklara gidişler için ise, yine Constantin Berperos, kitabının 51. bölümünde, *makrokenson* ya da *makronpreokenson* deyimlerini kullanıyor ki, bunlar da "uzağa gidiş" anlamına geliyor. *Makroteron prokenson* denildiği de oluyor.

Eskiden beri imparatorların sonbaharda saraydan çıkıp yaklaşık bir ay dışarıda kalması gelenekti.

6. yüzyılda İmparator Tiberus'dan sonra tahta çıkan Justinianus döneminde yaşayan tarihçi Durovna'lı Gregorius 5. kitabının 31. bölümünde şöyle yazıyor: "Onun eğlenmek için yazlığa çıkması, imparatorların geleneği gereğince bağ bozumu günlerinde idi."

İmparatorların deniz kıyısındaki yazlıklarına gideceği zaman kullandıkları sandallara "*Azrarion*" denilirdi. "Harici" anlamına geliyor. Ama böyle söylenmesindeki neden bilinmiyor. Belki sandalla "dışa" çıktıkları ya da "yabancı" bir yere gittikleri için böyle söyleniyordu.

Anna Comnena, sandalların kırmızı ya da pembe renkte örtülerine de aynı adı veriyor. Sandallar aynı renkte kilim ve perdelerle süslenirdi. Bu sandallarda "*drungarius*'lar[120] bulunurdu. Bunlar iki türlü idi: muhafız ve gemici *drungarius*. Du Cange, "*Drungarius* Latincedeki *drungus* sözcüğünün Rumcaya dönüşmüş biçimidir" diyor. Bu sözcük Alman, Sakson ve İngiliz dillerinde de bulunuyor. Onların başındakilere *Drungarios* deniliyor. Bizanslı pek çok tarihçi yazılarında *drungarios*'lardan söz etti. Bunların en önemlileri donanma *drungarios*'ları ya da belli sayıdaki gemilerin *drungarios*'larıdır.

Luitprand bu gemilerin tüm yönetiminin onları elinde olduğunu söylüyor. Codinus yazısının bir yerinde şunları

[120] Drungarios: Bir piyade birliği olan drungus'un komutanı, aynı zamanda donanma komutanı. 10. yüzyıldan sonra devletin en yüksek görevlisine verilen ünvan oldu.

belirtiyor: "*Drungarios*'ların görevi denizle ilgilidir. *Drunga* belli bir asker sayısı olup, *drungarios* onların komutanıdır."

O sandallara, prenslerden kimisi (Constanstin Berperos bunların adlarını da sayarak yedi tane olduklarını gösterir) ve imparatorun seçtiği odacı da binerdi.

İmparator Basil, ailesiyle uzak bir yazlığa, örneğin Bursa kaplıcalarına ya da Çekmece taraflarına gittiğinde, daha uzun bir sandal kullanırdı. Prokopius bu sandalın adını *dromon* olarak veriyor. *Dromos* Rumca gidiş anlamına gelir ve bu ad bu sandala hızlı gittiği için verilmiştir. Prokopius'un bu konuda anlattıkları şöyle:

> "Onların uzun sandalları vardı. Silahlı ve tek sıra kürekliydiler. Kürekçilerin oturduğu bölüm, saldırılardan korunmak için kapalı tutulurdu. Onlara hızlı gidebildikleri için bu ad verilmişti."

Gerçekten Du Cange'ın kitabında da görüldüğü gibi, bu gemiler hızlarından ötürü başka işlerde de kullanılıyordu. Ancak İmparator Basil yazlığa ve başka bir yere gittiği zaman bu gemileri kullanmaya başladı. Daha sonra büyük savaş teknelerine de bu ad verildi.

Yazlıklara gidişinde İmparator'un sandalı *dromon*'un yanı sıra başka bir *dromon* da eşlik eder. Maiyetindeki kimseleri taşırdı. Basil'den sonra imparator olan Filozof Leo, kendi sandalına prensleri de alırdı. Böylece onlara onur verirdi. İmparator Leo nereye gitse *dromon*'ları kullanırdı. Yanına prens, bey, komutan gibi büyükleri almayı pek severdi. Bu nedenle bir zaman sonra başka *dromon*'lar da yaptırdı. Ancak bunlar daima "İkinci *dromon*" olarak adlandırıldı.

Saray kayıklarının bütün kürekçilerini büyük prens seçer ve o yönetirdi. Bu görevi yapanın adına "*protospatharios*[121]

[121] Protospatharios: Saray muhafızları ve sarayda bulunan silahtarların komutanı.

fialay" denilirdi. Yukarıda adı geçen İmparator Leo zamanında bu görevi Ermeni kökenli Leon adında biri yaptı.

Constantin Berperos bu konuda şunları yazıyor:

> "Denildiği gibi, sarayın kırmızı ve siyah renkli bütün *dromon* ve *azraion*larının tüm kayıkçıları *protospatharios fialay*'ın emrinde ve korumasındadır. Yalnız kraliçe'nin *azraria*'sı, kırmızı olsun, siyah olsun, kendi sofracıbaşısı tarafından yönetilirdi. Yalnız bu görev ona imparatoriçe tarafından değil, imparator tarafından verildi. İmparator Büyük Filozof Leo zamanında önce Johannes Delasson, sonra Podaron, onu izleyerek Ermeni soyundan Leon adında biri *protospatharios fialay* görevinde bulundular. Leon, yine *protospatharios* olan Arsen ve Manglav'ın babaları idi. Leon'un bundan önceki görevlerindeki bilgi, yetenek ve becerisi ayrıca anlatılıyor.

Osmanlı padişahlarının ailece yazlığa çıkmalarına "Göç" denilirdi. Ancak kalabalık olsa bile padişahın yazlığa ya da herhangi bir dinlenme yerine ailesiz gidişine "biniş" adı verilirdi. Törensiz, yanında kimse olmadan, ancak birkaç kişiyle ve sıradan kayıklarla gidilmesine ise "Tebdil biniş" denilirdi. Olağan törenlerle padişahın camiye gitmelerine "Selamlık" adı verilirdi. Böyle denilmesine neden, askerlerin yolun iki yanında ayakta hükümdara selam durmalarındandı.

Osmanlı padişahlarının sandalları iki çeşitti. Sandallar yarıdan yukarı altın yaldızla boyanır, yer yer gümüş kaplamasıyla süslenirdi.

Birinci çeşidin adı "sandal"dı. Baş tarafının eğriliği nedeniyle bunlara halk dilinde "kancabaş" adı verilirdi. Bunlar bostancıların yönetim ve bakımında bulunurdu. Kürekçileri bostancılardan oluşurdu. İkinci çeşidinin adı ise "filika" idi.

Baş tarafında kırlangıç süsü olduğu için halk onlara "kırlangıç" derdi. Bunlar ise tersanecilerce korunur ve bakımı yapılır, kürekçileri de tersanelilerden olurdu.

Gidişte padişah sandala ilk girer, çıkarken ikinci olarak çıkardı. Bu iki tip sandalın yanında daima birer ufak kayık bulunur ve nereye gidilse her zaman büyük sandallara eşlik ederdi. Hem sandalda, hem filikada padişahın oturması için bir taht, onun üzerinde de kırmızı ya da pembe çuhadan kemer biçiminde bir örtü bulunurdu. Örtünün üzerinde ise padişahın gece gezmelerinde kullanılmak üzere üç adet altın yaldızlı cam fener olurdu. Her sandalın kürekçileri her bir yanda 13 kişi olmak üzere toplam 26 kişiden oluşurdu. Hepsinin başında kırmızı bir takke bulunur, kürekçilerin orta yerinde biri bu yanda, öteki öbür yanda olmak üzere beyaz elbiseli iki kişi dururdu.

Padişahın binmiş olduğu kayık daima önde gider ve öteki onu arkadan izlerdi. Sandalın arkasında, padişahın yakınında bulunan Bostancıbaşı dümeni yönetir, bir yandan da padişahın yol üzerinde soracağı herhangi bir şeyin yanıtını vermeye hazır beklerdi. Sandalın baş tarafında ise Haseki Ağası oturur, elinde altın tasla padişahın sevdiği içkiyi, kahveyi sunmaya hazır dururdu. Bu görevi gerektiğinde bostancıbaşı da yapardı. Padişahın ön tarafında ise diz çökerek oturmuş olan saraylılardan Silahtar Ağası, Çuhadar Ağası ve Rikapdar Ağası bulunurdu. Padişahın sandalına bunlardan başka kimse giremezdi. Öteki saraylılar hep başka sandallarla onu izlerlerdi. Kimi önden, kimi arkadan giderlerdi. Padişahın yakınından gidenlerin daima yüzlerini padişaha dönük oturmaları ya da yüzlerini ona doğru çevirmeleri gerekirdi. Padişaha ait olan ikinci sandalda Darüssaade Ağası bulunurdu. Onun ardından ötekiler kendilerine uygun bir sıra ile kendi sandallarıyla gelirlerdi. Padişahın ve orada ise veliahttan başkasının sandalında örtü bulunmazdı. Veliahtın sandalının örtü çuhası değişik renkte olur ve padişahın sandalının hemen arkasından giderdi.

Belli törenlerde yalnız Vezir-i Azam'ın ve Şeyh-ül İslamın kayıklarında yeşil çuhadan örtüler bulunurdu.

Not: Zamanımızda (Kitabın yazıldığı tarih) padişahların özellikle göçtükleri yazlıklar şunlardır:

1. Topkapı, Büyük Sarayın deniz kıyısı, buraya ilkbaharın başlarında gidilir.

2. Aynalıkavak. Daha çok ilkbaharın sonlarında gidilir.

3. Beşiktaş. Yaz mevsiminde kalınır.

Doğal olarak hepsi padişahın isteğine bağlıdır. Karaağaç Sarayına çoktan beri gidilmiyor. Bunun gibi Kavak Sarayına da artık göç yapılmıyor.

11. Boğaz'ın Eski Halkı. Tapınaklar, Manastırlar, Kiliseler ve Ayazmalar

Bizans imparatorlarının son günlerinde İstanbul kenti dışında pek çok insan oturmaktaydı. Özellikle Boğaz'ın kıyısında otururlardı.

14. yüzyıl sonlarında Manuel Chrysoloras İstanbul kentinin çevresi üzerine şu bilgiyi veriyor:

> "Kentin dışında kalan ve gittikçe genişlemekte olan yerleşim bölgelerini düşünmek gerekirse, bu yerler o kadar çoğalmıştı ve genişlemişti ki yürüyerek ancak birkaç günde varılabilirdi. Çanakkale'den (Boğazhisar) Bosphorus'a (Boğaziçi) kadar uzanan, Yoroz kalesi ve feneriyle, Adalar, Propontis'in (Marmara) Avrupa ve Asya kıyılarını, oradaki adaları, Haliç ve çevresini, oradan Faros'a (Fener) kadar uzanan bölümleri düşünecek olursak buraların güzelliklerini, gezi yerlerini, tapınak ve tarihi yapılarını bir bir anlatmak istersek, pek de ufak olmayan bir tarih yazmak gerekir.

Kent dışındaki bu yöreler çevresinde de kaleler ve surlar vardı. Bunlar Aşağı Deniz (Marmara)'dan, taa Yukarı Deniz

(Karadeniz)'e kadar uzanıyor. Silivrikapı'dan Terkos'a kadar uzanan bu eski surlara *Makron Tikos*, yani "Uzun Kale" adı veriliyor. Böylelikle gittikçe büyüyen ve kentin büyüklüğünü de aşan bu dış yörelerin genişliğini onların yönetimini de güçleştiriyordu.

Boğaziçi kıyılarında putataparlık çağında mitolojide geçen Tanrılardan çoğunun tapınakları bulunuyordu. Bu nedenle oraların en eski adları bu tapınak ve Tanrıların adlarından gelmiştir. Gyllius buralarda kurban sunulan pek çok tapınak bulunduğundan söz etti. Ve yazdıklarının bir yerinde "Boğaz'da insanlardan çok Tanrıların evleri bulunmaktaydı" diyerek okurlarını güldürmeye çalıştı. Boğaz kapısının Deniz Tanrısı Neptün tarafından korunduğu ve anahtarının oğlu Vizas ya da Bizas tarafından saklandığı öne sürülürdü. Öyleki bu nedenle bu sonuncusuna Boğaz anahtarlarının yapım ustası adını takmışlardı. Bu öykü, eski bir gerçeği şu biçimde yansıtıyor: Bizans surlarını o yaptırmıştı. Bu anlamda Neptün'ün eski tapınağı Boğaz'ın koruyucusu sayılırdı.

Hıristiyanlık döneminde ise bu tapınakların yerlerini Boğaz'ın her yanında manastır ve kiliseler aldı. Bunların sayısını Rumlar 365 olarak saptamışlardır. Bunların tarihleri hakkında çok az şey bilinmektedir. Ancak daha sonra Du Cange, *Constantinopolis* adlı kitabının 4. cilt, 15. bölümünde görüldüğü gibi bunları bir araya topladı. Kent dışındaki manastır ve kilise sayısını burada 47 olarak buluyoruz. Ancak hepsinin burada yazılmış olduğunu sanmıyoruz. Nedeni ise birçok manastır ve kilisenin zamanla yok oluşudur.

Yok olmuş manastır ve kiliselerin saptanabilmesi için en önemli tanıt çeşmelerdir. Bunlara Rumlar *Ayazma* ya da *Ayazmos* derlerdi. Bu sözcüğü "kutsallık" diye çevirebiliriz. Ayazma Rumcada "Kutsal su" anlamına gelmektedir. Ancak eski tarih yazarları kitaplarının birçok yerinde, kilise kıutsallıkları ya da Kutsal Ekmek için de bu sözcüğü kullandılar.

Eski geleneklere göre, özellikle Doğululardа, belli kiliselerin ve manastırların yanında çeşmeler bulunur ve halk bu suya saygı ile yaklaşır ve kiliseye adını veren Aziz'i anardı. Ermenistan'da bu gibi manastır ve kiliselerin çeşmelerine Lusahpür (Işıklı su, aydınlık su) adını vermişlerdir.

Ayazmalar için iki şeye dikkat etmek gerekir. Birincisi bunun eski zamanlarda mı yoksa yeni mi yapıldığıdır. Çünkü halk kimi zaman herhangi bir suyu görüp ayazma diye önem vermiştir. İkincisi orada adı geçen Aziz'in eskiden beri bilinip bilinmediğidir, yani Aziz Athanas, Theodoros, İlia gibi.

İstanbul'daki çeşme ya da ayazmaların içinde en ünlüsü, önceleri sadece "Çeşme" diye adlandırılan, ancak sonra yanına kilise yapıldığında adı Rumca *Teotokon en ti Pizi* ya da *Ti Pizi* olan Meryem Ana çeşmesidir.

Prokopius ve Zonaras, bu çeşmenin kilisesinin Justinianus'un imparator olduğu günlerde yapıldığını yazarlarsa da, Nikepharos ve Codinus, daha önceleri orada bir tapınağın bulunduğunu, bu suda bazı kör kişilerin gözlerini yıkayınca görmeye başlamaları üzerine V. yüzyılda İmparator büyük birinci Leon tarafından yaptırıldığını belirtirler. Daha sonra İmparator Justinianus, Trakya taraflarında dolaştığı bir gün, oradaki ufak bir tapınaktan çok büyük bir kalabalığın çıktığını görmüş, merak etmiş ve nedenini sormuş. Komutanı ve saray nazırı orada sağlığa çok yararlı şifa verici bir suyun bulunduğunu söyleyince, İmparator o küçük tapınağın yerine görkemli bir kilise yaptırmış. Bunun yapılma tarihi 559 olarak bilinmekte ve kutlama günü de 9 Temmuz olmaktadır. Bunları anlatan Codinus, daha sonra deprem nedeniyle bu kilisenin yıkıldığını ya da harap olduğunu yazar. Aynı yerin İmparator IV. Leo'nın eşi İmparatoriçe İrini tarafından yaklaşık 8. yüzyıl sonlarında yeniden yapıldığını belirtir. 9. yüzyılda ise Ermeni kökenli Basil'in imparatorluğu günlerinde, bu kilise daha da onarılmış ve zenginleştirilmiştir. İmparator Romanus Lecapenes çağında yani 10. yüzyılın başların-

da Bulgarların kralı Simon burasını ateşe verdi. Ya tamamen yanmış ya da sonradan onarılmış olması gerekir. Çünkü yine aynı tarihçiler, kısa bir zaman sonra aynı kilisede Simon'un oğlu Pavlos ile Lecapenes'in kızı Meryem'in evlendiklerini yazarlar. Nikephoros 15. kitabının 26. bölümünde bu kilisenin biçiminden ve güzelliklerinden uzun boylu söz ediyor. Dörtgen biçiminde, eninden biraz fazla uzunlukta olan kilisenin içinde dört köşe bir çeşmenin bulunduğunu, eni 12 adım olan 32 mermer basamakla suya inildiğini anlatıyor.

Bu çeşmenin sağlık verici oluğu eski çağlardan bu yana biliniyordu. Cantakuzene[122] bu suya "Her şeye şifa" adını vermişti. Ve anlattığına göre İmparator III. Andronikos 14. yüzyılda onulmaz bir hastalığa tutulmuş ve bu suyla yıkandığında hemen sağlığına kavuşmuştu. Nikepheros Kallistus, bu çeşme üzerine çok güzel bir anı yazmıştır. Bu yapıt, daha sonra Gretseros ve Lambecios tarafından Viyana ile Roma'nın Vatikan kitaplıklarında bulunmuştur. Gyllius'un yazdıklarına göre bu çeşmeye kendi zamanında, yani 14. yüzyıl başında Rumlar "Hrisopizi," yani Altın Çeşme diyorlardı. Bu da kentin Altın Kapı diye adlandırılan kapısına yakın olduğu içindir. Leunclavius daha sonraları bu kilisenin temellerini görmüş olduğunu yazmıştır.

Bu taraflarda şimdi de ayazmalar görülüyor. Bunladan biri "Balıklı" ayazmasıdır. Ermeni mezarlığının yanında olup merdivenlerle inilmektedir. Kilise biçimde bir yapısı vardır, ancak dört duvarı kalmıştır ve binası yoktur. İkincisi Kozlu ayazmasıdır. Belki de bu ad Hrisopizi adının zamanla değişmesinden ortaya çıkmıştır. Buraya da basamaklarla inilmekte ve görgü tanıklarına göre suyunun vebalılara iyi geldiği söylenmektedir. Bu ayazma gününde oraya akın eden kalabalığı Du Cange, eskiden İmparatorun törenle oraya geldiği günlere benzetmiştir.

---

[122] Johannes Cantacuzene (1347-1354): İmparator ve yazar.

Balıklı ayazmasında Meryem Ana'nın ve İmparator'un törenle oraya geldiklerini gösteren resimler bulunmaktadır. Bunlar ufak tahtalar üzerine yapılmış ikonalar biçimindedir.

Anna Comnena, eskiden buranın bir erkek manastırı olduğunu yazdı.

BOĞAZ'IN RUMELİ YAKASI

TOPHANE-SALI PAZARI
KABATAŞ
DOLMABAHÇE
HAYRETTİN-BEŞİKTAŞ
ORTAKÖY

Birinci burun
DEFTERDAR BURNU
KURUÇEŞME
ARNAVUTKÖY

İkinci burun
AKINTI BURNU
BEBEK

Üçüncü burun
KAYALAR BURNU-RUMELİ HİSAR
BALTAOĞLU LİMANI
EMİRGAN

Dördüncü burun
TOKMAK BURNU-İSTİNYE

Beşinci burun
KÖYBAŞI-YENİKÖY
KALENDER
TARABYA

Altıncı burun
KİREÇ BURNU
KEFELİ KÖY
BÜYÜKDERE
SARIYER

TOPHANE VE SALIPAZARI
Türkler oturur

Tüm yanılgı ve deneylerim
Bir doğruyu öğretti bana
Sağlam bir görüşe varmak için
Yok başka araç, mantıktan başka.

Bir yargıya varabilmekte
Yanılgıyı da katmalı hesaba
Doğruyu bulabilmek için
Yanılmak da var işin içinde.

Doğruya erişebilmek için
Usta bir ressam gözüyle bakmalı,
Ayrıntıları inceleyerek
Yanlışlıkları azaltmalı

Sergilemeli somut olanı
Görülmesi gerekeni
Anlatmalı açık seçik
Bu yolla gören anlamalı.

İlk bakışta verilen hükümler
Değişirse ikinci görüşte
O ilk kanı gölgelenir
Yanılgı da buradan çıkar işte.

Demek ki varılan ilk görüşler
Dış görünümü yansıtır sade
Daha yakından bakılınca
Yaklaşılır gerçeğe iyice.

Bir yeri ilk kez görmüş olanlar
Daha sonra yeniden görmeli,
İlk edindiği izlenimleri
Dikkatlice gözden geçirmeli,

Marmara Denizin'den gelip de
Sarayburnu döndüğünüzde,
Bir körfez çıkar karşınıza
Tophane derler, son durak yeri.

Tam solumuz Bizans kentidir
Sağımız Üsküdar kenti.
Burada Boğaz aynı yöndedir,
Yarı açılmış kıvrılır gibi.

Solda ve sağda, her iki yanda,
Yeşillikler yok, yapılar dolu,
Tam karşısı ise dağlık arazi
Üstünde tek tek evler kurulu.

Ben böyle gördüm taa uzaklardan
Sandım ki her şey gördüğüm gibi
Ama sonra yakına gelince
İlk görüşüm değişti tümüyle.

Bilmezdim hiç denizin altını
Oysa içinde uçurum varmış.
Sağdan soldan duymuştum
Meğer Boğaz'ın altı adaymış.

Bilenler anlattı neden sonra
Su altındaki taşlık adayı,
Sarayburnunun açığında
Kız kulesine doğru uzanmış.

Bir şeyi anlamak için
Uğraş gerek sabırla
İşin kolayına saptın mı
Gerçek az olur yargılarında

İlk geçirilen deneyler
Doğru ise güç verir insana.
Boğaz'ın seçkin görüntüsü
Işık tutar yolumuza.

Ve Tophane'ye varınca yolcu,
Buradaki tüm sandalcılar
Çevreni dolanır sarar
Sana hiç değil kesene bakar.

Galata yakınındaki meydanda
Zahireciler kaynaşır durur,
Kocaman iri toplar dökülür,
Sıralanır kıyılarda[123]

Gör Sultan Mahmud'un çeşmesini
Dörtgen ve taştan yapılma,
Taş üzerinde yaldızlı yazı,
Bir dörtlük önde, bir dörtlük yanda.

Yeraltından su getirildi
Taa Fındıklı'dan, Bahçe köyden.
Bir de cami var, Kılıç Ali'nin[124]
Kaptan-ı deryası İkinci Selim'in.

---

[123] Eremya Çelebi zamanında Tophane'de iri toplar vardı. Bunlar Macaristan'dan getirilmiş olup üzerlerinde haç işaretleri görülürdü. Şimdi bunların hepsi kaldırıldı– yn.

Bu cami, medrese ve özellikle Kılıç Ali'nin adını taşıyan Paşa Hamamı Hicri 988/Miladi 1580'de inşa edildi. Cami, hamam vs ile Tophane alanının büyük bir bölümü körfez kıyısıydı. Buralarını Ali Paşanın emri ile tersaneden getirtilen Hıristiyan kökenli *payzenler* yaptı. (Payzen, ayağı bağlı anlamına gelir. Eski savaş gemilerinde kullanılan zincire bağlı

Önce küçücüktü meydan yeri
Boldu çevrede ağaçlar,
Kayıda ise dökük kayalar
Güneyden gelen dalgayı kırar.

Salı Pazarına uzanırdı[125]
Kıyıda bir ağaçlık yoldu.
Türkler gelince buraya
Her yer ev ve dükkan oldu.

Orası değişti çabucak
Bayındır oldu her yer iyice
Salıpazarında camiye yakın
Evler yapıldı askerlere.

Alındı alanın bir bölümü
Eğitim yeri oldu askerlere
Gençler de hemen merak saldı
Güzel silah ve giysilere

Görkemli çeşme, alanın süsü
Onarıldı altın yaldızla.
Örtüldü caminin üstü tümden
Eğitim yerinin onuruna.

---

kürekçilere denilirdi.) İşlerini bitirene kadar gereksinimleri için tersaneye gitmesinler diye orada bir de kilise yaptırıldı. Bu kilise Galata'nın alt kısmında, kalenin camiye doğru bakan köşesindeydi. *Payzenler* için ayrıca Kireçhane'nin tam karşısında Kireçhane Kapısı denilen yerde de konutlar yaptırıldı. Sonradan bir yangında kilise ve evler tamamen yok oldu. Oralarda yalnız bir toprak yığını ve kilisenin mihrap yerini gösteren bir iz kaldı geriye– yn.

Salı Pazarı cami ve mahallesi Mehmed Ağa diye anılmaktadır– yn.

Değişmek mutlu kılar insanı
İsteğe göre değişir her şey.
Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ,
Köyler kent olur, kentler köy.

Nerde şimdi o eski yalılar
Konstantin'in eski sarayı?
Silindi izleri, anısı da
Yeri de yitik, ayazması da[126]

[126] Gyllius zamanında burada bir ayazma vardı– yn.

FINDIKLI
Türkler oturur

Türkçe "Fındıklı"[127] derler
Tophane'nin yanındaki semte.
Kıyı da, yokuş da evlerle dolu
Fındık ağaçları hani nerede?

Eski zamanda, Bizans çağında
Ayanthios[128] derlermiş buraya,
Eski yöneticiler o çağda
Argiropolis de demişler yöreye.

Denizden görünen yeni Cami
Sultan Hamid'in armağanı.
Bununla yetinmedi padişah
İçerdeki çeşme ve hamamı onardı[129]

[127] Fındık ağaçlarının olduğu yer anlamına geliyor– yn.

[128] Gyllius, 2. kitap, 8. bölümnde, Bizanslı Dionysios'a göre Aya Kadelamone'nin böyle adlandırıldığına değiniyor. Fındıklı'dan Kabataş'a gidildiğinde eski zamanda, Polinormikos denilen bir yer vardı. Burada Bizanslıların Tanrı gibi taptıkları Bidgomeos Pidgadegpa (?) tapınağı bulunuyordu. Ona adak adarlardı– yn.

KABATAŞ
Türkler oturur

Sarp kayalar dolu kıyıda
Taşlar fışkırmış gibi Kabataş'ta.
İnsanın aklına getiriyor hemen
Yunus ile Karandas öyküsünü[130]

Görülür burada denize dökük
Büyükçe sur parçaları..
Sanırım fırtınaların yıktığı
Bir kilisenin kalıntısı olmalı[131]

---

130 Eski Grek mitolojisinde anlatıldığına göre, Bizanslı Halkis adında bir müzisyen, her gün deniz kıyısına iner ve şarkı söylermiş. Bu sese hayran olan bir yunus balığı denizden dışarı çıkar ve onu dinlermiş. Onu kıskanan ya da onu avlamak isteyen Karandas, yine bir gün şarkıyı dinlerken yunusu öldürmüş. Halkis kendini dinlemek için gelen yunusun ölüsünü çobanın eline bırakmamış, büyük bir törenle oraya gömmüş ve anısına buraya Yunus ve Karandas denilmiş. Bizanslı Dionysios'un orada bulunduğunu söylediği o doğal kayaların yunus balığı ile Karandas'ın mezarı olduğu sanılıyor. Kayaların sudan dışarı çıkışı, yunus balıklarının şarkıyı dinlemek için başlarının uzatmasına benzetiliyor. Suların kayalara çarpıp çıkardığı ses, ozanların anlatışındaki müziği andırıyor. Gyllius zamanında, burada deniz kıyısındaki sete, Karidata denmekte idi. Bu ad Karandas'ı çağrıştırıyor– yn.

Osmanlı tarihinde yazıldığına göre, Hicri 895/Miladi 1490 yılının Şaban ayının 22'sinde İstanbul kentini kara bir bulut kapladı. Kentin büyük bir bölümü bu bulutun altında görünmez oldu. Öğleden sonra saat dokuza kadar süren bu durumda alçak yerler seller altında kaldı ve düşen yıldırımlar bir çok binayı yakıp yıktı. Özellikle limana yakın bulunan ve o zaman baruthane olarak kullanılan Güngörmez Kilisesi yıldırım nedeniyle patladı ve parçaları havaya uçtu. Dört yöne dağılan bu parçalar kentin çeşitli yerlerinde başka binaları yaktı. Bu parçalardan bazıları İstanbul körfezini aştı ve Galata'ya düştü. Bazı parçalar Üsküdar'a ulaştı, kilisenin kubbesi de indi. (Kızıl Ada) Halkın anlattıklarına bakılırsa Kabataş'taki

İki çeşme vardır burada
Kıyıdaki yeni, öbürü eski[132].
Susuzluğunu giderir herkes
Saki elindenmiş gibi sanki

Bu çeşmeleri yaptıranlar
İyiliksever kişiler hepsi..
Hangisi güzel derseniz
Güçtür birbirinden ayırması.

kalıntı da bu baruthanenin patlaması sonucu oraya düşen bir kilise parçası olmalı– yn.
Eski çeşmeyi Hekimbaşıoğlu Ali Paşa ilk vezirliğinde yaptırdı. İlkinin çok yakınında olan ikinci çeşme ise Silahtar Arnavut Yahya Efendi'nin armağanıdır. 1788 yılında yapımına başlanan bu çeşme birincisinden çok daha süslüdür– yn.

DOLMABAHÇE
Oturanı yok. Padişahın sarayıdır

Yakında hemen Dolmabahçe
Galatalıların mesire yeri.
Bostanların iştah açar ürünü
Lezzetlidir ünlü "Gümüş Suyu,"

Buradaki körfezi çok eskiden
Kalkıp dağlardaki köylerden gelen
Karabulos adlı biri doldurdu[133]
Türkler taktılar "Dolma" adını.

Bahar gelince Hıdırellez'de
Vezir Ağa'nın çağrısıyla
Kaptan-ı Derya ve denizciler
Çıkar Selam'a buradan, törenle[134]

[133] Gyllius böyle anlatıyor. Eremya Çelebi ise Sultan I. Ahmed'in vezir-i azamı Nasuh Paşa'nın burayı doldurduğunu belirtir. Eremya Çelebi, Nasuh Paşa günlerinde kentin köpeklerini önce Dolmabahçe yöresine doldurup oradan Üsküdara götürmesini karıştırmıyorsa, buranın bir bölümünün Karabulos adında kişinin, geri kalanını ise Nasuh Paşa'nın doldurttuğu öne sürülebilir– yn.
Her yıl hıdırellezde Kaptan Paşa gemileriyle Akdeniz'e çıkar, adaları ve yönetiminde bulunan kıyıları dolaşır, vergileri toplar, kasımda ya da sonbahar bitiminde geri dönerdi– yn.

Padişahların yazlık sarayı[135]
Deniz kıyısında hemen ötede.
Gezilirse biraz çevrede eğer
Görülür insan, dükkan ve evler.

Çinili Köşk'ün adı üstünde
Her bir yanı çinilerle kaplı.
İçerde pencere yanında bir çeşme
büyük başlıklı ve süslü.

Yapıldı dördüncü Mehmed çağında
Bin keseden fazla altın harcandı.
Genişletti onu Sultan Mahmud da
Böylece oldu daha görkemli.

Soyluların yazlığı bu saray
Hoşa gider sıcak havalarda.
Padişah emri, pek yaklaşılmaz
Ancak rahat gezilir yukarılarda.

[135] Bu saray genellikle Dolmabahçe adıyla değil Beşiktaş Sarayı diye anılırdı. Hicri 1090/Miladi 1679 yılında yapıldı. Osmanlı kayıtlarına göre yapımında 1046 kese ve 54659 kuruş harcandı. Sultan III. Ahmed döneminde genişletildi, ancak onun ölümü üzerine Sultan Mahmud zamanında daha çok ekler yapıldı. Yalnız Çinili Köşk eskiden beri vardı. 1766 yılında deprem nedeniyle bir bölümü yıkıldı, onarımı o zaman hükümdar olan Sultan III. Mustafa tarafından gerçekleştirdi. Ayrıca hemen hemen her yıl bu saray onarım görür. Marmaranın hemen ağzında rüzgarlara açık bulunduğundan, Fındıklı'dan Ortaköy'e uzanan kıyıdaki bütün yapılar gibi, bu yapılar da çok etkilenir. Gyllius'un 2. kitap, 8. bölümde belirttiğine göre Dionysios şöyle yazıyor: "Deniz kıyısında bulunan binalar batı ve güney rüzgarına açık bulunmaktadır." Osmanlı tarihçilerine göre, Sultan I. Ahmed tarafından yapılan Beşiktaş'taki köşke, onun oğlu Sultan IV. Murad zamanında Hicri 1039/Miladi 1629 yılında, fena havalı bir günde, tahtın hemen yanına bir yıldırım düştü ve bu, saraylıları çok korkuttu– yn.

HAYRETTİN
Oturanı yok

BEŞİKTAŞ
Türkler, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler oturur

Hemen yakında kıyıdaki semte
Hayrettin adını verirler
Türbesi orada kubbeli
Cephesi çifte yazılarla süslü.

Midilli idi tam doğum yeri
Önce Hıdır'dı sonra oldu Hayrettin
Latinler Barbaros dedi ona,
Enabarbos adını taktı Rumlar[136]

Bir çift sütun yükselir başında,
Hayrettin'in mezarına süs diye,
Bundan Beşiktaş denilmiş bu semte
Eski adı Diplokion'muş oysa[137]

Daha eskiden Jason denilen kişi
Denizden gelip buraya çıkmış,
Yandaki tepeye Akra demişler[138]
Eteğine ise Petra Termasdis.

---

136 Midilli Adası, Adalar Denizindedir. Oradan Hicri 940/Miladi 1553 yılında İstanbul'a geldi. Kanuni Sultan Süleyman'ın kaptan paşalığına erişti. Ölümü Hicri 953/Miladi 1546'dır. Hıristiyan kaynaklar onu Hıristiyanlıktan dönmüş gösterir– yn.

Diplokion sözcüğü Diplokionion'un kısaltılmışı olup Rumca "Çifte Sütun" anlamına gelir. Gyllius zamanında Rumlar Beşiktaş'ı böyle adlandırırlardı– yn.

Akra, Rumca "uç" anlamına gelir– yn.

Beşiktaş adı için bir başka öykü:
Görünce orada yaşayan halk
Beşik biçimindeki taşlığı
Uygun bulmuş "Beşiktaş" adını[139]

İki vadi defne ağacı ile kaplı.
Rumlar bir kilise yapmış
Apollo tapınağının üstüne
Adamışlar Meryem Anaya.

Bu ferah semtte Beşiktaş'ta
Ermenilerin de kilisesi var
Tanrı'nın küçük kutsal bir evi
Meryem Ana'ya adandı adı.

[139] Petra, taş anlamındadır– yn.

ORTAKÖY
Ermeni ve Yahudiler oturur. Az sayıda Türkler ve Rumlar vardır.

Ortaköy, hoş bir yerde kurulu
Vadiler arasında uzanır.
Geçer bir dere köyün içinden
Evler, bahçeler sıralanır.

Deniz kıyısında manzara güzel
Dardır Boğaz, gemiler geçer,
Kara tarafı, hoş, havadar
Yaz boyunca tepeler eser.

Ermeniler kalabalık burada
Kiliseleri var Meryem Ana
"İstek verici" derler ona
Kutsal bakirenin öbür adıyla.

Bu kilise de onarıldı sonra
Patrik Ohannes Golod eliyle
Güney mihrabın değişti adı
Eskisi yerine Giragos takıldı.

Büyük rahip Gatogigos
Der Karabet'in huzurlarıyla
yapıldı açılış töreni
Kent kazandı kutsal bir kilise.

Ermeni mezarlığı tepede
Biraz ilerde yokuş üstünde,
Rumların mezarlığı ise
Tapınak yanında iskelede[140]

[140] Akarsuyun ya da derenin başlangıcında ayazmalar bulunur. Bunlardan biri Aya Paraskevi'dir. Halk dilinde "Cuma Ayazması" Öteki ise Aya Yorgi'dir. 23 Nisan tarihlerinde

Burada ayrıca Yahudilerin[141]
Bulunur dükkan ve işyerleri.
Kıyıdadır Türk mahallesi
Cami burnunda tek cami ile.

Camii yapan Teberdar Mehmed
Kethüda Mehmed onarmış onu
Evler çoğalmış dükkanlar gibi
Büyük İbrahim'in vezirliğinde.

Kıyı yolu Beşiktaş'tan gelen
Bozuktu çok, geçilmez gibiydi.
Hıdır Paşa gönderdi adamlar
Açtılar yolu dümdüz ettiler.

Çok eskiden burada oturanlar
Arkion derlerdi Ortaköyüne
Sonradan Ayi Fokas dediler
Adını benzetip kilisesine.

(hıdırellez) buranın günü olur, büyük kalabalık gelirdi. Burada ufak bir tapınak da vardı. Sultan III. Ahmed döneminde yıkıldı– yn.

150 yıl kadar önce Yahudiler enginarı Avrupa'dan getirerek Ortaköy'de diktiler. Daha önce bu sebze İstanbul'da bilinmiyordu.

DEFTERDAR BURNU
Padişah'ın Rumeli kıyısında ilk biniş yeri

Boğaz'ın Rumeli kıyılarında
İlk çıkıntıdır Defterdar burnu
Defterdar'ın evi önce gelir,
Ardından Saraylı'nın konutu.

Eskiden beri ailesiyle giderdi
Padişahlar bu konuta.
Ama saray küçük olduğu için
Çok sık yapamazlardı bunu.

Durgun havada bile dikkat kayığa
Rüzgara doğru yön ver ona,
Kuzey rüzgarı saklı durur
Ve birden patlar, kaplar ortalığı.

İnsan iyice bir düşünmeli
Adımını atarken incelemeli
Her şeyi görmeli, dinlemeli
Sonra kararını vermeli.

Defterdar Burnuna vardığında
Ulaşmış değilsin daha yazlığa.
Buraya kadar kavuşamazsın
Aradığın serin rüzgara.

Bu burun kapatır bir bakıma
Kentten Boğaz'ın görüntüsü,
Akıntıyı keser ve iter,
Rumeli kıyısından uzaklara.

Bu nedenle Kaledion dediler
Rumlar "Anahtar" anlamında.
Orada saygıyla taparlarmış
Yaşlı Denizci denilen yabancıya[142]

Manastırı orada Tarasios'un
Ulu Patriği bu büyük kentin.
Kutsal vücudu Aziz'ler gibi
Şimdi de artık Venedik'te[143]

[142] Gyllius'un 2. kitabının 10. bölümünde gördüğümüz gibi Dionysios bu yaşlı kişi konusunda çeşitli görüşler öne sürer. Aynı Dionysios Defterdar Burnunun Pravolos adlı yer olduğunu, suların burada çok güçlü aktığını belirtir. Oysa burasının Tırnakçı Burnu olması gerekir– yn.
Eskiler bu manastırı Boğaz'da gösterir. Venedikli Andreas Dandolo ise, açık olarak Kiletro yaylasında olduğunu yazar. Bu ad Kaledion'un değişik bir biçimi olmalı. Tarasios tarafından yaptırılmış olan bu manastır onun adıyla anıldı. Tarasios'un yaşamını kaleme alan İgnasios, gömüldüğü yerin orası olduğunu, martirler bölümünde bulunduğunu söyler.
Theophanes'in yazdığına göre İmparator Mihael ve İmparatoriçe Prokopia, Patrik Tarasios'un mezarını gümüşle kaplattılar.
Aradan çok zaman geçtikten sonra bir rahip onun vücudunu buldu. Buraya gelen Venedikli tüccarlar, artık boş olan manastırın kilisesine gizlice girip, Patriğin vücudunu çıkardılar ve gemilerine yükleyip Venedik'e götürdüler. Orada Aziz Zacharia adına kurulan rahibeler manastırının kilisesine gömdüler– yn.
(Düzenleyenin notu: Patrik Tasarios Bizans'ın en önemli din kavgasının içinde yer almış. 717-67 yıllarında patlak veren ikonoklast akımına karşı çıkmıştı. Tasarios ikonları savundu. Bu kavga içinde Roma ile Bizans kiliselerinin bağları da koptu. Belki Katolikler Tasarios'un görüşlerini yakın buldukları için ona önem verdiler.)

KURUÇEŞME
Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Türkler oturur

Adına benziyor biraz bu semt
Sevimsiz bir yer Kuruçeşme[144].
Denizden bakınca kayalık ve sarp
İçinde ise ayak dolanmaz gezmeğe.

Soylular çoğu kez halktan uzak
Az bilinen yerler arar durmadan.
Türk, Rum ve Ermeni seçkinler
Güzel yapılarla doldurdu kıyıyı.

Burada yatar Aziz Dimitri
Körfeze de vermiş adını.
Yeraltında, yamaç dibinde
Kaya içine oyulu ayazması.

Eski çağlarda iskeleye dek
Kamışlıkmış buralar yer yer,
Bundan dolayı Kuruçeşmenin
Kalamos'muş o zaman adı.

Köy içinde kutsal haç adına
Bulunuyor Ermenilerin kilisesi,
Kalabalıktır Yahudiler de
Tapınır kendi havralarında.

Yıkık kilisesi Analipsi'nin
Kutsaldır Rumlara yeşilliklerde,
Ayazmasının tam yakınında,
Başka bir ayazma var, Aya Nikola.

[144] Genellikle Kuruçeşme denilen bu ad, kuru (akmayan), çeşme (su) anlamındadır. Kimileri bu adın Kurukesme'den dönüştüğü kanısındadır– yn.

Üçüncü Ahmed'in ünlü kızı
Esma Sultan'ın bahçesinde
Bulunur eski kalıntıları
Prodromos Aya Yani'nin.

Sultan Hamid'in kızının bahçesi
Eskiden eviymiş Hasan Paşanın
-Tırnakçı diye anarlar onu[145]
Şimdi bu bahçede Prodromos Taterina.

Sultan Sarayının tam karşısında
Etrafı taşlarla çevrili
Üstü kayalarla kaplı bir ada
Heybetle durur denizin ortasında.

Her yer otlarla kaplı yeşildir ama
Burada pek tahıl yetişmez.
Zaten dağda yaşayanlar farklıdır
Toprak ne verse pek aldırmaz.

Aya Yani'nin olduğu yerde
Eskiden İsis tapınağı varmış[146].
Sarraf Burnu'dur şimdi defneli
Çevresinin adı ise Vitias'mış.

---

[145] Tırnakçı Hasan Paşa üzerine şu bilgilerimiz var: III. Sultan Mehmed döneminde Yeniçeri Ağası olan bu kişi, daha sonra Bağdat Valiliğine atanmışsa da gitmek istedi. Dördüncü derece vezirlik göreviyle İstanbul'da kaldı. Ancak kısa bir zaman sonra, Sultan Sarayının büyük kapısı önünde, vezir-i azam Yemişçi Hasan Paşa tarafından öldürüldü. Onun deniz kıyısındaki saray ve bahçesini, Sultan Hamid daha sonra onarıp kendi kızına verdi. Burası İstanbul'un birinci derece ünlü yapılarından olup Tırnakçı Yalısı diye anılırdı– yn.

[146] İsis, mitolojide geçen eski bir tanrıçadır– yn.

ARNAVUTKÖY
Rum ve Yahudilerin oturduğu bir semt

Arnavutköy'e, Mikael'in köyü derler
Rumlar kendi kitaplarında,
Ya da Asomaton adını verirler[147]
"Ruhaniliği" anımsatan biçimde.

Söylentiye göre Aziz Mikael
Görünmüş eski Bizanslılara,
Adına kilise yapılmış orada[148]
Sonra Justinianus onarmış onu.

Ermeni Basil, sonra İsaac
İki hükümdar tekrar yaptırdı
Sostenios da derler oraya[149]
Başka yer sanılmasın.

---

147 Kimi zaman Asomaton, kimi zaman Asomatos biçiminde söylenir. "Özdeksiz" anlamına gelir– yn.

148 10. yüzyıl tarihçilerinden Sekomenos 1. kitabının 3. bölümünde Arnavutköyün bulunduğu yeri Mikaelion diye adlandırır. Eskiden Estia denilen bu yerde Constantin tarafından Aziz Mikael adına bir mabet yapılmış olduğunu yazar. Burası Bizans'tan deniz yolu ile 5 mil, karadan ise 9 mil uzaklıktadır. Kendi zamanının ünlü hukukçusu ve arkadaşı Agvilinos'un buraya gelerek sağlığa kavuştuğunu, yine Propianos'un ayak ağrılarının burada iyileştiğini ve onun putaparlıktan nasıl Hıristiyanlığa geçtiğini anlatır. Yazısında "Bu mabette bir bir anlatmak çok uzun olur" der. Nicephoros Kallistus da bunları kendi yazılarında uzun uzun anlattı– yn.
Prokopius'a göre Constantin tarafından Aziz Mikael adına yapılan kiliseler iki tane idi. Biri Boğaz'ın bu yanında, öteki öbür yanında. Avrupa kıyısında olan kilisenin Anablos'ta olduğunu yazarlar Theophanes, Prokopius, vd... Berperos ise onun Sostenios'da olduğunu öne sürer. Cedrenus ise hem Anablos, hem Sostenios'u anar, çünkü Anablos, Avrupa kıyısındaki toprak parçasının tüm adı olup, Sostenios onun içinde

Zamanın etkileri çeşit çeşit
Yapanlar bir bakarsınız yıkan olur
Yüzyıllar geçince aradan
Bu mabet de yıkıldı temelinden.

Sonra gelen kuşaklar aynı yerde
Yeni bir mabet yükseltti.
Tast Arbi dediler ona
Üst sırabaşı anlamına geldi.[150]

Orada Arnavutlar çok olduğu için
Arnavutköy adını verdiler.
Daha sonra Rumlar çoğaldı
Dağa yaslanmış bu ufak kentte.

bir yöredir. Ayrıca Du Cange'ın yazdığına göre de, Avrupa kıyısında Aziz Mikael adına başka bir kilise yoktu. Buradan Sostenios'un Arnavutköy olduğu ortaya çıkmakta, meleklerin başı Mikael'in tapınağının orada bulunduğu bilinmektedir. Gyllius ise –2. kitap, 14. bölüm– Sostenios'un Leostenion olduğunu, yani İstinye olduğunu yazar. Ona göre Rumların bir bölümü bir zamanlar İstinye'yi böyle değişik bir biçimde adlandırırlardı –15. bölüm– yn.
Bu köyde bulunan ayazmalar: Ayi İlia, Aya Kriaki, Ayi Paraskevi... Ayios Onufrios ise Paşabahçe'dedir– yn.

Rumeli kıyısında İkinci çıkıntı ya da tepe

AKINTI BURNU

Polibios'a göre bu burnun adı[151]
Estia idi çok eskiden.
Pek hızlı olduğu için akıntı,
"Meza Revna"denildi sonradan[152]

Rumeli kıyısında Boğaz'ın
Daha güçlü bir akıntı bulunmaz,
Deniz açıktan kıyıya dek
Sürekli kaynar, hiç durulmaz.

Eski bilginlerden İgnatius'la
Şair ve tarihçi Dionysios
Ve daha sonra başkaları
Anılarında yazdılar burayı[153]

---

[151] Bu ad, Polibius, Bizanslı Dionysios ve Sekomenos tarafından çoğul olarak kullanılmış ve yalnız o çıkıntı toprak parçası için değil, tüm yöredeki deniz kıyısı içererek Estia denilmiştir. Bu nedenle Sozomenos yazılarında Mikaelion, yani Arnavutköyünü de bu adla anar. Ve Polypius 4. kitabında buraya Estia bölgesi adını verir– yn.
Meza Revna Rumcada "Büyük Akıntı" anlamındadır– yn.
Anlatıldığına göre, çağanozlar ve benzeri deniz hayvanları güçlü su akıntısı yüzünden buradan yukarı doğru gidemediklerinden, burayı geçene kadar kıyıya çıkar ve oradan yukarı doğru ilerlermiş. Bu gidişlerden deniz kıyısındaki taşlarda izleri kalırmış. Bu durum zamanla oradaki taşları, kayaları çizmiş, eskitmiş. Boğaz'ı gereğince incelemiş olan Gyllius, hayvanların gidiş sonucu kayaların aşınmış yerlerini gördüğünde, bu durumu pek gerçekdışı bulmamıştır ve "Çünkü karıncalar bile sürekli hareket ettiklerinde, bu gidiş geliş-

Bu noktadan Hisar'a dek
Uzanır Boğaz'ın bu kıvrımı,
Bu bölgede büyük akıntı
Kaynatır aralıksız su yüzünü.

Durgunlaşmadan akar kesintisiz
Doğası oranın havası gibi.
Daraldıkça Boğaz büklüm yerinde
Arttırır hızını bir ok gibi.

Atsan içine bir eriyik madde
Biçim değiştirir hemen
Unutup erimiş olduğunu
Sertleşir birden çelik gibi.

Uzaktan seyret kalabalığı
Sıra sıra koca tekneleri
Peri gibi aşırtmak amacıyla
Akıntıya karşı nasıl uğraştıklarını.

Çeşitli soydan insanların
Verdikleri bu savaş görülecek şey.
Her dilden bağırıp çağırmalarla
Kıyılarda oturanların başına bela.

Kimi halatla çeker gemileri
Kimi zayıf sallarla uğraşta.
Ama akıntı kolay bırakmaz
Mıhlanmış gibi dururlar orada.

---

lerinden yolları aşındırdıkları, çakmaktaşları üzerinde bile görülür" diye yazmıştır– yn.

Bu gemileri çekme işinde
Herkes birbirine yardımcı olur
Sular ise hiç aldırmaz
Soluksuz tek yönde akar durur.

İnsanlar bağırıp tempo tutar
Böylece güç verirler birbirine.
Sular ise tek başına akıp gider
Duygusuz ve sessizce.

Bazen tayfalar gemi çekerken
Kopuverir halatlar bir anda.
Koca yelkenli tekneler
Bakarsınız geri geri gider[154]

Ama insanoğlu bu yaratıcı
Boyun eğdirir maddeye,
Akıntı güçlü olsun isterse
Güçsüz akıllı, yener güçlü cahili.

Alınteri ve el emeğiyle
Yelkenlerinin gerili beziyle
Kendine bir yol açar sonunda
Koşullar iyi de olsa, kötü de.

[154] Halatların kopması ya da teknelerin birbirine vurması ile kötü koşullar da kayıkların battığı görülür. Bu tehlikeli bölgeleri ve geçitleri, Gyllius'a göre –2. kitap, 11. bölüm– Bizanslı Dionysios şöyle anlatıyor: "Dalgaların çıkardığı güçlükler nedeniyle iyi havalarda bile birçok yüklü gemilerin geri döndüklerini gördüm."
Kopmayı önlemek için gemiler ile sandalların halatları gevşetilir, boşaltılır. Akıntının çok azdığı zaman, gemicilerin işleri güçleşir. Gemi ters yöne sürüklenir, korku ve ümitsizlik doğar. Öyle ki başka sefer aynı şeyi tekrarlamaya cesaretleri kalmaz– yn.

Bu şirin köyle Bebek arası
Tepeden aşağı iniş üstünde
Bir manastırın kalıntısı var
Kıvrılan ince bir yolla birlikte.

BEBEK
Ermeniler, Türkler ve Rumlar oturur
Padişahın Rumeli kıyısında ikinci biniş yeri.

Pencerelerden bakınca oraya
Düzgün yükselen Bebek tepesi
Usta bir ressamın fırçasından çıkan
Duvara asılı bir tablo sanki.

Karşısına düşer Göksu'nun
Geniş ağzıyla şirindir koyu.
Denizi sanki bir deniz değil
Koca bir havuz gibi durgu.

Tepenin sol yanına gidince
Su ve havası dingin
Sağ yanıysa hüzünlü, değişik
Gök gürler dar geçitlerde.

Bilinmeyenle karşılaşınca
Çocuklar ürkek olur ve çekingen
Yumuşak sesle yatıştırılınca
İşte asıl küçükken duyulan.

Çocuk ilk kez yılan görünce
Adını sordu, "Bebek" denince
Korku yerine geldi sevgi
Böylece şenlendi "Bebek Bahçesi"[155]

[155] Söylentilere bakılırsa, şehzadelerden biri, çocuk yaşta saray bahçesinde dolaşırken bir yılan görmüş. Yanındakilere sormuş bunun ne olduğunu. Onlar da şehzadeyi korkutmamak için "bebek" demişler. Bu nedenle oraya daha sonra "Bebek Bahçesi" demişler. Sonra bu şehzade, çoğu kez orayı anımsar ve hep oraya gitmek istermiş– yn.

Dadının akıllıca yalanı
Korkuyu giderdi şehzadeden
Sadece bir ad değişince
Masum bir bebek doğdu yılandan.

Bebek vadisi böyle bir bahçeydi
Eski Osmanlı soyunun.
Uzanırdı deniz kıyısında
Yayılırdı bir milden uzun.

Sonradan bozuldu bir ölçüde
Mesken oldu uygunsuzlara,
İbrahim Paşa gelip oraya
Bir saray yapana kadar[156]

Yeni bir yapı, yardımdır eş dosta
Yüreğe mutluluk verir.
Sabırsızlanır bekleyenler
Kendine yaramaz, çevreyi sevindirir.

Bir eser bırakmak ne kadar güzel,
Etrafa yardım yararlı elbet.
Her gün bir yeni yapıtla
Ölmezliğe kavuşmak ister insan.

Bölgenin dört yanı çıktı satışa
Hem dağlık yeri hem kıyısı
Taa Halifenin konutuna kadar
Her soydan insan çıktı yarışa.

[156] Hicri 1138/Miladi 1725'te, Sultan III. Ahmed döneminde – yn.

Padişahın gözüne girip
Uzak vergiden ve Has tasasından
Deniz kıyısında tüm ağaçlık
Kurdu köşkünü gözlere şenlik[157]

Rumelinin ünü yaygın ve büyük
Anadolu'dan çok ileride
Hûmayunabad dediler oraya[158]
Vergi sadece Voyvoda'ya.

Rum zamanında buranın adına
"Kile" derlermiş iskele yerine,[159]
Ve tam önünde varmış bir tapınağı
Diana'nın, şuh ve tatlı bakire.

[157] İbrahim Paşa Sarayı yapılmadan basmacıların çalıştığı yer Bebek'te idi– yn.
Hûmayunabad, Padişah yapısı anlamındadır– yn.
Eskiden buranın iskelesine "Kile" derlermiş. Deniz kıyısı burada sığ olduğu için iskele çok uzun biçimde kıyıdan uzanır ve gemicilerin çıkışına yararmış. Gyllius çağında bu sözcük değişik biçimde "Kalas" diye kullanılırdı– yn.

Rumelinin üçüncü çıkıntısı ya da tepesi
Kayalar Tepesi
RUMELİ HİSARI'nın bulunduğu yer.

Tanrı Hermes adına buradan[160]
Kürek çektiler Anadolu'ya.
Bosphorus'a bir göz atsan
En dar yeri tüm Boğaz'ın.

Anlatmak için bu durumu
"Lamokopi" der buranın Rum'u.
"Boğazkesen" Türkçe anlamı,
Belirtir sanki boyun kesmeyi.

Anımsa şimdi Koca Darius'un
Burada yapılmış köprüsünü
Geçir kafandan, hayal et
Sanki bir tablo gibi.

Bu geçici dünyada
Unutulur insanın işi,
Dağlara, taşlara varsa kazılan
Onlar olur geçmişten kalan.

Bu dünyaya bin yıl sonra gelmişsem
Ne anımsarım ne de bilirim
İki bin yıl önce gelmiş geçmiş
İnsanların yaptıklarını.

Okumuş isem yazılanları
Herodotos ya da başkalarından
Duymuş olurum geçmişi sadece
Eskilerin anlattıklarından.

---

[160] Polibius'un 22 sayılı yazısına göre, eskiden bu tepede bulunan ve tanrı Hermes anısına yapılan tapınağa Hermeon denilirdi– yn.

Bulunmuş olsam kendim orada
Canlı tanığı olurdum olayların,
Her şeyi görürdüm ayna gibi
Gözler önünde canlı bilgi.

Görürdüm orada, bu dik tepede
Samos'lu asker, genç Mandroklis'i[161]
Büyük sallarla köprü kurup
Engin denizi yol yapan kişiyi.

Yüce sanata hayran olmalı
Yararlı bir iş onun yaptığı
Denizde yürüyüp dağlara çıkış
Ulu bir taşı göğe taşıyış.

Ben, güzel bir işin ürünü,
Sanat yönünü iyi bilenim.
Burada yapımcının bulgusu
Yapılandan da üstün...

Delice gücüyle sert akıntı
Gemileri alıp sürükler,
O ise aynı su üzerinde
İstediğini durdurmuş bile.

[161] Herodotos'un kitabında: "Darius'un Boğaz'dan geçişiyle ilgili iki büyük sütun dikildi. Birinin üzerinde Asur, ötekinde Grek dilinde yazılar vardı. Bizanslılar bu sütunları kentlerine taşıdılar ve tanrıça Diana tapınağına koydular. Aynı kentte Bacchus tapınağında bulunan bir tanesi Asur yazılıdır. Daha sonra mimar Samoslu Mandroklis, Darius'un görkemli köprüsünü yaptı. Ayrıca Mandroklis tüm Boğaz savaşını resimle anlatan, Darius'u tahtında oturup askerlerini köprüden geçişini seyrederken gösteren bir kabartma yaptı. Mandroklis, Darius'un emriyle Bosphorus'un iki yakasının sallarla birleştirdi– yn.

Hangi terzinin usta eliyle
Salları birbirine tutturmuş,
Hangi temelle bağlamışda
Bağlamış onları toprağa?

Büyük Hisar'ın bu kıyısında
Görürdüm taşa oyulmuş bir taht
Orada oturmuş Darius
Köprüden geçen ordusuna bakar.

Belki şimdi yok izi bu tahtın
Zamanla göçmüş, yazılan kalmış[162]
Oysa şimdi durduğum yer
Capcanlı yazılardaki gibi.

Aradan yüzyıllar geçti
Hisarı yaptı Fatih Mehmed,
"Nea Kastron" dedi Rumlar,
"Yeni Kale"yi belirtmek için.

Yokuş üzeri üç kule
Üç ayda bitmiş üçü de[163]
İki büyüğü dağ yanında
Bir küçük kale kıyıda.

Surlar ise eğri dolanır,
Üç kulenin arasında
Yazar böylece belli biçimde
Hisarı yapanın Mehmed adını.

---

[162] Gyllius bu tahtın yerini çok aramış, bulamamış. Tahtın üzerinde bulunduğu kaya parçasının Hisar'ın temellerinde kaldığı kanısında– yn.

[163] Hicri 856/Miladi 1452'de yapıldı. Anadolu hisarından 52 yıl sonra. Bu hisar Türk askerlerinin Asyadan Avrupaya geçişini kolaylaştırdı ve İstanbul'un kuşatılmasında askerlere bir savunma yeri oldu. Tarihçi Chalchondiles, yapımının üç ayda

Ermeni semti sur dışında
Kilisesi Azize Santuht,
Yolu dik, dağ başında
Havası güzel, doyulmaz manzara.

Sular hızla akınca Hisar önünde
"Pirre kion" derlermiş eskiden[164]
Akan bir sele benzesin diye
"Kızıl it"in saldırganlığı.

Su kaynar Hisar önünde
Karışık akıp alt üst olunca
eskiler buna "Roodis" dermiş[165]
Sonra "Fonia" demişler sesine bakıp.

Su akımı değişiktir çok,
"Şeytan Akıntısı" derler bazı,
Sular hırıldar, sandal batırır
Tekneler korkar bu tuzaktan.

---

tamamlandığını anlatıyor. Hisar duvarlarının kalınlığı 22 ayak, kulelerinki 30 ayaktır. Dağ kısmına bakan kapısı önünde Almanlardan alınmış büyük bir top vardır. Üzerinde şu yazılıdır: RUD II ROM, IMP. 1601. Bu, 1612'de ölen İmparator II. Rudolf'dur. Hapishanenin bulunduğu yerdeki kale kapısı içinde de asılı iki demir başlık ve savaş gürzü vardır. Ayrıca bir kulaç boyunda bir kemik parçası ve iki başparmak boyunda çok sayıda insan dişi bulunur– yn.

164 Rumcada *pirri* "kırmızı," *kion* ise "köpek" demektir– yn.

165 *Roodis* "akıcı" anlamındadır– yn.

BALTAOĞLU LİMANI
(Halk arasında **BALTA LİMANI**)
Az sayıda Türk oturur

Balta Limanı hoş görünümlü
Beğenir insan daha ilk görüşte.
Sonra oturup düşünür tatlı poyraza karşı
Neden bir gezi yeri yok diye.

İki vadi açılır oraya
Büyüğünde akar "Kimarrus" suyu[166]
Yükselen dağlarda taş ocakları var
Deniz kıyısı ise dümdüz bir arazi.

Bereketli yöreler burası
Yaşayanlar övünür yapılanla
Çiftçisi de var, madencisi de[167]
Yararlı insanlar aramızda.

Ve Süleyman Bey, soyadı BALTA
Kaptan Paşası Fatih Mehmed'in
Gemilerini burada hazırladı
Bu yüzden adı oldu Balta Limanı.

[166] Bu dereye eskiden bu ad verilirdi. Öteki vadiden gelen su da bu dereye karışır. İkisi de devamlı akar –yn.
Balta Limanı tepelerinde bol sayıda taş ocağı bulunur –yn.

Eskiden "Kadınlar İskelesi" derlerdi[168]
Sonradan değişti buranın adı,
"Fidelia" koyu da derlerdi ona
Gösterip kıyıdaki kayayı.

Kaya parçası mezarı sanılır
Bizans'ın kızı Fidelia'nın,
Suların hızlı akıntısından
Karadan kopup ayrılmışçasına

Daha sonra andılar burayı
"Sarankopa" yani köprü adıyla[169]
En uçta, taşlar üstünde
Görülür bugün bile yıkıntısı.

İnanılmaz gelir anlatılanlar
Sanki masal içindeymiş gibi
Gemilerin karadan yürütülmesi
Bunların böylesine bir örneği.

Bu işe tanık oldu Balta Limanı
Tekerlekle makine insan elinde
Gemileri karadan yürüttüler
Yerleri yağlayıp deniz yaptılar[170]

---

168 "Kadınlar İskelesi" denilmesinin üç nedeni var. 1. Dionysios'a göre: Günün birinde erkekler gidince, balıklar doluşmuş bu koya. Kadınlar başlamış avlamaya. Bu nedenle bu adı vermişler. 2. Bizanslı Stephanos'a göre: Yine erkeklerin bulunmadığı bir zamanda Bizans'ın karısı Fidelia, kente saldıran düşmanları bu iskeleye kadar kovalamış. 3. Gyllius'a göre: Sular bu noktada kararsız oldukları için bu ad verilmiş –yn.
Koyun deniz kıyısındaki uzunluğunu Gyllius 800 adım olarak hesaplar –yn.
Osmanlı tarihinde yazılmış olduğuna göre, İstanbul'un kuşatılmasında Rumlar limanın girişini zincirle kapamışlardı. Balta Limanında bulunan 400 geminin 72'si karaya çıkarıldı.

Bu olanların anlatımında
İnsan çabasını görürüm önce
Rüzgar gücüyle makineyi,
Kullanmak ister yararına.

Bilirim ben makinelerin
Olanaksızı yaptıklarını
İsteneni başardıklarını
Ve bir başka dünya yarattıklarını.

İnsanoğlunun yaptığı şey,
Tekerleksiz ve ip olmadan
Kendi kendine devinir
İlerler, yürür, adım atmadan.

Sabunla yağlanmış tekerlekli arabalarla ve yelken bile açarak Galata surları tarafından Okmeydanı'na geçirdiler. Ve Baltaoğlu'nun öncülüğünde Fener Kapısı karşısında Haliç Denizine indirdiler– yn.

EMİRGANOĞLU BAHÇESİ ya da **YENİ VİLAYET**
Halk dilinde **EMİRGAN**
Türkler oturur

Emirganoğlu'nun güzel havası
Kendine çeker gören herkesi,
Yeni Camii ve yeni hamamı
Dükkanlar pırıl pırıl Hamid yapısı.

Önce Hisar'dı gümrük yeri
Karadeniz'den gelen geminin.
Taşıttı Sultan Hamid Han
Gümrüğü buraya Hisar'dan.

Kent içinde görkemli imaretine
Mülkler adadı birbiri ardından
Güzel niyetler ve iyi düşünceyle
Her iş rahat yürüsün diye.

Yeryüzündeki yer adları
Tarihçilerin kayıtlarına geçer
Ya oraları yapanların adıyla
Ya da bir olay için konulur.

Tarih yazanın anlatıları
Bilinse eğer orda oturanlarca,
Bulunur elbette doğru nedeni
Niye Emirgan diye takılmış adı.

Büyük hükümdar Dördüncü Murad,
Emirgan oğlunu paşa yapmış
Mal ve mülk vermiş ona
Bu köyü de onun adıyla anmış[171]

[171] Emirganoğlu'na Tahmasp Kulu Han derlerdi. Sultan Murad ona Yusuf Paşa adıyla Halep Paşalığını vermişti. Ancak orada iki ay kalabildi. Çünkü oranın halkını gücendirmişti. Sultan

Yeni Emirgan denilmiş bu yere
Feridun Paşa da derlerdi önce,
"Kiparodis" en eski adı
"Serviler" demek Rum dilinde.

Latince dediler "Trevia"
İstinye'ye inen yola,
Mihraba armağan olan
Güzel heykelin anısına.

Murad bu sefer onu İzmit'e gönderdi ve sonra kendisiyle birlikte İstanbul'a getirdi. Vezirliğini ve mülklerini geri aldı. Bu bahçeyi de Feridun Paşa'ya verdi. Kent içinde Ahırkapı'daki sarayı, Kağıthane Köyündeki çiftliği, bütün varlığı saraya mal edildi. 6-7 yıl sonra Sultan İbrahim döneminde katledildi– yn.

Rumeli'de dördüncü burun
TOKMAK BURNU[172] ve **İSTİNYE** (Rumca **STENİA**)
Türkler ve Rumlar, az sayıda Ermeniler oturur

Doğanın tüm güzellikleri
Yan yana gelip buluşmuş burada
Gezip tozan meraklılara
Burada seyir için en hoş manzara.

Nereye baksanız güzellik dolu
Periler geziyor her yanda sanki,
Koy, deniz, vadi, tarlalar ve dağlar
El ele tutuşmuş oynuyor gibi.

Doğa capcanlı gösterişli
Hava yaratmak istiyor o da,
Biçimden biçime giriyor
Salınıp geliyor bir gelin gibi.

Sıralanıp yüksek dağlar
Bir ordu asker gibi yan yana,
Bazen bir sıra, bazen iki sıra
Çevreyi sarıp dolanır gibi.

Doğanın çizgisi düz olmaz hep,
Biçimli süsler sevilir elbet
Koylar, vadiler, dağ geçitleri
Taşlara oyulmuş, yontulmuş gibi.

Sıra dağların etekleri
Düzlük kırlara yayılır gider.
Süsler her yanı sonuna kadar
Saklar gözlerden kimi yerleri.

[172] Bu buruna, Tokmakçı denilen deniz korsanlarının yuvalanması, cinayet işleyip kötülük yapması nedeniyle bu ad verilmiş– yn.

Tek sıra dağlar uzansa
Kırları kesse, başka olur
Ama çift sıra dağlar, sağda ve solda
Vadiler bir değişik olur.

Yeni değil bu, böyle yaratılmış
Bize dünden bugüne görünen.
Ama bu görüntü çıkınca karşına
Şaşırtır seni hiç görmemişsin gibi.

Böylece zenginleşiyor
Köyün güzelliği, derenin akışı.
Düğün evine dönünce her taraf
Küçük ayrıntılar da büyük görünüyor.

Kimi zaman dağınık olanlar
Belli bir yerde yan yana gelir,
Ve manzarası geniş yerler
Bir resim gibi küçük görünür.

İstinye düzü, hoş görünümlü
Dar bir alanda geniştir sanki
Saraylıların yolu üstündedir.
Taa Beyoğludan Büyükdere'ye.

Vadi sayılır kırlara gelince
Sular akar aralarından
Bir araya toplanır hepsi
Türk semtlerinden kavuşur denize.

Halkın gereksindiği su
Uzun yollarla gelir çeşmeye

Böylece yarısı gider yarısı kalır.
İçteki dağlarda killi toprak
Eyüp'e gemiyle taşınır[173]
Bu beyaz kille oralarda
Çanak çömlek yapılır.

Kırkağaç'tan sonra bu körfez
Bosphorus'un ikinci limanı.
Giriş çıkışı boynuz biçimi
Bir mil uzanır öteye boyu.

Eskiden Lastenis, şu Megaralı[174]
Adını vermiş bu güzel yere.
Stephanos'un yazdığı gibi
Leostenios da der Rumlar buraya.

Bu dağlarda eskiden taparlarmış
Amfianios'a düş tapınağında.
Hasta bir toplum, kör gibi
Doğru yerine tüm yalan işi[175]

---

[173] Killi dağlar nedeniyle su toprağa sızmadığından 1789 yılında yağan müthiş bir yağmur büyük zararlara yol açtı. Beşiktaş'ta evleri, köprüyü ve değirmeni yıktı, atları öldürdü, hamamı kumlarla doldurdu. Ortaköy'de ikiden fazla evin duvarlarını yıktı, iki kişiyi öldürdü. Kuruçeşme'de bahçe duvarlarını ve bir evi yıktı, ev sahibi öldü. Bebek'te üç ev yıktı, mezar taşlarını deniz kıyısına kadar sürükledi. İstinye'de bir ev yıkıldı, altı öküz denize sürüklendi. Bazı yerlerde de az ya da çok zararlar verdi. Ev eşyalarını denize sürükledi, ağaç ve taş parçalarını evlerin sokakların üstüne düşürdü. Sellerin geçtiği yollar ve oradaki evler kumla doldu– yn.
Gyllius, Çengelköy koyunu, İstinye'den daha büyük sayıyor ve lodoslu havalarda dalga yaptığını yazıyor– yn.
Dionysios böyle yazıyor. Ablin (?) ise bu adı Kesteres biçiminde kaydediyor. Gylius ise bunu Lastenia'ya benzetiyor– yn.

Rumelinde Beşinci Burun
KÖYBAŞI[176]**-YENİKÖY**'ün bulunduğu yer.
Türkler, Ermeniler ve çoğunlukla Rumlar oturur

"Neo kirion" Yeniköy denildi[177]
Yeniliğinden ötürü, Rumcada
Sanılıyorki binbeşyüzlerde
Kurulmuş bu köy, dağlık bölgede.

Türlü türlü olur dünya işleri
Adlar başka, görünüm başka,
Emirgan yenidir, eski sayılır.
Yeniköy eskidir, yeni denilir.

Adı köy ama gerçekte bir kent,
Her yer kalabalık ve dolu
Verdiği vergi herkesten yüksek[178]
Gemicilikte ustadır gerçek.

Yazlıkta benim hoşuma gider
Yeşille bezenmiş olmalı her yer
Kentte ise oturmak için
Yeşil aramak gereksiz derim.

---

[176] Köybaşı, burun olarak adlandırılmıyor burada oturanlarca. Ancak coğrafi yönden bakılırsa denize iyice uzanmış olduğu için "burun" demeli– yn.

Neo kirion Rumca "Yeniköy" demektir. Türkçede de aynen kullanılıyor– yn.

Burada kadı bulunurdu. Burada oturanların savaş zamanı donanma-ı hûmayuna asker verme yükümlülüğü vardı. Ayrıca Boğaz'ın öteki köylerine daha fazla vergi (yaklaşık 1200 kuruş) öderlerdi. Saray hayvanlarının gereksinimi olan saman buradan satın alınırdı. Halkı balık salamurası yapar, satar ve büyük gelir elde ederdi– yn.

İki şey için yazlık severim:
Doğayla baş başa yalnız kalmak.
İki şey için kentteyim:
Çalışmak ve arkadaş bulmak.

Havası, suyu ve yeşili
Buranın övünç kaynağı.
Evleri bol, oturanı çok
İnsanları içten yürekten.

Kiliselerin adlarıyla
Anılır köyün üç mahallesi.
Aya Nikola ve Aya Yorgi
Ve Panaiya derler onlara[179]

Bizim kilise ise Meryem Ana
Mezarlığın hemen yanında.
Tam karşısında çeşmesinde de var
Ermeni Suyu denilir ona.

Köyde su az, dere misali
Yağmur yağınca biraz çoğalır.
Köybaşı Burnu çıkıntısına
Kommaros derdi Rumlar eskiden[180]

Görenler söylüyor, anlatanlar var
Denizden gelmiş bir zaman eşkıya
Tatar Tepesini yakıp yıkmış
Talan etmiş barbarlar her yanı[181]

---

[179] Yeşilköy'de üç ayazma vardı: Ayi Yorgi, Ayi Haralambols ve Ayi Paraskevi– yn.

Dionysios döneminde tepelerde kendiliğinden yetişen bir yemiş çeşidine bu ad (hoca yemişi) verilirdi– yn.

Tuna ve Don kıyılarında oturan kazaklar, Osmanlı donanmasının Kefe'de bulunduğu bir zaman, Hicri 1033 Şevval ayının 4.

TARABYA
Rumlar, az sayıda başkaları ve Ermeniler oturur

Bir zamanlar Tarabya'nın
"Linos" denilen ucuna geldim.
Bana derin bir acı vermekteydi.
İçimi dolduran kederim.

Çoğu kez gerçek halkın dediği
Yer değişince istek değişir.
Ama değişen yeni gelendir
Yoksa kalplerde yatan değil.

Hemen yanında küçük bir koya
"Oldios kalos" demiş eskiler.
Kıyıya yakın ufak bir ada
Ya da kayaya "Katergo" adı verilir.

Tepenin başı tam bir yumru
Koydan uzanan Tarabya ucu.
Yel değirmeni, eski bir fener
Yön verir gelen gemiye.

Ve sonra geçtim Tarabya'nın
Dökme yapılmış gibi koyuna.
Çevresi bütün toprak dilimi
Alt kısmı saçacakmış gibi.

---

günü, şayka denilen 150 sandalla Yeniköy'e saldırdı. Bir kısım dükkanları yakıp evleri talan ettikten sonra Sekbanbaşı ve Bostancıbaşı'ların gelmesi üzerine Karadeniz'e doğru kaçtılar. Bu olaydan sonra önlem alarak Boğaz'ın ağzına Kavak kaleleri yapıldı. Sultan II. Mustafa zamanında, Hicri 1114/Miladi 1702 yılında onlar yeniden saldırınca, bu kez Kırım yakınında Kerç Boğazı'nın akıntı burnuna Yeni Kale yapıldı. Sultan III. Osman zamanında kale onarıldı, özel nöbetçi konuldu– yn.

Denizin yüzü korku verici
Bilmem ki nasıl güzelleşiyor
Toprağın bağrıyla kucaklaşınca
Deryanın dibi hoş görünüyor.

Gönlümün zevki taraf tutmaz hiç
Suyu da toprağı da birlikte sever
Tüm kalbimle sevdiklerim
Ölçülü bir duygu yaratır içimde.

Bir mil uzanır bu koy kenarı
İskelesi güzel, balıkları bol,
Kuzey ucunda derindir deniz
Güney'de sığ, kayalık.

Batı yönünde el değmemiş vadiler
Biri içinde bir dere akıyor.
Bir mil kadar uzunluğu
Batıdan gelip denize kadar.

İçerlerde oturanlarda
Bir hasrettir kuzeyi görmek.
Deniz kıyısında oturanlar ise
Bıkmışlardır oraya bakmaktan.

Sık ağaçla kaplıydı her yanı
Serin ve gölgelik orman
Ancak insan eli ve kafası
Tarlalar açtı, yapılar yaptı.

İşlerin başında çiftçilik gelir
Toprak bağrının sanki ebesi.
Sevgi yerine balta gösterir
Her yeri kaplayan ormana karşı.

Şimdi burada yaşayanların
Büyük küçük hepsi Rumlar
Ve Metropolit'in oturma yeri
Terkos'tan geldi buraya[182]

Deneyler etkiledi beni
Çok işittim ağlayanları
İsteklerin dertlerini
Ve acılarını kederlerini.

Taht ve koltuk peşinde koşanlar
Kıvranıp devamlı eziyet çeker.
Kavuşunca ona, korku yıpratır,
Yitirince acısı bitmez.

Tüm insanların keyiflerine
Sonunda acı arkadaş olur.
Zevk ve sefa izleyense
Kederle buluşur, tasa verir kalbe.

Keyif gider acısı kalır geride.
Dağ gibi yıkılmış üstümüze.
Tutkuda acı olan şey
Akılla değil, fesatla gelir.

İlaç ve şifa ile gelmiş Medea,
Melhemlerini yaratmak için.
Eski varlığı yeniye değil,
Yanlış bir görüşü değiştirmek için.

[182] Metropolit'in oturduğu yer, eskiden "terkon" denilen Terkos yöresi idi. Karadeniz kıyısında İstanbul'dan bir günlük uzaklıkta bir yerdi burası. Bu nedenle Metropolit'in ünvanı "Terkon ve Neokirion Piskoposu" idi. Yani Terkos ve Yeniköy, İpertemos, saygıdeğer diye anılır. Daha sonraları Terkos yöresinde oturan Türkler çoğalınca, metropolitliğinikamet yeri Tarabya'ya taşındı– yn.

Yaptığı bu iş kireç ve kumla
Kendine özgü bir deney idi.
İyilik ister, iyi görünür
Ama kötüye yorumlanır[183]

"Aetes" gelip de onur arayan
Bu insanları görmeliydi.
Ölçüyü bilen iyiye gider
Ölçüsüz olansa kötüye döner.

Eskiler der ki, buraya gelmiş
İlaç sandığı saklansın diye
Bu nedenle bu koyun ilk adı
"Farmakia" oldu, ilaç anlamı[184]

Kentin çobanı, Atticos aşkı
Tarabya diye çevirdi bu adı[185]
Değişti hastadan kalan o kötü ad
Sağlıklı kişinin aklıyla.

183 "Medea" Cholchis kralının kızı ve Jason'un karısı idi. Kimi onu çok erdemli bir kadın, kimi de cadı, büyücü ve kötü biri olarak gösterir. Ancak bu ikinci görüşte olanlar bile onun iyi bir tabiata sahip olduğunu kabul eder. Sonraları tutulduğu hastalık nedeniyle kudurdu. Ovidius bu ünlü kadının ağzından bu sözleri söyledi.

184 Farmakia Rumca "ilaç" demektir. Buraya eskiden bu ad verildi. Colchisli Nedea ilaç sandığıyla buraya geldi. Gyllius'a göre (2. kitap, 16. bölüm) Bizanslı Dionysios böyle yazmıştır– yn.
Gyllius Farmakia adının Tarabya olarak değiştiğini anlatır. Ancak Sokrat'ın (7. kitap, 25. bölüm) yazdığı gibi bunun Atticos tarafında değiştirildiğini söylemez, hükümdarın emriyle yapılmış olduğunu sandığını belirtir– yn.

KALENDER
Gezinti yeri. Oturan yok

Aslında bu Kalender adı
Orada yaşayan dervişten gelir.
Yüksek dağların bir vadisinde
Ağaçlık ve düzlük deniz kenarı.

"Pitekos" denilmiş eksiden buraya
Ve "Libadion" daha sonraları,
Kimi zaman elçiler, kimi zaman saraylılar
Toplanırmış burada görüşmek için.

Büyük Ohan'ın ayazması da
Kanıtıdır bir kilisenin.
Bugün yok olmuş, kitap yazmıyor,
Kulaktan gelmiştir anlayacağınız adı.

Kalender ile Köybaşı arası
Deniz kıyısı kayalık taşlık
"Bakris" derlerdi eskiden
Dalgaların çıkardığı acı ses yüzünden.

Biraz yürüdüm içerlere doğru.
Görünümü hoş yerler çepeçevre
Sürülerin çobanları da
Kaval çalıyor ortaklarında.

Bu sürülerin hayvanları
Öğle vaktinin tam sıcağında
Bir araya gelip toplanır
Gölgelik yerde geviş getirir.

Hafif rüzgarın tatlı esişi
Oynatır dallarda yaprakları
Kentte aranıp da bulunmayan
Serinliği getirir kızgın sıcağa

Öylesine şaşırmışım ki
İçimde bir başka dünya uyandı
Bir saat dalıp gitmişim
Kendimden geçmiş uyumuşum gibi.

Çobanlar elbet yoksul kişiler
Ancak dertsizdir kraldan çok.
Ve sürüdeki zavallı hayvan
Daha rahattır bütün insanlardan.

Bir yana yatmış serin otlakta
Gökyüzüne yan yan bakıyor,
Göz bebekleri sana dönünce
Bir şey istermiş duygusu veriyor.

Yavaş sallanan davar başları
Geviş getiren kalın çeneler.
Yumuşak tatlı gidip geliyor
Bu da bir başka görüntü bize.

Dert etmemek, duymamak bir şey
Olanları unutup bunca dönemde.
İnsanların önemli sandığını,
Bırakıp merak ettiklerini.

Akıllı derler, oysa ben hiç

Kötü istekten geri duramam.
Küçük yaratıklar, ufak şey özler
Bense dünyada doymam.

Rumeli kıyısında altıncı burun
KİREÇ BURNU
Oturan yok. Gezi ve eğlence yeri

Eski iş yerleri ve ilk fırınlar
Sonradan uzun süre kapalı kalmış
Tanımış herkes eski adıyla
Halkın ağzında böyle kalmış.

Senin adına "Kireç" dediler
Eğlence için yaratılmışken.
Sen poyrazın sesi, serin esinti
Kireç Ocağı içinde yandı.

Halk ağzındaki iyi-kötü söz,
Değiştiremez yaratılmışı.
Ama doğadan gelen türlü şey
Etkiler elbet halkın şanını.

Yeni yapılar İshak Ağa'nın,
Tanınmış kişi, gümrükçübaşı.
Eskilikler hep yeniye döndü
Sultan Mahmud döneminde.

Hoş görünen ağaçlıkları
Kuzey yeline arkadaş oldu.
Kavurucu sıcakta bile
Oraları hep serin oldu.

Yaz günlerinde ferah nefesi
Seni kendine çeker gibidir.
Sert, güçlü, soğuk esinti
Ne sonbaharın, ne baharın işi.

Buralara da uğramış derler
Karadeniz'in garip adamı,
Hani şu Kilit, eski söylemle
Ya da Klidos Rumcada[186]

Kireç Burnunun asıl sınırı
Dere ağzından kıyıya kadar
Büyük Kaya yüzünden Dikea dendi,
Ve Sonraları Prologenen.

Yakınlardaki eski ayazma
Aziz Yevpime adlı kilisenin[187]
Tepe üzerinde izleri var
Bir manastırın kalıntısı.

[186] Gyllius buralarda temel kalıntıları ve yıkılmış mermer sütunlar gördüğünü söyler– yn.
Bu ayazmayı daha sonra Ermeni asıllı Yakup onardı– yn.

KEFELİ KÖY
Türklerin oturduğu ufak bir köy

Eskiden oturan Kefeli Türkler
Adlarını vermiş buraya.
Deniz kıyısı balıkhane
Başlıca uğraşı buralıların

Poyraz rüzgarı doğru denizden
Güçlü eser bu tepelere,
Gelen bu yoğun hava tabakası
Vermez buraya yazlık manzarası.

Kimi zaman bir şeyi eleştirenler
Yalnız kusurları göze batırır.
Bir şeyi, bir yeri anlamak için
Ölçülü koymalı tüm verileri.

Çok hoşa gider bu kıyı ucu,
Kendi içinde derin bir koyu var.
Biraz yayılmak istese bile
Kendi çevresi içinde kapalı kalan.

Ona bitişik Kırkağaç koyu
Bol balıklıdır Boğaziçi'nde
Bir göz atarsa etrafına
Gezginlerin ilgisini çeker.

Tüm karşısında Karadeniz'in
Genişi uzun yapma çabası.
Doğadan gelen çapraşık durum
Olur kendine övgü kaynağı.

Sarıyar ve Kavak ünlü yerlerdir
Görünmez bile dışarıdan gelene.
Gemi barınır iskelelerde
Ancak bilinir o geldiğinde.

Burası ne iskele, ne gemi yeri,
Evde oturur görür geleni.
Boğaz ucuna girmeden bile
İzleyebilir gelişlerini.

Bir şeyi yapan insandır hep
Onun eliyle kaya süslenir
İnsan sanatı işe dönünce
Görmeden bile belli olur.

Ve Kırkağaç'ın kıyı sonunda
Saron yiğite tapınak yapılmış
Tanrıdan doğma bu Megaralı,
Deniz Tanrısı sanılıyormuş[188]

[188] Yamacın adı da Saron adıyla anılır– yn.

BÜYÜKDERE
Türkler, Rumlar ve Avrupalılar oturur.

"Vatikolpas"tır birinci adı
Dere, koy ve kıyının[189]
Büyükdereye çevrildi sonra
Koyu geniş olduğu için.

"Urbinyan" fırçasından güzel tablolar
Kırkağaç'ın tasvirleri var[190].
"Kırkağaç" denildi dağ yamacında,
Uzanıp giden yeşilliklere.

Bu ovalarda iç içe girmiş
Sanki uçuyor meşeler,
Sık arayla ağaç sırası
Dörtgen biçim yapıyor gibi.

Köprü üzerinden dereye baktım
Kamışlıklar var suyun içinde.
Ve aynı suda hayvan yayılmış
Ressamlar için esin kaynağı.

Büyükdere'nin yan tarafları
Yayılıp giden kırlarla kaplı,
Avrupalının gönlünü çelmiş,
Yazlığı için buraya gelmiş.

Sultan Hamid'e oturmak için
Yazlık bir hane yapılmış burada.
Deniz kıyısı düzlenmiş hemen
Arabalara kolaylık olsun diye.

---

189 *Votis*'in karşılığı derin, *kolpos*'unki koydur. Büyükdere suyunun bir bölümü yeraltı geçitlerinden bazı çeşmelere akar.

190 Bunlara "Yedi Kardeş" de derler. Ağaç kökleri birbirine karıştığı için bu adı verirler– yn.

Kırlar içinde, ağaçıklarda
Yıkılmış bir yerin temelleri var.
Hükümdar için yazlık yapılmış
Deniz kıyısı sakin olur diye.

Daha yukarda görünür bize
Kırlar içinde uzanan bir yol[191]
Bu hükümdara özel yapılmış
Vadideki bahçeye gitsin diye.

İç vadideki güzel bahçede
Akan çeşitli sular vardı
Fener'e kadar uzanan orman
Hayvanlar dolu, av yeri Şah'ın.

Bu bahçelerden bugüne kalan
Çokça değişmiş ama var olan
Hünkar Suyu'dur yine akıyor
Hükümdar adını hâlâ taşıyor.

Bu bereketli dağları için
"Kalos Agros" adı verildi[192],
Buradan geliyor en eski adı
Rum'un dilinde söylendiği gibi.

İstinye'nin kilinin beyazı gibi
Burası övünür sarısıyla,
Eyüp ucunda çömlekçilerin
Kullandıkları bu toprak ile.

---

[191] Bu yolu ve Kefeliköy çeşmesini Abdülhamid zamanında Kaptan Paşa olan Hasan Paşa onarmıştır– yn.

Kalos Agros, Rumcada "güzel, iyi" anlamına gelir. Bizce "güzel yer" demektir– yn.

SARIYAR (SARIYER)
Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Avrupalılar oturur.
ve **YENİMAHALLE**
Rumlar oturur.

Sarıyar'da dağlar altın gibidir
Yazlıkların son durağı[193]
Yapıları süslü bezeli,
Avrupa işi yapımcıları.

Suyu havası hastaya şifa,
Uzaklığı ise göze görünmez.
Meşe ormanı gümüştür suyu[194]
Birçok ilaçlardan daha etkili.

Kuzey yönünde Karadeniz'e
Dalga dalga uzanır dağlar.
Denilene bakılırsa
Havası yaramaz deniz esintisinde.

Eskiden köydü, bizler otururduk
Surp Agop adlı kiliseyle.
Ancak sonradan kötü rastlantı
Dinleri saptı başka bir yöne.

---

193 Sarıyar madenlerine Markasita denilirdi. Bu madenden çok az miktarda altın çıkar. Önceleri burada da altın çıkarılmasına çalışıldı ise de sonraları fazla masraflı olacağı için cayıldı– yn.

194 Arasından sular akan Sarıyar Vadisinde eskiden üç manastır bulunuyormuş. Birbirinden fazla uzak olmayan bu manastırlarının her birinin ayazmaları (suları) vardı. Bu sulardan biri az akan ama şifalı olan Fındık Suyu, öbürleri Kestane Suyu ve Gümüş Suyudur. Bu suya yakın bir kaynak daha vardır. O da eski bir manastır ayazmasından kalma olup adına Hünkar Suyu derler– yn.

Dağların sarı renkleri yüzünden
Türkçede ona "Sarı Yar" dendi.
Ya da yakında bulunan "Saron"
Değişip oluvermiş Sarıyar.

Denize doğru çıkıntısına
"Sima" denilmiş, Dionysios yazmış[195]
Akletria denilmiş küçük koyuna
Hem de buraya akan suyuna.

Bunun yanında Rumların köyü
"Yeni Mahalle" onun da adı.
Kıyıya yakın kalıntısı var
Bir kiliseyle bir çeşmenin.

Buradan yukarı bir göz atarsan
Boğaz'ın sonu görünür artık.
"Mavromolos"un yıkıntıları
Karataş demiş Türk ona.

Orada "Serapion"un put evi
Bizans halkının bir tapınağı
Ve de tapınağı büyük Rea'nın
Orada yükselmiş evi "Ana"nın.

[195] *Mavromolos* Rumcada "Siyah Kale" demektir. Yıkılmış olan eski hisarın yerine Gyllius zamanında inşa edildi. Ağustos ayının 15. günü burada panayır yapılırdı. Osmanlıların yazdıklarına göre Hicri 1026/Miladi 1617'de burada ancak iki kulübe ve bir koruluk vardı. Daha sonra Rum papazları gelip buradaki yapılan çoğalttılar. Bağ, bahçe, değirmen, balıkhane ve kilise yaptılar. Bunlar 10 kadar oldu. Hicri 1102/Miladi 1690 yılında ise bunlar tamamen yıkılıp yerine Hıristiyanlara özgü güzel bir kilise ve manastır yapıldı. Hicri 1128/Miladi 1716 yılında Sefer ayının 3. Günü Şehit Ali Paşa bu kilise ve manastırı yıktı –yn.

Güzel manastır Meryem Ana'nın
Ağustos ayı, anılır her yıl,
Sonra o da gene yıkılmış
Onarımı da güçlük yaratmış.

Daha ilerde Boğaz ucunda
Öreke taşını görüyoruz biz[196]
Esin kaynağı şairler için
Ölüm anıtı saraylılara.

[196] Bu kayalara mavimsi renklerinden dolayı cyanean taşları denilirdi. Herodotos'un yazdığına göre (4. Kitap) onlar hareket ederlerdi. Şiddetli rüzgarda dalgalarla kaplanır, durgun zamanda ise ortaya çıkardı. Bu nedenle sabit olan kayaların hareket ettiği sanılırdı. Bunların birbirlerine yaklaştıkları sanılır ve onun için symplegades denirdi, yani birleşik anlamına. Plinius'a göre birbirinden biraz uzak göründüklerinden çift sanılır, başka zaman üst üste göründüklerinden birleşmiş gibi olurlardı. Bunlar Fener'de deniz kıyısının az ilerisinde bulunan kayalardı. En yüksek olanı bir sütun biçimindedir. Üzerinde Latince yazılar vardır. Leunclavius bu yazıyı üç satır olarak yorumladı. 1680 yılında Vestius adında biri de öyle çözümledi. Izbon ise biraz değişik yorum yapar ve başka bir ay ve İmparator Augustus'un adından söz eder. 1778'de Sestini biraz değişik olarak üç satırı yorumladı ve Tiberius adına dikilmiş olduğunu öne sürdü. Ve burasını yola çıkacak gemilerin yol selameti için kurban yeri olarak kullandıklarını belirtti. Başkaları ise İmparator Hadrianus adına yapıldığını öne sürdüler. Böylelikle halk ağzındaki Pompeius adına olduğu kanısı temelsiz kaldı– yn.

ANADOLU YAKASI

Birinci burun
ÜSKÜDAR
ÖKÜZ LİMANI-KUZGUNCUK
STAVROS-BEYLERBEYİ
ÇENGELKÖY
KULELİ-KULE BAHÇESİ

İkinci burun
ZEYTİN BURNU-VANİKÖY

Üçüncü burun
KANDİLLİ
GÖKSU
ANADOLU HİSARI

Dördüncü burun
KANLICA-ÇUBUKLU
İNCİRLİ KÖY-SULTANİYE
BEYKOZ

Beşinci burun
SELVİ BURNU-HÜNKAR İSKELESİ

Altıncı burun
MACAR BURNU-YUŞA DAĞI

Yedinci burun
YOROZ-YOROZ KALESİ-KAVAK

Anadolu'da birinci burun

ÜSKÜDAR

Türklerin, Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin oturdukları kalabalık bir kent. Şemsi Paşa Sarayı, padişahın Anadolu'da ilk biniş yeri.

Chrysopolis denmiş buraya
Altın Kent anlamına gelir
Chryses'den kaynaklanmış eskiden[197]
Mezar yeri buradadır demişler.

Daha sonra Üsküdar denildi
Kalkanlı demek olur Latincede[198]
Kalkanlı askerler yaşamış orada
Ya da Chryses'e kalkan demişler.

---

[197] Chryses, Agamennon ve Chrysia'nın oğlu idi. Kız kardeşi İfigenia'yı ziyaret için Doros'a giderken burada öldü ve gömüldü. Kent onun adıyla Chrysopolis adını aldı. Kimi, örneğin Dionysios böyle anlatıyor. Kimisi ise Persler burada egemen olduklarında, çevredeki halktan topladıkları vergileri burada sakladıkları için kente bu adı taktıklarını söyler. Chrysopolis, yani Altın Kent. Ayrıca Ksenophon'un anlattığına göre Karadeniz gemilerinin ödediği vergi ya da harçlar, hazine yeri olarak burada toplandı. Bu yüzden bu ad verildi. Ancak Rumca olan bu adın Persler tarafından değil de Rumlarca takılmış olması daha yerindedir– yn.

[198] Türkler tarafından Üsküdar biçimine sokulmuş olan Scutaris adının, kalkan kenti anlamına gelen Scutarium'dan gelmiş olduğu düşünmüştü Gyllius. Rumlar zamanında burada kalkan taşıyan askerler vardı. Zaman zaman Bizans'a egemen olan Franklar da kalkan kullanırlardı. Chryson sözü de Scutum, yani kalkan olarak çevrilebiliyor– yn.

Atinalı komutanlara
Surla çevrili bir kent yapıldı
Pontus'un hazinesi burada
Otuz yelkenli hep denizde tutuldu.

Cedrenus der ki, Hükümdar Filip
Yeni binalar yaptırdı orada
Bir kral sarayı kendine
Bir balıkhane ve bir bahçe oğluna.

Ne ki sonradan bunlar yok oldu
Kentin surları, eski yapılar
Tüm balıkhane ve kral bahçesi
Halkın yaptığı evlerle doldu.

Kentin derin ve geniş limanı
Yapılarla çevrelendi halk için
Türklerle Persler savaştı burada
Eskiler bozuldu yeniler geldi.

Bir hastane ve konak yeri
Okul, dershane ve misafirhane
Kıyıda bir cami yaptırdı
Süleyman Hanın kızı Mihrimah[199]

Kıyı boyunca yapı dolunca
Küçüktü sanki Üsküdar koyu
Valdé Camiini yaptırdı
Üçüncü Murad'ın anası Nurbanu[200]

---

[199] Bu caminin adı İskele Camii idi. Büyük kapısının üstündeki yazıya göre Hicri 955/Miladi 1547 yılının Zilhicce ayında yapılmıştır– yn.

[200] Sultan II. Selim'in eşi Nurbanu Sultan bu camii Hicri 985/Miladi 1577 yılında yaptırdı. Ayrıca çifte hamam, imaret ve

Ulu hükümdar Süleyman Hanın
Büyük kadını haseki Sultan
Cami ve hamam yaptırmakla kalmadı
Ekledi bir medrese imaretine.

İbrahim'in anası Mahpeyker Kösem
Yaptırdı imaret, cami ve iki hamam[201]
Üçüncü Mustafa tepeye dikti
Yüksek bir cami ataları için.

Fatih'in veziri Rum denen Mehmed
Yaptı medrese yanınada bir bir cami,
Üçüncü Murad'ın Şemsi Paşası
Dikti bir cami yanıbaşına[202]

Onun yanında hükümdara bir köşk
Padişahların her zaman emrinde
Deniz ucunda üç katlı yapı
Ve Şemsi Paşa denildi adına.

İnsanoğlu bu, gelip geçici
Kendi gider işleri kalır
İşler görünür, işleyen yok
İşin ömrü, yapanından çok.

---

medrese de inşa ettirdi. Valide Hanım ayrıca İstanbul'da bir vakıf kurarak bu camiye bağladı– yn.

Sultan I. Ahmed'in eşi olan Kösem Sultan'ın asıl adı Mahpeyker idi. IV. Murad, Şehzade Kasım ve I. İbrahim ondan doğdular. Bu cami Hicri 1053/Miladi 1643 yılında yapıldı– yn.

Bu caminin kubbesinin tepesinde, Türklerde âdet olduğu üzere hilal biçiminde bir alem yerine, tamamen değişik altın yaldızlı bir güneş konulmuştur. Bu mutlaka yaptıranın adının anılması, anlaşılması ve duyulması içindir. Çünkü Arap dilinde güneşin karşılığı *şems*'tir– yn.

İki Emeni semti var burada
İlk mahallenin adı Selamsız.
Güzel ve süslü bir kilisesi
Durur orada Surp Haç adına.

İkincinin adı Yeni Mahalle
Kilisesinin adı Surp Karabet[203]
Manastırı tam karşısında
Ruhanileri bağlıdır Kudüs'e.

Bu güzel kentin yüksek tepesi
Poyraz yelini kendine çeker
Bu yazlıklarda Bizans'a yakın
Böyle kent yapmak kimin harcı.

Bu yörenin güney kısmında
Eskilerin anlattıkları,
Dikilmiş sütunlar varmış sırayla
Sütun üstünde de dörtgen bir tapınak.

Orada dururmuş inek şeklinde
Bakır bir heykel Daryanus işi.
Kodinus'un dediği gibi
Sökülünce dörtgen olmuş.

Bu eski heykel Damalis adı
Chares'in eski eşi için yapılmış,[204]
Burada gömülüp heykel dikilmiş
Bizanslılarca Chares aşkına.

---

203 Yeni Mahalle kilisesini Vanlı rahip Zakariya yaptırdı. Kendi orada gömülüdür. Daha sonra Patrik Ohannes Golod zamanında onarıldı– yn.

204 Damalis, inek anlamındadır.

İnek heykelinden gelmiş diyorlar
Kıyıdaki kulenin adı[205]
Öküz kulesi derlermiş önce,
Şimdiki adı Kız Kulesi.

[205] Kız Kulesi adacığı şimdi fener görevi yapmakta, geceleri gemilere yön vermektedir. Gyllius'a göre karaya yaklaşık 100 adım uzaklıkta olup yeraltından geçitle bağlıdır. Sarnıcı bulunur. Ama yağmur suyu dılında yeraltındaki geçitle karadan su almaktadır. Eskiden karadan oraya kadar deniz üzerinde alçak bir sur ya da dalgakıran yapılmıştı. Bu Kalkedonya'dan Bizans'a gelen gemilerin su akımından güçlük çekmelerini önlemek içindi. Ancak Gyllius'tan az önce burası sökülmüştü. Taşları başka yapılarda kullanıldı. Kalan bazı parçaları hâlâ su altında görülür. Bu adacığın ya da kayalığın eskiden beri orada olduğu Damalis heykelinin orada dikili olduğu sanılıyor. Bu yargıya şu nedenle varılabilir. Nicetas'a göre burasını eskiler Damalia diye adlandırırlardı ve Osmanlılar onu çevirip buraya Öküz Kulesi adını verdiler. Dionysios ve başkaları da Damalis'in eskiden bir surla karaya bağlı olduğunu ileri sürerek, onu bir ada değil, toprağın ucu olarak düşünürlerdi. Nicetas 7. kitabının 3. bölümünde burasını imparator Manuel'in yaptırdığını yazmış olmasını, buranın tümü için değil, yalnız kule bölümü için anlamak gerekir. "Denizde inşa edilen ve Damalis denilen, Hisar diye de anılan kule, İmparator'un eseridir. Elimizde yazılı fazla kanıt bulunmadığından bunu kabul etmek gerekmektedir. Buranın tam karşı kıyısında, Mangaya Manastırının bulunduğu yerde (Şimdi Sarayın bulunduğu yer), aynı imparator başka bir kule daha yaptırdı. Düşman gemilerinin limana girişini önlemek için bu iki kule arasında bir yandan bir yana demir zincirler atılırdı"– yn.

ÖKÜZ LİMANI[206]
Türkler oturur-ve **KUZGUNCUK**
Rumlar, Yahudiler ve az sayıda Ermeniler oturur.

İstersen bilmek eski zamanı
Önemsiz sanma sen bu limanı.
Sürüyle öküz buradan geçmiş
Beşiktaş'tan Asya'ya gitmiş.

Anımsa buranın ilk ününü
Dillere destan oldu öküz geçidi
Bu nedenle konuldu adı
Bosphorus dendi, yani Öküz Geçidi.

Benim kanımca bir yere verilen ad
Uygunsa tutulur, beğenilir.
Tarihçilerin görüşleri
Kimi zaman gerçek olmayabilir.

İneklerin sürüyle geçişi için
Eskiden anlatılanlar
Kıyıda olur denizden dışarıda
Ya Kalkedonya ya da Bizans'ta.

İlginç bir görüş, belki bir ihtimal
Tarihçilere de kulak verelim
Ama Bosphorus denilsin diye
Her şeyi neden hemen kabul edelim.

[206] Öküz Limanının çeşmesi, camii ve çevresindeki bahçeler, sandal iskelesi Silahtar Abdurrahman Ağa zamanında yapıldı. Sultan III. Mustafa dönemidir.

Kuzguncuk'tur adı bu büyük köyün
Değişip geldi "Kosinitza"dan.
Ayi Pandeleimon adlı kilise
Oturma yeridir Metropolit'in.

Meskun yerler deniz kıyısında
Kara tarafı mezarla dolu
Büyük bölümü kabristan
Ölüler fazla sağ kalanlardan

Gömülmek için buranın toprağı
Kutsal sayılır Yahudilerce,
Burada kuruludur tahtı
Kudüs'teki din yardımcısının.

Ermenilerin de iş yerleri var
Güzel dokuma yapar, hazırlar.
Yazma işlenir renkli resimli
Hem güzel, hem de kaliteli.

Belki de Üsküdar'dan gelmiş
Adını ise yapandan almış.
Yalnız baharda açmaz o çiçek
Bahar ve güz solmaz üstelik.

ISTAVROZ Rumca **STAVROS** ya da **STAVROSİS**
Türkler oturur

Kuzguncuk'tan sonraki burun
"Nakkaş Burnu" adlandırılır.
Belki de Rumca "Nagalon"[207]
Sözcüğünden kalmadır.

"Haç" adına "Istavroz" denmiş
Türk ahaliyle dolu bu köy.
Diyorlar ki Constantin buraya
Haç işareti dikmiş, hikâye bu ya.

Şimdiki mezar bir manastırmış
Şimdiki hamam, eski bir kilise[208]
Bağlık bahçelik geniş vadide
Daha yukarda, bir de yıkık bir saray[209]

Sandalla akşam üzerleri
Dolaşırdım ben bu kıyılarda.
Doğanın sesi sanki bir çağrı
Dağlar görünür Beylerbeyinde.

Geniş ve büyük yaygın bir vadi
Geniş tepeler uyumlu ona.
Ulu Çamlıca yücelmiş durur
Yaratır sanki bir yeni dünya.

---

207 Gyllius zamanında böyle adlandırdı– yn.

208 Bir vakitler kilise idi. Eremya Çelebi zamanında kubbesi dururmuş. Eremya ayrıca bahçesinde bir ayazmanın bulunduğunu yazıyor– yn.
Bu sarayın Sultan II. Selim'in Piyale Paşa ile evlenmiş olan kızı Güherhan için yaptırmış olduğu söylenir. Yeremiya, Istavroz'u anlattığında Güherhan'dan söz ediyor ve "Büyük bir bahçe ve köşkü vardı" diyor. Öteki hükümdarlık binaları arasında bunu da anar. Hicri 1042/Miladi 1632'de Sultan IV. Murad, İstavroz'a gelip Solakoğlu diye anılan Zileos Paşa'yı (?) öldürttü– yn.

Işıklar süzülür altın gibi parıldar
Güneş batarken kırılır sanki.
Yeşil, kırmızı karışımı bir renk cümbüşü
İnsan ruhuna hoş bir coşku.

İsterim hemen tepeye ulaşmak
Dünyayı gören tahtına Çamlıca'nın[210]
İlham perisi gelir şair olana
Hızla atar yüreği burada.

Çıkmışsan tam tepesine
Her yer görünür bir tablo gibi
Boğaziçi, kent ve köyler,
Tüm Adalar ayaklarının dibinde sanki.

Değişir hemen o anda insan
Yarı uykuda, yarı uyanık
Gördüklerinin etkisiyle
Yükselir göklere doğru.

İnsanın türlü duyguları var
Ermez hiçbiri görme duygusuna.
İşitmek, tat ve koku almak
Güçsüz kalır görmenin yanında.

Bir engel yoksa görüşümüze
İnsan uzanabilir yıldızlara dek
İşitmeyle ulaşılmaz oraya
Erişilmez bir güç öbürlerine göre.

---

210 *Cihannuma*'da Çamlıca için şunlar yazılı: "Yumru büyük tepeler üzerinde yan yana iki mesire yeri var. Bunlardan birine Eski Çamlıca, ötekine Yeni Çamlıca derler. Sultan III. Mehmed burasını birçok yeni yapıyla zenginleştirdi"– yn.

Padişahların yazlığı için
Beylerbeyinde de bir saray vardı[211]
Bir dulun yakındaki binası
Engel oldu sarayı genişletmeye.

Fırsat oldu bu Mustafa Hana,[212]
Satmadı onu yabancılara,
Köşkünü yıktı ve toprağı sattı
Yazlıktaki halkına.

Deniz kıyısı bir dizi evler
Poyraz rüzgarı dolar oraya.
Istavroz'un öbür ucunda
Bir camii bulunur Sultan Hamid'in.

Bu ucu körfezin, Çengelköy yanı,
Girişin kolay, geniş bir vadi.
Beylerbeyinin deniz çıkışı,
Havuz denilen Çayır İskele.

Geniş bir çayır, serviler dolu,
Aslanağzından şırıl şırıl
Eski sarayın bu güzel suyu,
Kederli kalpler için tam gezi yeri.
İnce ruhlara ses verir burası
Ve bu seslerden seslenirim ben
Her sabah söylerim erkenden
Yazlık Boğaz'ın türküsünü.

---

[211] Beylerbeyi adı çok eski olmasa gerek. Çünkü eski Osmanlı kitaplarında buranın yalnız Istavroz ya da Stavroz diye adı geçer. Buraları Sultan IV. Murad çok severdi. Özellikle her yönü gören Çamlıca'nın hayranı olmuştu– yn.

[212] Bu, Sultan III. Mustafa'dır– yn.

ÇENGELKÖY
Türkler ve Rumlar oturur

Tarihçilerin dediğine göre
Onun ilk adı "Hriskeramis,"
Daha sonra "Cenger" denip
Halkın dilinde Çengelköy oldu.

Şafak sökerken altın ışıkla
Parlardı üstü kiliselerin
Bu yüzden denilmiş Hriskeramis,
Yani bizim dilde "Altın Kiremit."

Boğaz üstünde büyük koyu var
İstinye'den sonra gelir büyüklükte
Zengin vadisi, ufak bir deresi bulunur
Ayvasının yanında yeme de yat.

Kasım ayında dolunay olunca
Tüm kent büyüklü küçüklü koşup gelir
Denizin üstü olur bayram yeri
Toplamak için büyük balıkları.

Bir zamanlar tutulmazdı burası
Poyraz olmaz diye
"Kule bahçesi" ile "Havuz Başı"
Sağda ve solda sevdirdi burayı herkese.

Boğaz içinde her iki yanı
En güzel gören yalnız burası
Seyreder her an o büyük kenti
Bir resim gibi, ayna misali.

Senin duygulu, hassas ruhun
Zevk alır gelse bu taraflara
Bir gözle bakar, binleri görür
Ta uzaklara, daha da uzaklara.

Eski Fatihler burayı görüp
Hayran olup saraylar yaptırmış,
Bu yazlığı tam deniz kıyısında
Prokopius'un anlattığı gibi[213]

Dağıtılmış orası yeni yüzyılda
Justinianus onun yerine
Manastır yaptırmış kadınlar için
Günahlarından arınsın diye.

Sonra kilise yaptırmış Meryem Ana'ya
Yarıya kadar yıkık bugün
Kilisesi de Aya Yorgi'nin
Yıkık dökük köyün ucunda.

Ben burada gördüm sokak üzeri,
Bir haç işareti havuz taşında
Anımsayıp da eski zamanı dedim
Geçmişten demek yalnız bu kalmış.

[213] 1. kitap 9. bölüm. Gyllius orada iri temel taşları çıkarıldığını görmüş– yn.

KULE BAHÇESİ ya da **KULELİ**
Kitaplarda **NARLI BAHÇE** olarak da geçer
Oturanı yok. Padişahın Anadolu yakasında ikinci biniş yeri.-

Hoştur havası, hafif rüzgarı
Gece yuvarlak bir ay denizde
Geçen geminin şarkısını dinler
Sabaha kadar onun izinde.

Sesler vadiye, vadi seslere
Ahenkle yankılanır.
Tüm duygular doğa ile iç içe
Unutur artık ondan olmayanı.

Kayıkla girdim kule koyuna
Ağaçlıktı hemen denizden öte
Ormanlık tepe kanatlanmak istiyor
Denize şöyle bir dokunsun diye.

Gece karanlık, korku verici
Sabahsa yüzlerce öpücük,
Gündüz sanki bir cennet
Ağaçtan örtü gibi kurulmuş her taraf.

Güney yönünde çeşmeye yakın
Bu ortakların ortak sınırı
Kıyıda bir ağaç insan biçimi
Şairler için biçilmiş kaftan.

Kolay yanaşan hoş sözlülere
Aldırma sen, pek yakın durma.
Sen kalbini ver de anlayana
Ya da seni yaradana.

Arkadaşlıklar iyiden gelir
Ama yok olur bir dakika içinde
Ancak kendinle mutlu olursun
Arkadaş olursan kendinle.

Bu yol üzerinde bul kendini
Kendi dünyanı yapıyor gibi.
Verme kendini dalgalanmaya
Üzüntüden uzak kalmak için.

Senin değerin, aslolan bu,
Yüreğe seslenir huzur yaratan,
Tek varlığın budur doğadan gelen
Para, şeref, ün bunlara aldırma.

Seni yaratan güce bak önce
Sırayla seyret yaradılanı,
Peygamber sözlerinde
Duyduğun güzellikleri.

Tanrının işi açık bir kitap,
Peygamberlerden daha büyük,
Sen orada gör, her şeye kadir
Her şeyi bilenin ferasetini.

Ve daha sonra çık gez tepede
Göreceksin eskiden kalanı,
Ve soracaksın
Acep niye "Kuleli" demişler diye.

Boğaz'ı iyi bilenler sana
Anlatacak Süleyman Han'ın
Kulelerinden kalan izleri
Kalıntılarını bahçesarayın.

Ve bu saraydan kalan taşları,
Taşıyıvermiş Kağıthaneye
III. Ahmed'in veziri İbrahim Paşa
Yeni köşkünde kullansın diye.

Daha ilerde içlere doğru
Eski bahçenin kanalları.
Oradan yukarı aynı yol üstü
Ayazması Ayi Anastas'ın.

En uç noktada, ayazma yanı,
Eski mabedin kanıtı olan
Bir köşesinde haç işaretli
Dört köşe bir taş göreceksin.

Yazılı taşlar çoktur orada,
Gizlerler sizden bahçıvanlar
Eskiden adı Filakis olan bir köy
Rumlardan kaldı onlara.

Anadolu kıyısının ikinci burnu

ZEYTUN BURNU – VANİKÖY
Türkler oturuır

Çok şaşırtıcı oluyor kimi zaman
Biz insanların düşünceleri.
Yapacakları ise değişiyor her an
Birbirine ters yollar içinde.

Düşüncesi değişine dek
Belli bir fikre saplanıp kalır
Değişebilse sağduyulu olur
Değişmezse zor anlayışlı.

Nefret edilen bakma hoşa da gider,
Hoşa giden bakarsın nefret edilebilir.
Sevilir kimi zaman zor da kolay da
Ya sever ya sevmez aynı şeyleri.

Yeryüzünde hoş olan yerler
Her zaman hoş görülmez de
Zor ve güç olan kimi yerleri
Seçer insan rızkı için.

Ben burada gördüm bu durumu
Sıra dağları bir kale gibi
Orada oturanlar az
Zor koşullar yüzünden belki.

Kır sakallı bir köylüye sordum
Tarlasında sessiz çalışırken
Dikkatle dinledi sorduklarımı
Yanıtı da dikkatle verdi.

Yüreği nasılsa bir insanın
İşi de sözü de öyle olur,
Başkasının işi sana hoş gelmez
Başkalarına da seninki belki.

Çok uğraştım anımsamaya
Vani'yi, buranın onarıcısı,
Acıydı ona bu dost yararı
Acı duydu o yaptıklarına.

"Papaz Bahçesi" idi burası
Sonra "Vani" adını aldı.
Yapılar ahım şahım olmadı
Ne de geçmiştekiler?.

İyilik için yapılan işte,
İyiliksever kalpli olmalı,
Başkaları için hayır isterken
Hayırdan başka ne işler kişi.

Teodoros'un mabet temeli,
Bugün de görünür, ayazma yanı.
Deniz kenarında, ağaçlık yerde
Şimdiki caminin tam bitişiğinde

Eskiler buraya Proktos derler[214]
(Bazıları için Protos belki,
Ve Brokos'tan çevrilmiş derler)
İlya tepesi de Zeytin Burnu

[214] Prokopius buraya Pronikyos diyor. Justinianus burada Başmelek Mikael'in yıkılmış mezarını onardı. Dionysios ise buraya Diski (tabak, yuvarlak) adını veriyor. Bu adlandırma oranın biçiminden geliyor. Birincisi burayı büyük, ikincisi küçük olan gösterir. Bunlardan ötürü Gyllius'a göre eski adı Protosdiscos, yani Birinci Yuvarlak'tır. Sonra Proktos olmuş, daha sonra da Prokos– yn.

Anadolu yakasında üçüncü burun

KANDİLLİ

Gezdim dolaştım bütün Boğaz'ı
Böylesi bir tepeyi görmedim
Suya uzanmış, karşıya dönük
Akıntı ortasında bir ada gibi.

Sağ tarafında
koyu var
Vaniköy'ünki sol tarafında
Kendi girmiş aralarına
Akıntıları kudurtur gibi.

Yukardan aşağı doğru hızla
Ok gibi gelen sular
Yolu üstünde buraya çarpıp
Şahlanıp gider denize doğru.

Vaniköy'den bu yöne gelen
Sert akıntı da suyun altından.
Bu burnun altına çarpar
Yön değiştirir olanca hızıyla.

Böyle ters gelen iki akıntı
Aksi yönden karşılaşınca,
Sertçe çarpışıp alt üst olurlar
Birbirlerini yırtacak gibi.

Sonsuz bir kavga bu sularınki,
Derin girdaplar ve köpüklerle,
Çok derinlere akıp giderler

Yeniden başlamak için kavgaya.
Bu görünümde büyük dehşetle
Norveç'tekini anımsadım ben.
Boğaz içinde başka her yerde
Göremezsin böyle bir şeyi.

Dik yokuşlardan tepeye çıkış
Güçsüzlere biraz zor gelir.
Ancak yukardan denize bir bakış
Yorgunluğu hemen giderir.

Şimdi tepenin en ucundayım,
Boğaziçi'ne tepeden bakan,
Büyük kralın yazlık yerinde
Eski sarayın sınırlarında.

Bir yandan gördüm Marmara'yı
Öte yandan Sarıyar'ı
Sağda ve solda kıvrıntılarla
Boğaz görünür bir resim gibi.

Sonra geçip tepeleri
Vardım ovanın son kısmına.
Ordan da boğaz göründü ama
Uzak düştüm denizlerden.

Göksü vadisi, güzel çayırı
Uzanır gider süslü ve şirin.
Sanki çevirir kıvraklıkla
Bahçelerde bu görüntüyü.

Bu çift ovada, dolaşıp gelen
Rüzgar esince oradan oraya.
Çabucak dağıtır ağır havayı

Ve hafifletir hemen dört yanı.
"Rizuse akre" derlermiş Rumlar[215]
Eski zamanda bu tepelere,
Ve "Nikopolis"miş köyün adı
Plynius'un yazdıklarında.

Sonra başkaları "Naple" demişler
Göksu'ya yakın bu dağlıklara,
Hükümdar eşi boğulunca da
"Kan dilli" dedi Türkler belki.

Bir sözümüz de Murad'a bağlı
Süslemek için gecelerini
Kandil asarmış servi dalına
Bundan takmışlar "Kandilli" adı.

[215] Dionysios'un sözünü ettiği Rizuse akre, "Öten Kayalar" anlamına gelir ve deniz kıyısı önünde akıntıların çıkardığı seslerle ilgilidir. "Muzaffer Kent" anlamında olan Nikopolis için de Plinius şöyle der: "Kadıköy'den sonra gelen yer Üsküdardır. Daha sonra Nikopolis gelir. Şimdiye kadar burası ve koyu bu adla anılır. İskeleye Azaria derler ve daha sonra Navlokium gelir." Yer adlarının sıralanmasına bakılırsa, Nikopolis adının Kandilli için kullanılmış olduğu görülür. Naple adı da Gyllius zamanında kullanılmakta idi. Orada burada toprak altında haç işaretli ve Grekçe yazılı mezarlara rastlandı. Ermenilerin bulundukları yerin en ucunda ise, denize doğru uzanan ovanın başında bizimkiler toprak altında taş yapılı kemerli mezarlar buldular. Oralarda kandil, yağ şişeleri ve duvarlarında kapı yerlerine rastlanır. Aynı yörede yeraltı su yolları da vardır– yn.

"Kuşadılardan" sonra uzanan[216]
Yolun üstünde bir kör kuyu var
Bu kuyudaki sütun üstünde
"Murad"ın adı kazılı durur[217]

Sultan Mahmud'un zamanında
Yıkılmış gitmiş "Murad" Sarayı,
Ve yöredeki tüm toprakları
Satıvermişler oradakilere.

[216] Deniz kıyısındaki akıntıya yakın yerlerde Saray nöbetçileri bulunur ve bunlar Karadenizden gelen gemilerden vergi alırlardı. Halk dilinde bunlara "Şadılar" denilirdi. Bu "Kuşadılar" sözcüğünün kısaltılmışı olabilir. Çünkü bu nöbetçiler vergi almak için tekneleri "kuşatırlar"dı– yn.

Orada görülen sütunlarda 1049 tarihine rastlanır, bu bizim 1639'dur– yn.

GÖKSU

Büyük ve Küçük
Oturanı yok. Padişahların Anadolu yakasında üçüncü biniş yeri.

Seversen gezmek kırlarda
Sabah ya da akşam gel Göksu'ya.
Gezinip dolaş geniş çayırda
Altından örülmüş bir kumaş gibi.

Baharda doğa bezenmiş çiğle
Mayıs güzeldir doğa içinde
Bu yazdıklarım düşündürmesin
Kırlar olmazsa, dağlara gidersin.

Ufak ve uzun kara parçası
Sarayı için hükümdarların.
Kır içinde küçük bir dere
Halka söyletmiş "Küçük" adını.

Daha içeri girersen
Büyük çayırı bulursun elbet,
Dere burada daha büyüktür
Halka "Büyük"ü anlatmak için.

Burada saray, konut yok hükümdara,
Ağaçlıklarda sular akıyor
Dere gidişi de pek hoş manzara
Birbiri ardından zengin bahçeler.

Arete derler Büyük Göksu'ya[218]
Boğaz'a akan en büyük dere
Kenarında uzanır sıra sıra dükkanlar
Üç de değirmen Hünkarın isteğiyle.

Derelerin arasında Saray bahçesi,
Hükümdarların mesire
Mahmud zamanında bunlar bozulup
Yerine görkemli bir saray yaptırıldı[219]

Bu taraflardan taa Kandilli'ye
Çepeçevre Servi ormanı.
Murad'ın kalbi bunları sevdi
Ve "Gümüş Servi" dedi Göksu'ya.

[218] Dionysios döneminde bu iki suyun adları belirsizdi. Gyllius'un zamanında ise Büyük Göksu'yu Arete ya da Enarete diye adlandırdılar. Küçük Su'yun adı ise geçtiği yöreye Naple denildiğinden "Neapilitikon"du. Plinius'a göre Nikopolis, Kandilli'ye verilen addı. Göksu Körfezinin adının Nikopolis Körfezi olduğu sanılıyordu. Yine Plinius'a göre Büyük Göksu'nun ağzı Azar İskelesi olarak adlandırılıyordu. Strabon şöyle yazıyor: "Denizden biraz yukarıda olan bu yer Azar Çeşmesi olup içinde ufak timsahlar bulunur." Buradaki tanımlamayı balık olarak anlamak gerek. Strabon'un bu yazdıkları Gyllius'un sandığı gibi Astake ve İznik yöreleri için olamaz. Çünkü Strabon daha aşağıda anlattıklarında, Azarya çeşmesinin yeri konusunda başka ayrıntılar da veriyor– yn.

Bu sarayı Sultan Mahmud'un veziri Defterdar Emin Mahmud Paşa yaptırdı. Kandilli'nin satılması ise Hicri 1161/Miladi 17418'dedir.

ANADOLU HİSARI
Osmanlılarda **GÜZELCE HİSAR** ya da **AKÇA HİSAR**
KÖRFEZ – KÖRFEZ BAHÇESİ
Türkler oturur.

Yıldırım diye anılan Sultan Beyazıd
Deniz kıyısında bu kaleyi yaptırdı[220]
Belki onardı, belki zaptteti
Bizans'ı fethe gittiği zaman.

Kuzey rüzgârından yoksun
Yazlık olarak beğenilmez pek,
Kentten kimse gelmez bu yana
Kendi halkı oturur burada.

Burası sayfiye yeri değil elbet
Yazlıkları korumak için yapılmış,
Biri Rumeli kıyısında, biri burada
İki nöbetçi sağda ve solda.

Bu görüşümüze karşı çıkar
Tepelerde oturan yabancılar
Serinliği över dururlar
Geniş kırlarının ve tepelerinin.

---

220 *Cihannüma*'da bu kalenin yapımı, kimi zaman Sultan Fatih'in işi olarak gösterilir, kimi zaman da Sultan Beyazıd'ın İstanbul'u kuşatmayı bırakıp Niğbolu'ya gittiğinde Hıristiyanların yaptığı söylenir. Osmanlı tarihçilerinin anlattığına göre Sultan Yıldırım Beyazıd İstanbul'u ilk kez Hicri 797/Miladi 1394 yılında kuşattı. Beyazıd, Sofya kentini Macarların kuşatmasından kurtardıktan sonra Bursa'ya döndü ve oradan Boğaz'a döndü. Daha sonra hisarı kendi yaptırdı. Buradan kendi kuvvetleri ile Karadeniz'den gelen gemilere engel oluyor, onların yollarını kesebiliyordu. Rum imparatoru bazı koşullar ve vergi vermeyi kabullenince Yıldırım Beyazıd geri döndü– yn.

Kırla övünür Boğaz yerine
Aşağı akan dereleriyle
Köylerin yeşilliğinin ve suyunun
Eşsiz gelir onların zevkine.

Bu düşünceye sakın gücenme
Sen ki dünyayı gezdin, tanıdın
Yanlış da olsa içlerinden gelen
Önünde sonunda onların görüşü.

Yabancıların hoşlandığı şeyler
Ola ki hoşuna gitmez bizlerin
Malımız olan toprak parçası
Bize güzel gelir, başkasına çirkin.

Ben bu sevgiyi gizli yazarım
Akıllı olan okur anlar.
Bizde toprak sevgisi çoğalsa
Varlık da artar tüm yurtta.

Bakımsız kalan topraklar
Boş kalır giderek tütmez ocağı.
Havası, suyu güzel de olsa
Herkes bırakıp gider orayı.

Kanılarını değiştirmek için
Onlara Boğaz'ı anlatmak gerek.
Burada denizle kara iç içe,
Burada yan yana güzellik ve zevk.

Kırları büyük bizimkilerden
Suları da çok bizim derelerden
Ancak oralar denizden uzak
Yoksun uygarlık ve yararlıktan.

Büyüğe değil, değişikliğe
İsteklidir hep gönlümüz.
Büyük olanı hep unutturur
Değişiklerdir önümüz.

Haydi gez biraz Körfez ağzında
Sultan Mahmud'un sevdiği yer.
Kikonios'du eskiden adı
Kormios da denildi daha sonraları.

Vadi içinde keşişler için
Güzel yapılmış bir manastır var.
Denize doğru uzanan bölüme ise
Daha sonradan Manol denildi[221]

Ve bu körfezin sağ yanında
Hükümdarların eski sarayı.
Buradaki havuz geniş ve büyük,
Sultan Mahmud'un biniş yeriydi.

[221] Körfezin üst yanında görkemli bir dinlence ve eğlence yeri görülür. Bunu ilkin Sadık Ağa (Büyük mirahor olduğu zaman) ve Hüseyin Ağa yaptırdı. Körfezin deniz kıyısındaki sarayını ve Dolmabahçe'yi de bu ikisi yapmışlardı. Buraları Sultan Mahmud'un biniş yerleri ve onlar da bu padişahın sevgili kulları idiler. Varisleri Körfez'deki sarayı Ragıp Paşaya sattılar. Bunların ikisi Kapı Kethüdası Mehmed Emin Ağa'nın oğullarıydı– yn.

Anadolu yakasında Dördüncü Burun

KANLICA
Türkler oturur
BÜYÜK VE KÜÇÜK-ÇUBUKLU BAHÇE
Oturan yok. Padişahın Anadolu yakasında dördüncü biniş yeri

İskender Paşa, kentin veziri[222]
Kanlıca'daki camii yaptırdı.
Onun yanına bir okul,
Bir medrese ile hamam ekledi.

"Navzimakium" dedi eskiler
Deniz savaşçısını anlatmak için[223]
Sonradan "Kanlıca" denildi.
Kanlı anlamında Türkçede.

Tepesine de "Likadion"
Ya da "Kikladion" demiş eskiler[224]
Sonradan adı olmuş "Klarin"
Türkçede ise "İlarya Burnu."

Çubuklu için ilk söylenen de
"Katangion"du çok eskiden.
Sonra değişip "Kastagion" oldu
Güzelim su akan çeşmelerinden.

---

[222] Burada adı İskender Paşa, Sultan II. Osman döneminde yaşadı– yn.
Dionysios'a göre, buranın önünde bir deniz savaşı oldu– yn.
Buradaki tepe ve koya Megaralı biri adına Likadion denilmişti. Kikladion ise başka biri için kullanıldı. Dionysios'a göre bu adam burada otururdu– yn.

Deniz kıyısında kırlar üstünde
Hükümdarların sarayı vardı.
Büyük bahçeden bugüne kalan
Küçük bir ağaçlık, eski av yeri oldu.

Körfezin kuzeye düşen kısmında
Küçük Çubuklu bulunuyordu.
Orada da vardı üçlü bir yapı
Ağaçları bol yeşil bir köşede.

Ayrı bir tarikatın manastırıydı
"Akometai" derlerdi Rumlar[225]
Aziz Alexandros orada gömülü
Tarikatın kurucusu ve ilk rahibi[226]

[225] Akoimetai dilimizde "uykusuzlar" anlamında kullanılabilir. "Fakir Ohan"ın yazdıklarında bir "Rahatsızlar Manastırı"nın da adı geçer– yn.
Önce İstanbul'da, sonra burada kurdu. 430 yılında öldü– yn.

İNCİR ya da **İNCİRLİ KÖY**
Türkler oturur
Ve
SULTANİYE
Oturanı yok. Anadolu yakasında Sultan'ın
Beşinci biniş yeri.

Deniz kıyısında yayılmış bir köye
Kalabalık değil ilki gibi.
Mustafa Han çok severdi
Tahir Ağa'nın yaptığı bu yeri[227]

Rumlar buraya "Sikea" derdi.
Burada incir bahçesi bol diye.
Çıkıntıdaki "Burun Bahçesi" ise
Istıridio diye adlandırılırdı[228]

Sultan Süleyman o dönemde
Hançerli Sultan ününü almıştı.
Rumcadaki "Kiklaminos"a
Bu yüzden "Sultaniye" adı takıldı.

Deniz kıyısı ağaçlı kırlar,
Kuzeye karşı geniş bir körfez,
Çeşme ve havuz ve bereketli
Bahçeler vardı hep çevrede.

---

227 Tahir Ağa, bedestende kuyumcu olup kötü üne sahipti. Üçüncü Mustafa'nın sevdiği bir kişi olup bu köyü yaptırdı. Sultan Mustafa'yı buraya binişe getirip kalabalık topladı ve yaramaz eğlenceler düzenledi. Bu davranışı Bostancıbaşı'yı rahatsız etti ve olaylar çıktı. Bu Tahir'i yukarda adı geçen Mehmed Emin Ağa'nın oğlu Tahir Ağa ile karıştırılmaması gerekir– yn. Sikea Rumcada "incir" anlamına gelir. Yörenin İncirli adı buradan kaynaklanıyor. Bu ad ve Istridio adı Gyllius zamanında kullanılmaktaydı– yn.

Körfez büyük ama derin değil,
İçinde bir de adacık vardı
Ulu hükümdar Sultan Süleyman
Değiştirdi burayı baştan aşağı.

Bir yazlık yaptı, mesire yeri,
Kırlarda bahçeler ve yeşillik bütün,
Çeşitli, süs ağaçları dikti
Mis kokuları çevreye yayan.

Servi ile incir ağacı yan yana
Kucaklaşmış ikisi burada.
Destek olmuşlar birbirine
Bir gezgin için güzel manzara.

Bulunmaz suyu şifa verici
Bir hekimden ve ilaçtan daha çabuk,
Dik tepelerde kalıntıların
Çukur yerlerinden gelir fışkırıp.

BEYKOZ ya da **BEKGOZ**
Türkler ve Ermeniler oturur
Ve
YALI KÖYÜ
Türkler oturur

Anadolunun kıyılarında
Yazlıkların bu son durağı,
Ermenilerin eski bir semti
Surp Nigoğayos kilisesiyle.

Güzel bir çeşme deniz kıyısında
Gümrükçübaşı İshak yapısı[229]
Sultaniye'den bu uca kadar
Alttan açtırmış su yolunu.

Bebrik kralı eski Amycos
İri kıyım, ünlü pehlivan,
Bu koyda yaptırmış sarayını
"Amycos" denilmiş buralara[230]

---

229 Taştan yapılmış bu çeşme üzerinde şu yazı vardır: *Sahib ül hayrat, vel hasenat esseyit İshak Ağa, emin-i gümrük-i Asitane. Sene 1159,* yani 1746. Osmanlı tarihlerinde belirtildiğine göre eskiden beri pek bol akan bu çeşmenin suyu bir ara tamamen kesilmiş. Halk Sultan Mahmud'a yazılı dilekte bulunmuş ve tüm masraflar tarafından yapılarak onarılmış. Su yeniden akmış. Böyle yapıları ister genel, ister kişisel, ister saraya ait olsun, biri kendi harcamasıyla yaptırmış olsa bile, yine de sultanın malı sayılır. Yalnız bu çeşme değil, örneğin Göksu Kasrı da sultana armağandır– yn.

Plinius'a göre: Amycos iskelesi. Arrianos'a göre: Defne İskelesi. –Yuşa Dağı üzerindeki açıklamaya bakın.– Eremya Çelebi Beykoz'un eski yönetim merkezi olduğundan söz eder: "Beykoz eski yönetim merkezidir. Yerden fışkıran su iskelededir. Eski zamanda bu çeşmenin haznesinde haç ve Rumca yazılar vardı"– yn.

Beykoz adı da pek değişik.
Bey Köşkü diye benzeten var.
Başkası "Büyük koz" demiş,
Ceviz ağacından yola çıkarak[231]

Bunun içindir ki Yoroz kalesi
Ve onun iri balıklı koyu
"Amed" diye adlanmış Rumlarca[232]
Yalı köyü de hemen yakında.

[231] Burada oturanlar bu adın orada bulunan büyük bir ceviz ağacından geldiğini söylerler. (Büyük "bey" diye ve "koz" ceviz)– yn. Gyllius zamanında böyle denilirdi (3. kitap, 6. bölüm) Amycos koyunda iki köy vardı. Bunlardan birine Rumlar "Amed" derler, ötekine ise "Skala" (İskele). Bu Beykoz'dur. Türklerin ikisine de Beykoz demelerine gelince, herhalde daha o zaman Yalıköy'ün adının konmamış olması yüzündendir. Yalıköy deniz kıyısında kurulan yerlere verilen bir genel addır, daha çok pek çok kıyı köyleri böyle adlandırılmıştır– yn.

Anadolu'da altıncı burun

MACAR BURNU – MACAR BAHÇESİ ve YUŞA DAĞI

Yüce, görkemli "Yuşa Dağı"nın
Ünü gelir yatan "dev"inden
Uzaktayken tepeden bakar
Ufalır, alçalır yakındayken.

Ayaklar uçsa ve gökten seyretse
Görünümüyle benzer bu tepe,
Sıradağlara hükmeden
Ağrı Dağının güzelliğine.

Altmışaltı ayak Dev'in mezarı
Badem ağaçlı küçük ormanda,
Ve bacakları çıktı dışarı
Toprakla kaplı açık havaya.

Yoşua denilen ulu Yuşa'nın
Heybetli cesedi bu kahramanın
Sığmadı tabii tahta tabuta
Dağıldı gitti yapılanlar da.

Halkın ağzından duymuş değiliz
Eskilerin kalemlerinden geldi
Apollodorus'un, Plinius'un
Ve Dionysios'un anlattıkları bunlar.

Amycos denilen dev kişinin[233]
Burada diyorlar mezar taşı.
Yenilmek bilmez "dev" derler ona
Yuşa dağına benzer yapıda[234]

Öldükten sonra "Çıldırtan defne"
Orada yeşermiş onun anısına
Ve bu defneler mezar yerinde
Kendiliğinden bitip çoğalmış.

Karadeniz'in geniş yüzeyi
Boğaziçi'nde kıvrılır gider,
Kuzguncuk köyü sonuna kadar
Görünür dağın tepesi.

---

[233] Apollodoros'un, Plinius'un, Arrianos'un ve Dionysios'un yazdıklarını yan yana getirirsek, "Çıldırtan Defne" ve Amycos'un mezarını aynı yerde göremeyiz, ayrı ayrı ama birbirine yakın yerlerde buluruz. Örneğin Arrianos, Çıldırtan Defne'yi Beykoz İskelesinde gösterir. Plinius ise Beykoz'da. Aynı Arrianos, Amycos Körfezini ve Çıldırtan Defne iskelesini aynı yer olarak gösterir. Dionysios ise birbirinden ayırır ve ikisi arasına Mukaporis koyunu ve Eterikon tepesini koyar. Biri bir yerde gösterir, öbürü başka yerde. Biri aynı adı bir yere verir, öteki aynı adı başka yere– yn.
Yuşa'nın efsanevi söylentileri, halk tarafından Amycos üzerinde duyulanlarla karıştırılmış sanılıyor. Onun çok iri bir deve benzer oluşu, savaşlardaki kahramanlıkları, mezarı üzerine Osmanlı hükümdarları tarafından konulan taşın güçlü bir rüzgarla yıkılması, kendiliğinden yeşerip büyüyen ve günümüze kadar kalmış olan Çıldırtan Defne'nin varlığı ve Muhammed'den daha öncesine giden tarih, Amycos'un zamanına uygun geliyor. 350 yıl sonra ortaya çıktığı söylenen bu mezarın korunması bugüne dek Kavak'ın Dedeoğulları soyuna ait olmuştur. Çoban olan ataları hayvan otlatırken mezarı bulmuş, bu nedenle hükümdarlar çevredeki dağlık yöreyi onlara vermişlerdir. Bir kısmını daha sonra başkalarına satmışlarsa da hâlâ ellerinde kalmış bölgeler var.

Dağın çevresi geniş ve açık
Her yanına başka ad takıldı.
Macar Bahçesi denildi sağ yanına
Ve Umur Yeri denilmiş soluna.

Macar Bahçesi ucuna kadar
Rahat ve düzgün bir yol uzanır.
Sultan Mustafa yapmış orayı,
Gemileri akıntıda çeksinler diye[235]

Eski zamanda dağa ve koya
Aynı adla "Arciros" denildi[236]
Bu da değişti zamanımızda
Ve koya takılı kaldı dağın adı.

Macar Bahçenin yokuş üstünde
Yeni kalenin tam arkasında,
Yeraltında uzun bir mağara var[237]
Şiirlerde adı "Vazerios" diye geçer.

Sultan Osman bu mezarın çevresine alçak bir duvar ördürdü ve önüne bir türbe yaptırdı. Günümüzde bile buraya gelip dua edenlere rastlanmaktadır– yn.

Sultan III. Mustafa.

Arciron, "gümüş" anlamındadır. Ve burası çok parayla satıldığı için böyle denilmiştir. Bu ad, Gyllius döneminde de kullanılıyordu. O dağın güneyinde Azize Kağadina adına bir ayazmanın bulunduğunu, koyun bir dalgakıranla güçlendirildiğini yazıyor. Bu daha sonra yıkıldı. Süleymaniye Camiinin yapımında bu dağlardan sökülen taşların kullanıldığını yazıyor– yn.

Boğaz'ın iki yakasında bulunan bu yeni kale ve tabyaların büyük bir bölümü (Kavak Kaleleri hariç) Sultan III. Mustafa'nın yaptığı savaşlar sırasında inşa edildi. Bir bölümü ise 1788 yılında Hamid, bazıları da şimdiki Sultan Selim zamanında yapıldı– yn.

Yuşa Dağının bir vadisinde
Kuzey bölümünün doğu yanında
Taştan yapılmış büyük bir kapı
Eski bir kilise'ye ait Türklere göre.

Biraz uzakta "Dımburdun" denen,
Eski bir kuyu var her yanı taştan.
Suyu bol akar ayazmaların
Ve "Abuhayat" kıyıya en yakın[238]

"Pantaleon"un, büyük Tanığın
Kilisesi de buralarda,
Ve hastane o koca yapı,
Onulmaz hastalar için[239]

Arciros ile Yoroz arası
Boğaziçi'nin deniz kıyısında,
Mokadion denilen yerde[240]
Bulunur Aziz Mikael'in mabedi.

---

238 Abuhayat Suyu. Dağın tepesinde Yuşa'nın mezarına yakın bir tatlı su kuyusu vardır. Derinliği 18 kulaç. Yuşa Dağından akan su ise ünlü Gümüş Suyudur. Koruluk arasında orada burada eski yapıların kalıntılarına rastlanır– yn.

Prokopius, Arciron denilen yerde Aziz Pantaleon kilisesinin önünde hastanenin bulunduğunu yazıyor. Bu hastaneyi ve Aziz'in adına olan yıkık kiliseyi İmparator Justinianus onarmıştı– yn.

240 Prokopius zamanında Mokadion diye adlandırılan yer, Yoroz'da tapınağa yakın bulunmaktadır. Yani Justinianus'un Aziz Mikael için kilise yaptırdığı yerini yani bugün Yoroz denilen yörenin yakınındadır. İstanbul'un Patriği İgnacios Mikael manastırı yaptırdı. Satiros tanrılarının tapınaklarının yakınında olduğu için Satirion denildi. Burada üstü yazılı taş bir lahitin bulunduğu söylenir. Adı geçen Patrik Ignacios burada gömülüdür. Buranın yıkıntıları üzerine Vrianyan Sarayı kurulmuştur.

Surios'a göre (5. yüzyıl) Aziz Daniel burada bulunan Mikael mabedinde yedi gün ve Yoros'un ardındaki mabetlerde de bir

Burada oturmuş Aziz Daniel de
Elini ayağını dünyadan çekmiş.
Onun sözleri şifa verirmiş
Hastalıklara ve kötülüklere.

süre kaldı. Buraya yerliler Kilemporos derlerdi. Daha sonra başka yere gidip, sütun üzerinde oturma durumuna girdi– yn.

Anadolu kıyısında yedinci burun

YORUS Halk dilinde **YOROZ**·**KALESİ**
KAVAK
*Türk*ler oturur

Ey ulu Yorus, kalen en uçta,
Uzaktan bana küçük göründü
Ama yakından seni görünce
Görkemlisin sen bir kentten bile.

İç kalendeki o büyük yapı
Kale suru yokuş üzerinde,[241]
Denize iner kentin surları,
Beni şaşırttı görünüşüyle.

Gördüm kalenin duvarlarında
İçte ve dışta haç işareti.
Oradan anladım ki seni onarmışlar
İsa'dan sonra herhalde.

Kale içinde yirmi beş Türk evi
Ve yirmi asker orada bekçi.
Kente sınır bir incir ormanı
Kapatır ve saklar kalenin yerini.

[241] Yoros'un üç bölümü vardır: İçkale, kale ve kent. Bunlar birbirinden surlar ve kapılarla ayrılmıştır. Kentin surları denize kadar uzanır ve yer yer yıkılmış durumdadır. Kale ve içkale tepededir. Kent surlarının deniz kıyısındaki bölümünün yanında Yeni Kale bulunur. Bunun tam karşısında Rumeli yakasında da bir kale vardır. Bunların ikisine birden "Kavak Kaleleri" ya da "Kavak Hisarları" denilir. Bunlar Hicri 1033/ Miladi 1624 yılında Kazakların saldırılarına karşı Sultan IV. Murad tarafından yapılmıştır– yn.

Alt tarafta "Kavak" köyü
Binlerce Türk'ün oturduğu
Boğaz'ın sanki sınır çizgisi[242]
Karadeniz'den gelen gemilerin uğrak yeri.

Deniz kıyısında gördüm o gün ben,
Haçlı nişanlı taştan bir sütun.
Çıkarılmış da toprak altından
Kale içinden getirilmiş buraya[243]

[242] Sınır ötesi *serhat* diye adlandırılır. Burada eskiden deniz kıyısında çok sayıda kavak ağaçları varmış, sonra bunlar azalmış, ancak bu yerin adı Kavak diye kalmış. Buranın inciri ünlüdür. Denizcilere kolaylık olsun diye dükkanlar geceleri açık bulundurulur. Poyraz ve doğu rüzgarları estiği zaman Karadeniz'e çıkacak gemilerin yüzlercesi burada havanın yumuşamasını bekledikleri için bu zorunludur. Malların iyi çeşitte olmasına ve yüksek fiyattan satılmamasına çok dikkat edilir. Kalede dizdar oturur– yn.

[243] Bu taşı bulan, oranın ileri gelen yöneticilerinden biriydi ve bize her tarafı gezdirdi. Kale içinde kemerli taş yapılar gördük. Kent surları içinde kurumuş su yolları vardı. Bizi gezdiren adam dağdaki eski manastırın yerini de bize gösterip, bir adak gününde Hıristiyan halkın oraya gittiğinde Türklere saldırdığını anlattı. Oradan pek uzak olmayan yerde Türklerin mezarlığı bulunuyor. Bunlar kalenin fethinde düşenlerin mezarlarıdır ve burada "şehitlik" deniliyor– yn.

Zeus tapınağı bulunduğundan[244]
Kutsal Yeros dediler ona.
Değişti bu ad Yoroz'a döndü
Cahil halkın dilinde sonra.

Onun yontma bir heykeli vardı
Dikili orada, diyor Gigeron
Rüzgar dursun diye kurban kesilirdi
Güvenle denize açılmak için.

Athamas ile Nephel'in oğlu
Eşi Phrixus buradan geçerken
Bir adak yeri, tapınak yapmış
Tanrılarına armağan olsun diye.

Ve dönüşünde sınır boyundan
Aynı tapınakta bir kurban kesmiş.
Karadeniz'e gidip gelmede
Örnek olsun diye herkese.

[244] Ptolemeos'a göre buranın adı Pütanya Tepesidir. Kimi Aristides'in anlatımıyla der ki: "Kurban yeri olan tapınak Kyanea kayalıklarında idi." Ancak Gyllius'un 3. kitabının 5. bölümünde yazdığına göre Aristides bu adı yalnız Boğaz'ın ağzında olan kayalara değil, Boğaziçi'nde Yoroz yakınında bulunan kayalar için de, hatta karadaki kayalar için de kullanır. Leunclavius, o yöredeki halk uzaklaşınca Constantin'in bu tapınağın yerine bir kilise yaptırdığını yazıyor. Polibius'a göre: Yeron, Boğaz'ın ağzında sağlam bir mevki idi. Buranın önemini göz önünde bulunduran Bizanslılar büyük bir para karşılığı burayı satın aldılar. Çünkü Karadeniz'den kente gelecek, kentten Karadeniz'e çıkacak gemiler için burası önemli bir nokta idi. Oraya egemen olan, giren çıkanı isteği gibi denetleyebilirdi.

Jason'un dostu gemiciler de
Gelenek yaptılar gidiş gelişte
Yağmaladıklarından güzel şeyleri
Burada Tanrılara armağan etmeyi.

Böyle yazıyor hep tarihçiler
Heredotos'u da, Apollonius'u da,
Aynı görüşte birleşiyorlar
Theodoros'u da, Demosthenes'i de.

Kalkedonlular burası bizim deyip
Ele geçirmek istediler
Ama Bizanslı güçlü çıktı
Denizden gelip aldı onu.

Zaman geçince Yeron köyüne
Yoros dediler Türkler burada
Ve kale sapasağlam ayakta kaldı
Polibius'un dediği gibi.

Bizanslı kaleye egemen olunca
Düşmana geçit kapansın diye
Engeller yaptı deniz içinde
Bir yandan bir yana zincir çektirdi.

Dizin

Abuhayat 80, 198
Adalar 97, 115, 171
Afamia 88, 89
Afrika 36
Ağrı Dağı 195
Ahır Burnu 72
Ahırkapı 85, 140
Akçakoca 74
Akdeniz 23, 61, 63, 113
Akıntı Burnu 54, 58, 64, 77
Akletria 159
Akoimetai 190
Akra 115
Akropolis 72
Alexandros 81, 190
Alexis Comnenos, İmparator 15, 80, 89
Alexius, İmparator 88
Alibey Köyü 66
Alipios 82
Alman 16, 87, 93, 135
Almanca 37
Alman Denizi 64
Altınboynuz 64
Altın Çeşme 100
Altın Kapı 88, 100
Altın Kent 163
Altın Kiremit 173
Amfianios 143
Amicus 75
Amsterdam 36, 39
Amycos 193, 194, 196
Ana 159
Anadolu 13, 15, 22, 24, 29, 50, 131, 132, 163
Anadolu Hisarı 134
Anadolu Yakası 74
Anafor 65, 66, 67
Anahtar 120
Analipsi 121
Anastasius 80
Andronikos III, İmparator 100
Andronikos, İmparator 88
Anna Comnena 89, 90, 93, 101
Antakya 82
Anti-pera 76, 77
Apollodorus 51, 195
Apollonius 22, 50, 203
Apollo Tapınağı 116
Arapça 37
Arciros 197, 198
Arete 185
Aretea 89
Argina 90
Argiropolis 110
Aristides 50, 202
Aristoteles 60
Arkion 118
Armenealius, George, Kardinal 36
Arnavut 124
Arnavutköy 123, 124
Arrianos 51, 52, 53, 54, 55, 193, 196
Arsen 95
Asomaton 123
Asya 30, 36, 55, 74, 86, 168 –karşısı 77 –kıtaları 35 –kıyısı 58, 62, 64, 76, 77, 79
Athamas 202
Atina 22, 164
Atlas Okyanusu 63, 68
Atticos 149
Avkhin 49
Avrupa 17-19, 21-29, 30, 37, 38, 64, 118, 159 –dilleri 37 –kıt'ası 58 –kıyısı 58, 62, 64, 76- 79, 89, 123 –krallıkları 37 –yakası 52, 75
Avusturya Konsolosluğu 38
Aya Nikola 121, 145 – Yani 122 – Yorgi 117, 145, 174
Ayanthios 110
Ayazma 99, 100, 109, 121, 145, 153, 177, 179
Ayazmos 98
Ayi Anastas 177
Ayi Fokas 118
Ayi Pandeleimon 169

Ay Mam Saray Kapısı 90
Aynalıkavak 91, 97
Ayvansaray Kapısı 89
Azak Boğazı 52
Azak Denizi 52, 56, 60
Aziz Alexandros 190
Aziz Athanas 99
Aziz Daniel 198, 199
Aziz Dimitri 121
Azize Santuht 135
Aziz İlia 87
Aziz İlia Kilisesi 83
Aziz Mamas 89, 90
Aziz Mamas Manastırı 89
Aziz Mihail Kilisesi 85
Aziz Mikael 123, 124, 198
Aziz Paul 86
Aziz Peter 86
Aziz Teodora 87
Aziz Yevpime 153
Azrarion 93

Bahçekapı 65, 92
Bahçe Köy 107
Bakris 150
Balat Kapısı 90
Balıklı Ayazması 88, 101
Balta 136
Baltacılar 78
Baltalimanı 79, 83
Balta Limanı 136, 137
Barbaros 115
Basil I. İmparator 84, 89
Bavonare 54
Bebek 58, 128, 129, 131, 143
Bebek bahçesi 129
Bebek bepesi 129
Bebek vadisi 130
Bebrikia 75
Bebrikliler 75
Beşiktaş 37, 66, 75, 76, 91, 97, 114, 115, 116, 118, 143, 168
Beykoz 11, 193, 194, 196
Bey Köşkü 194
Beylerbeyi 92, 170, 172
Beyoğlu 142
Bigmogos 50
Biteon 84
Biteon Hamamları 84
Bithinos 75
Bithynia 74, 75, 76, 84, 86
Bition Yazlığı 84
Bizans 13, 16,-23, 29, 37, 40, 53, 76, 77, 80, 82, 85, 88, 92, 98, 106, 110, 120, 123, 159, 163, 166, 167
Bizans Ağzı 50
Bizans İmparatorları 80
Bizans İmparatorluğu 90
Bizans kenti 36, 106
Bizans kentinin karşısı 77
Bizans surları 98
Bizans tarihçisi 16-25, 71, 77, 85
Bizans yazlıkları 35
Bizas 98
Boğaz 14, 18, 35,-39, 49-55, 58- 79, 90-92, 97, 98, 106, 107, 117, 119, 120, 123, 125, 126, 132, 133, 144, 146, 155, 159, 160, 172, 176, 180, 181, 185, 186, 187, 197, 201, 202
Boğaz haritası 39
Boğazhisar 56, 63, 72, 97
Boğaziçi 9-17, 28, 29, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 49, 50, 53, 60, 61, 62, 63, 69, 73, 74, 97, 98, 171, 196, 202
Boğazkesen 132
Boğaz kıyıları 39, 79
Boğaz Sorunları 38
Boğaz suları 37
Bolonya 37
Bon 39
Bondos 40
Borbizos 91
Bosphorus 14, 36, 38, 50-55, 61, 62, 64, 74, 97, 132, 133, 143, 168
Bostancı 78
Bostancıbaşı 46, 78, 79, 96, 146, 191
Boyun içi 49
Briania 86
Britanya toprakları 58
Brokos 179
Buffon 57, 60, 61, 62, 68, 69
Bulgarlar 87, 89, 100
Bulgurlu 80
Bursa kaplıcaları 94
Burun Bahçesi 191
Büyük Constantinus 81, 82, 87

Büyükdere 142, 156
Büyük Hisar 134
Büyük İbrahim 118
Büyük İskender 15, 76

Canik Dağları 57
Cantakuzene 100
Cebelütarık 63
Cedrenus 85, 89, 123, 164
Cellarius 53
Cenger 173
Chardin 73
Chares 166
Choisseul-Gouffier, Dük 39
Chriysostomos 53
Chryses 163
Chrysopolis 71, 163
Cihangir 25, 67
Cihannüma 20, 39, 57, 186
Cinnamus 87, 88
Claudianus 74
Codinus 77, 83, 93, 99
Coğrafya Bilgileri 18, 39
Constantin 85, 87, 89
Constantin Berperos 92, 93, 94, 95
Constantin Heraclius, İmparator 85
Constantin, İmparator 89
Constantin Monomachos 85
Constantinopolis 98
Constantin Porphyrogennetus 82, 88
Cosimo de Carbonear 38
Çamlıca 80, 170, 171, 172
Çanakkale 56, 63, 97
Çanakkale Boğazı 56, 72
Çatalca 78
Çatladıkapı 85
Çekmece 94
Çengelköy 6, 68, 90, 143, 172, 173
Çeşme 99
Çığaran Yalısı 91
Çinili Köşk 114
Çorak 62
Çoruh Suyu 62
Çubuklu 55, 79, 189, 190
Çuhadar Ağası 96

Dafnosia 72
Damalia 90, 167
Damalis 51, 166, 167
Damalis heykeli 77, 167
Darius 55, 132, 133, 134
Darüssaade Ağası 96
Daryanus 166
Davutpaşa 89
Davutpaşa bahçesi 79
Defterdar Burnu 64, 66, 119, 120
Delos adaları 57
Demosthenes 82, 203
Deniz Tanrısı Neptün 98
Der Karabet 117
Desland 68
Deslandes 69
Dımburdun 198
Diana 131, 133
Dikea 153
Dimitri Kantemir 73
Dinester 62
Diocletianus, İmparator 82
Dionysios 18, 19, 35, 36, 51, 110-114, 120, 125, 127, 143, 145, 149, 159, 167, 179, 182, 185, 189, 195
Dionysios Perigetes 51
Diplokion 115
Dirin 86
Dnieper 62
Dolma 113
Dolmabahçe 113, 114, 188
Don 62
Donavis 62
Dragos 81, 82
Dromos 94
Drunga 94
Drungarios 93, 94
Drungarius 93
Du Cange 53, 76, 77, 86, 87, 89, 90, 93, 94, 98, 100, 124
Durovna 93

Ektaban 81
Elisa 87
Ellispontos 56
Emirgan 139, 140, 144
Emirganoğlu 92, 139
Enabarbos 115
Epiphania, Eudacia kızı 83
Erion 83

Erion Sarayı 83
Ermeni Basil 123
Ermeni Kilisesi 9
Ermeniler 28, 115, 117, 121, 129, 141, 144, 146, 158, 168, 193
Ermeni mezarlığı 88, 117
Esma Sultan 122
Estia 123, 125
Eustathius 77
Eyüp 70, 143, 157

Fabricius 35, 36
Farmakia 149
Faros 51, 97
Fener 54, 96, 97, 146, 167
Fenerbahçe 51, 78, 84
Feridun Paşa 140
Fındıklı 5, 67, 76, 107, 110, 114
Fidelia 137
Filakis 177
filika 95
filipation 87
Filopatia 87
Filozof Stephanos 83
Floransa 17, 38
Florya bahçesi 78
Fonia 135
Formaleon 57, 59
Fransa elçisi 39
Fransa Kralı Ludovic 88
Frikya 17, 75

Gadarine 68
Galata 29, 73-77, 107, 108, 111, 138
Galata voyvodası 75
Galyalılar 76
Gatogigos 117
Gençili 74
Geographiae Veteris Sciptores Greaci Minores 20
Gigeron 202
Gigodianus 74
Gine 68
Giragos 117
Girdap 66
Glycas 85
Gonsalve 68
Gostand 84
Göksu 129, 180, 182, 184, 185, 193
Gregorius 93
Grekçe 36, 37, 38, 50, 182
Grek paraları 38
Grek yazarları 53
Gretseros ve Lambecios 100
Greve 68
Grumos 89
Gümrükçübaşı İshak 193
Gümüş Suyu 113
Gyllius, Petrus 18, 19, 36

Hacı Halife, Katip Çelebi 39
Haktatinius 82
Haliç 8, 64, 97, 138
Hançerli Sultan 191
Harici 93
Hasan Paşa 44, 46, 47, 122, 157
Haseki Ağası 96
Haseki Kethüdası 78
Hasköy 70
Havuz Başı 173
Hayfa köyü 89
Hayrettin 115
Hazreti İsa 56
Hellespontus 56
Heraklia Sarayı 82
Heraklius 83, 85
Heredotos 49, 53, 203
Hermea Tapınağı 64
Hermes 132
Herodotos 49-55, 75, 132, 133, 160
Hıdır 115
Hıdırellez 113
Hıdır Paşa 118
Hıristiyanlık dönemi 53, 77
Hieron 54
Hisar 126, 134, 135, 139, 167
Hollanda-Felemenk denizi 64
Hriskeramis 173
Hrisopizi 100
Hükümdar Filip 164
Hünkar 185
Hünkar İskelesi 55
Hünkar Suyu 157, 158

Iras 83
Irea 82

Ireon 82
Istavroz 170, 172
Istıridio 191
İbrahim Paşa 91, 130
İgnatius 125
İkinci dromon 94
İlarya 64
İlarya Burnu 189
İlemia 56
İlia 99
İlya tepesi 179
İmbros 56
İncirli Köy 161, 191
İngiliz dilleri 93
İngiliz toprağı 58
İo 50, 51, 64
İrene 89
İrini, İmparatoriçe 99
İsaac 123
İsaac Angelus, İmparator 81
İsaac Comnenos 85
İsauria'lı Leo 89
İshak Ağa 152
İsidoros 75
İsis tapınağı 122
İskenderiye Seyahatnamesi 83
İskender Paşa 189
İstanbul 14-30, 33, 35-39, 49, 52-59, 62, 63, 65, 67-78, 80, 81, 85-91, 97, 99, 111, 115, 118, 122, 134, 137, 140, 148, 165, 186, 190, 198
İstavroz 65
İstidi 60
İstinye 124, 140, 142, 143, 157, 173
İtalya 15
İtalyanca 38
İtalyan Elçiliği 38
İzmit 85
İzmit Körfezi 84
İznik 90

Janus Dusa'nın oğlu George Dusa 38
Jason 115, 149, 203
Joel 85
Johannes Delasson 95
Johannes Ducas 90
Johannes Hudson 36
Johannes Löwenklau 37
Johannes Sungegos 86
Julianus 82
Justinianus 23, 80, 82, 83, 86, 93, 99, 123, 174, 179, 198
Justinianus, İmparator 23, 83, 84, 91, 99, 198
Justinus, İmparator 84
Justos 85
Jutundiana 84

Kabataş 110, 111
Kadıköy 51, 54, 85, 86, 91, 182
Kadıköy Burnu 54
Kadıköy yöresi 86
Kadınlar İskelesi 137
Kağıthane 66, 73, 78, 91, 140
Kağıthane deresi 91
Kağıthane yöresi 91
Kahya 78
Kalamış Körfezi 84
Kalamos 121
Kaledion 120
Kalender 64, 150
Kalkedon 51
Kalkedonya 53, 54, 85, 167, 168
Kalkedonyalılar Boğazı 53
Kalos Agros 157
Kanal 67
Kancabaş 95
Kandilli 9, 91, 182, 185
Kandilli Burnu 64, 66
Kanlıca 6, 64, 189
Kapıdağı 74
Kaptan-ı Derya 113
Karaağaç bahçesi 78
Karaağaç Sarayı 97
Karadeniz 35, 49- 67, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 90, 97, 139, 146, 153, 154, 158, 163, 186, 196, 201, 202
Karadeniz akıntısı 63
Karadeniz kıyıları 57
Karadeniz suları 58, 63
Karadeniz Tarihi 59
Karamürsel 74
Karataş 159
Karis 82
Karşı akıntı 65
Kartal 74

Katangion 189
Katergo 146
Katip Çelebi 39, 57
Kavak 54, 155
Kavak köyü 201
Kavak Sarayı 86, 91, 97
Kayalar Burnu 54, 55, 64, 77
Kaymas 74
Kefeli Köy 103, 154
Kefeli Türkler 154
Kestane Suyu 80, 158
Kethüda Mehmed 118
Kılıç Ali 107
Kırkağaç 55, 143, 154, 155, 156
Kırklareli 52
kırlangıç 80
Kızılırmak 62
Kız Kulesi 106, 167
Kiania 54
Kikladion 189
Kiklaminos 191
Kikonios 188
Kile 131
Kimarrus 136
Kiparodis 140
Kireç 152
Kireç Burnu 153
Kireç Ocağı 152
Kirolimni 90
Klarin 189
Klidos 153
Koca Darius 132
Kocaeli 74
Kommaros 145
Konstantin 109
Kormios 188
Kosinitza 169
Kosmos Kömürciyan 38
Kozlu ayazması 100
Köybaşı 54, 64, 144, 150
Köybaşı Burnu 145
Kral Inachus 50
Kral İnachus'un kızı İo 52
Kral Phineos 59
Ksilokirkos 89
Kudüs 24, 166, 169
Kule bahçesi 173
Kuleli 161, 176
Kurla 62
Kuruçeşme 37, 121, 143
Kusan 62
Kutsal İstanbul 80
Kutsal Nil 63
Kutsal su 98
Kutsal Yeros 202
Kuzguncuk 65, 169, 170, 196
Küçük Çubuklu 190

Lamokopi 132
Lastenis 143
Latince 16, 19, 36, 37, 50, 67, 68, 86, 87, 89, 140, 160
Latinler 90, 115
Lecapenes 72, 86, 99, 100
Lemon 49
Leo, İmparator, filozof 89, 94, 95
Leon 95, 99
Leon Grammaticos 72, 81, 86, 88
Leon, İmparator Filozof 82
Leostenios 143
Leunclavius 37, 100, 160, 202
Libadion 150
Likadion 189
Linos 146
Londra çuhası 78
Luigi Marsigli 37, 67
Luitprant 88, 92
Lusahpür 99
Lutia eyaleti 90

Macar Bahçesi 195, 197
Macar Burnu 54, 64, 195
Mahpeyker Kösem 165
Makedonya 87
Makedonyalı Basil 83
Makrokenson 93
Makron Tikos 98
Makroteron Prokenson 93
Manda Burnu 51
Mandroklis 133
Manglav 95
Manol 188
Manuel Chrysoloras 97
Manuel, İmparator 17, 88, 90
Marmara Denizi 13, 30, 53, 56, 67, 68, 72, 73

Marmara kıyıları 84
Martinieri 52
Maskara Burnu 64
Mavromolos 159
Medea 148, 149
Megaralı 143, 155, 189
Mehmed II, Fatih 134, 136
Mehmed IV 114
Meltem rüzgarları 70
Menippus 54
Meryem Ana 83, 88, 116, 117, 145, 160, 174
Meryem Ana Çeşmesi 87, 99
Metastazimata 92
metastazimon 92
metastazis 92
Metropolit 148, 169
Mezar Burnu 39
Meza Revna 125
Midilli 115
Migdonia 75
Mihrimah 164
Mikael 123
Mikhael 89
Miludia 90
Misia 52
Misia Boğazı 53
Misia Bosphorus 52
Misia Toprakları 53
Moda Burnu 51
Mokadion 198
Murad IV. Sultan 91, 114
Murad Sarayı 183
Mustafa Han 172, 191
Mustafa III. Sultan 92, 114, 168, 172, 197
Mustafa IV. Sultan 92

Nagalon 170
Nakkaş Burnu 170
Naple 182, 185
Navzimakium 189
Nea Kastron 134
Neo kirion 144
Nephel 202
Neptün 98
Nicepheros Phocas, İmparator 88
Nicephoros 77
Nicephorus Kallistus 82, 88, 123
Nicetas Choniates 80, 90
Nicomedia 82
Nicomedia konağı 82
Nicopheros 85
Nikepheros Kallistus 100
Nikomedes 75
Nikopolis 182, 185
Nil nehri 63
Nimfes 90
Nimfis 52
Nurbanu 164

Ohan 150
Okyanus 63
Okyanus suları 58
Oldios kalos 146
Orhan Gazi 41
Orkoz 66
Ortaköy 37, 66, 91, 114-118, 143
Osman Gazi 74
Osmanlı 35
Osmanlı Devleti 28, 30, 74
Osmanlılar 76
Osmanlılar dönemi 91
Osmanlı padişahları 95
Osmanlı Sadrazamı 41
Osmanlı Tarihi 73
Othon Tiakillion 87, 88
Öküz Limanı 68, 161
Öküz ya da Dana Geçidi 50
Özi Suyu 62

Pachymeres 76
Padişah 40, 41, 78, 95, 114, 131
Padişahlar 114, 119, 165, 172
Palladius 53
Panaiya 145
Pantaleon 198
Papaz Bahçesi 179
Patrik Eudikios'un Hayatı 84
Patrik İgnasios 86
Patrik Ohannes Golod 117, 166
Pavlos 100
Pazi 87
Pera 77
Peripolos 54
Persler 164

Petra Termasdis 115
Petrus Vesseling 57
Philostratos 50
Phrixus 202
Piganea 87
Piliopate 87
Pilon 57
Pilostratos 55
Pirrekion 135
Pitagoras 76
Pitekos 150
Pizanea 87
Plinius 52-57, 160, 182, 185, 193-196
Plynius 182
Podaron 95
Polibios 51, 54, 55, 56, 59, 60, 64, 125
Pomponius Mela 55
Pontus 40, 50, 59, 60, 64, 164
Pontus Batı Ağzı 49, 50
Pontus Çıkışı 50
Pontus Girişi 50
Poros 50
Processus 92
Prodromos Aya Yani 122
Prodromos Taterina 122
Prohorisis 92
Prokensa 92
Prokopius, Bizanslı tarihçi 23, 67-69, 77, 80-88, 94, 99, 123, 174, 179, 198
Proktos 179
Prologenen 153
Proodos 92
Propontis 56, 72, 80, 90, 97
Propontis Boğazı 81
Protos 179
Protospatharios 94, 95
Ptolemeus 50, 52
Pütanya 74, 75, 202

Rea 159
Recius 89
Rigionea 80, 88, 89
Rigionea düzlüğü 89
Rigios 89
Rikapdar Ağası 96
Rion 62
Rizuse akre 182
Rodos 57
Roma 36, 38, 100
Romalılar 75, 76, 92
Romanus IV. 89
Romanus, İmparator 72
Romanus Lecapenes, İmparator 86, 99
Roodis 135
Rum 92, 121, 123, 131, 132, 140, 157, 159, 165, 186
Rumca 36, 75, 87, 94, 99, 115, 144, 163, 193
Rumeli 74, 75, 119, 131, 186
Rumeli Hisar 103
Rumeli kıyısı 125, 129, 152
Rumeli yakası 66, 91
Rumlar 49, 87, 98, 100, 115-117, 120-124, 129, 134, 137, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 156, 158, 163, 168, 173, 182, 190, 191, 194
Rumların mezarlığı 117
Rum yazarları 35
Rupina 86
Rupinos 86

Sakarya 62
Sakson 93
Salı Pazarı 103, 108
Samos 133
Samotrake 55
Samotrake adası 56
Sanson, Guillaume, Fransız coğrafya kralı Nicolas Sanson'un oğlu 39
Sarankopa 137
Saray bahçesi 185
Sarayburnu 65, 66, 72, 106
Sarı Yar, Sarıyar, Sarıyer 6, 59, 80, 155, 158, 159, 181
Saron 155, 159
Sarraf Burnu 122
Satiria 86
Scylitzes 77
Sekomenes 86
Selamlık 95
Selamsız 166
Selim II. 107
Selvi Burnu 39
Semendret 56
Septe 63

Septe Boğazı 63, 68
Serapion 159
Serviler 172
Sestini Domenico 38
Severus 82
Sicilyalı Diodoros 55
Sikea 191
Silahtar Ağası 96
Silivrikapı 80, 89, 97
Sima 159
Simeon Logothetis 86
Simon 100
Sinyor Momars 38
Sirligates 54
Sofia 84, 85
Sofiana limanı 72
Sofiana sarayı 84
Spallanzani 59
Stavros 170
Stenos 53, 76
Stephanos 36, 77, 82, 83, 84, 137, 143
Strabon 24, 49, 52, 55, 56, 59, 63, 185
Stratos 56, 59, 60, 63
Suidas 83
Sultan I. Abdülhamid 38-39, 48, 59, 92
Sultan III. Ahmed 46, 114, 118, 130
Sultaniye 80, 91, 191, 193
Sultan Mahmud 107, 114, 152, 183, 188, 193
Sultan Sarayı 122
Sultan Yalısı 91
Suriye 86
Surp Agop 158
Surp Karabet 166
Surp Nigoğayos 193
Sus 81
Süleyman Bey 136
Süleyman Han 164, 176
Süleyman, Kanuni 35, 36, 43, 91, 115
Şemsi Paşa 65, 165
Şemsi Paşa köşkü 90
Şemsi Paşa Sarayı 64, 163
Şemsi Paşa yalısı 58
Şeyh-ül İslam 97
Şeytan Akıntısı 64, 135

Tahir Ağa 191
Tangır Hamamı 84
Tangir 84
Tarabya 64, 146, 148, 149
Tarabya ucu 146
Tarasios 120
Tast Arbi 124
Taşköprü 74
Tatar Tepesi 145
Tebdil biniş 95
Teberdar Mehmed 46, 118
Teodora, İmparator Justinianus'un eşi 83, 84, 86
Teodoros 179
Teotokon en ti Pizi 99
Terkos 97, 148
Theodoros 99, 203
Theophanes, Theophanos 23, 71, 84, 89, 120, 123
Theophilos, İmparator 87, 89
Tiberius II. İmparator 85
Tiberius, İmparator 85
Ti Pizi 99
Tokat 91
Tokmak Burnu 54, 141
Tophane 106, 107, 110
Topkapı 97
Tournefort, Joseph 38, 60, 62, 67
Traçiş 75
Traki 75
Trakyalılar 75, 76
Trakya toprakları 76, 79
Trevia 140
Troya 57, 59
Tuna nehri 60, 63
Tuzla 84
Tuzla içmeleri 84
Türkçe 19, 20, 21, 30, 40, 110, 132
Türkler 13, 49, 56, 105, 108, 110-117, 121, 129, 139, 141, 144, 148, 154, 156, 158, 163, 168, 170, 173, 178, 182, 186, 189, 191, 193, 200, 203
Türk mahallesi 118

Umur Yeri 64, 79, 197
Urbinyan 156
Uzun Kale 98
Üsküdar 51, 58, 64-66, 71-78, 90-92, 106, 111, 163, 164, 169
Üsküdar kadılığı 74

Valdé Camii 164
Vani 179
Vaniköy 180
Varenius 60, 64
Vatikan kitaplıkları 100
Vatikolpas 156
Vazerios 197
Venedik 120
Vespasianus, İmparator 76
Vestfalya 37
Vevritya 75
Vevrityalılar 75
Vezir Ağa 113
Vezir-i Azam 41, 42, 97
Villehardouin 25, 85
Vitias 122
Vitinya 74
Viyana 20, 37, 39, 100
Vizantinos 40
Vizas 98
Vorvizos 91
Voso 50
Vosporomakia 38
Vosporos 36, 50, 51, 52
Voyvoda 131
Vriania 86

Xerxes 55
Yahudiler 115, 117, 118, 121, 168
Yalı Köyü 193, 194
Yedikule 88
Yedikule kapısı 80
Yedikule surları 88
Yel değirmeni 146
Yeni Camii 139
Yeni Kale 134
Yeniköy 75, 144, 148
Yeni Mahalle 159, 166
Yeron 54
Yeron köyü 203
Yeros, Yoroz, Yorus 6, 67, 97, 194, 198, 200, 202
Yoros Kalesi 54, 55
Yukarı Deniz 97
Yunanca 56
Yunanistan 36, 76
Yunus ile Karandas 111
Yuşa Dağı 193, 195, 196, 198
Yuşa tepesindeki Gümüş suyu 80

Zafame 80
Zalmoksis 76
Zeus 50
Zeus Tapınağı 54, 55, 202
Zeytinburnu 64
Zeytun Burnu 178
Zonaras 25, 71, 84, 85, 88, 99
Zosimos 53, 54

BOĞAZİÇİ
Sayfiyeleri

"*Boğaziçi Sayfiyeleri* kitabını dünya gözüyle görüp, bir nüshasını, Venedik'teki St. Lazarro Adasındaki (kitabın ilk baskısının yapıldığı yer) Mikhitarist Manastırına teslim edebilecek miyim?
Eğer bunu başarabilirsem, İnciciyan'ın bu, elinizde tuttuğunuz (umarım) kitabının yeni bir yaşam öyküsü başlamış olacak.
Ben bu serüvenin halkasından başka bir şey değilim.
Kitabın kendisi ise bir aşktır. Boğaziçi aşkı.
Anlattığım bu küçük serüvenin içinde yer alan kişileri toplayan, bir araya getiren tılsım da bu olmalı."

Ferit Edgü

